Sl Pr

MOST

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE
ROČNÍK 25 VOLUME ČÍSLO 1—2 NUMBER

Indiana Univ. AUG 3 1978 Library

MOST 1978

ROČNÍK-VOLUME 25
ČÍSLO-NUMBER 1·2 4

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU ● A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

Vydáva Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, USA ● Published by the Slovak Institute, Cleveland, Ohio, USA

Predseda: Osv. pán Jeronym Kováľ, OSB, opát kláštora svätého Andreja Svoráda ● President: Right Reverend Abbot Jerome Koval', OSB, Saint Andrew's Abbey

Redaktor: Rev. Mikuláš Šprinc ● Redakcia: Rev. Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, Wicliffe, Ohio, 44092, USA ● Administrácia: Revue Most, The Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland, Ohio, 44104, USA

Vychodí v dvojčíslach dva razy do roka ● Predplatné: USA a Kanada $8.00. V ostatných krajinách $8.00 alebo protihodnota v tamojšej mene.

OBSAH

Ján Okáľ, Oslávme básnika *2*
Andrej Žarnov, Nové verše: Ticho, Púpava, Cikády, Lístoček do vetra 3
Milan S. Ďurica, Slovakistika v životnom diele prof. Artura Croniu *6*
Janko Mlynár, , Pri cvičení, Chcel som utrieť vrásky*16*
Karol Strmeň, Z nových básní: Smäd, Obrana skutočnosti, Les, Balada, Plachty *17*
Michal Lacko, S.J., Novoobjavené pramene k dejinám bratislavskej univerzity «Academia Istropolitana» *21*
Jozef Milučký, Z novej tvorby: Všedný deň, Úzkosť, Nádej *27*
Ján Okáľ, Kremsmünster *30*
Janko Mlynár, Hľadanie *43*
Svetloslav Veigl, P. Chryzológ Klenecký, OFM *44*
F.H., Mimi *45*
Janko Mlynár, Rosa *46*
Karol Strmeň, Rozbor textu *46*

ZAZNAMENÁVAME

Zomrel veľký priateľ Slovákov *(T. J. Zúbek) 47*
Dvadsaťpäťročný Most *(Imrich Kružliak) 50*
František Vnuk — vedec, Slovák, kresťan *(Milan Ďurica) 52*
Prof Dr. Henrik Bartek 70-ročný *(J.O.) 53*
Päťdesiat rokov v divadle *(—ik—) 54*
Štvrťstoročie slovenskej kultúry II. *(Imrich Kružliak) 56*

KNIHY

Dilongovo vyznanie *(J.O.) 76* ● Nepokojná hlbina tichých vôd *(J.O.) 77* ● Vlastivedný slovník obcí na Slovensku *(Jozef G. Cincík) 78* ● Veľká Morava *(Jozef G. Cincík) 79* ● Pamätnica slovenských jezuitov v Kanade *(I. Kružliak) 80* ● Vincent Tatranský, Biskup Ján Vojtaššák *(J.A.Mikuš) 82* ● Esteban Polakovic, Que Es Una Nacion? *(Jozef A. Mikuš) 85* ● Jozef Staško, Ph.D., Slovensko po druhej svetovej vojne *(Jozef A. Mikuš) 88* ● Jozef. M. Rydlo, Slováci v európskom zahraničí včera a dnes *(I. Kružliak) 90* ● Nové témy mladého autora: Bystrík M. Brázda, Na špirále života *(J.O.) 91* ● Dante Alighieri, Božská komédia I: Peklo. Preložil Andrej Žarnov *(Karol Strmeň) 93* ● František z Assisi, Pieseň Brata Slnka v preklade S. Veigla a Slnečná pieseň od tohože prekladateľa *(M. Š.) 96.*

Obálka od majstra T. Kovalika ● Úprava: Dobrá kniha ● © Slovenský ústav Cleveland 1978 ● Printed in Canada by Friends of Good Books, Cambridge, Ontario, Canada 1978

J. W

INDIANA UNIVERSITY LIBRARIES

Oslávme básnika

Keď sa zdalo, že v roku 1968 prevalila sa nad Slovenskom vlna odmäku a prísne predpisy o tom, čo sa smie a čo nesmie posielať domov poštou nemal kto dodržovať, lebo despotizmom ustrašené dušičky úradníčkov ešte viac sa naľakali slobody a prestali dodržovať predpisy, ktoré nikto nezrušil ani neodvolal, v prvých listoch od priateľov a známych z domu prišla prosba: Pošlite nám všetko čo napísal a vydal Andrej Žarnov. Lebo nebolo ešte slovenského básnika, ktorý by bol tak veľmi nielen prenikol, ale doslovne splynul s národným vedomím ako Andrej Žarnov. Slovo básnika od čias národného prebudenia malo v slovenskom živote jedinečnú funkciu už aj preto, že často to bolo iba slovo, čo nám ešte ostávalo, keď nás olúpili o všetko ostatné, čo národ národom robí. Pre nepriaznivé okolnosti však aj tí najlepší z našich básnikov vedeli či mohli zasiahnuť iba malú, aj keď často tú časť národa, čo v národnom vývine najviac znamenala. Taký bol osud Hollého, Sládkoviča, ba aj Hviezdoslava, aby sme spomenuli aspoň tých najväčších. Ich dielo sa stalo opravdu národným majetkom iba mnoho rokov po ich smrti. Prvý z veľkých básnikov, ktorý hneď po svojom vystúpení zasiahol široké masy národa ako šíp, čo nemožno vytrhnúť z tela, ktorým prenikol bol Žarnov a jeho verše stali sa bojovou piesňou veľkého pochodu bojovníkov k slobode a samostatnosti. Nie je bez zaujímavosti, že aj keď šlo o verše kultivovaného poetu, čo kritikou bol prijatý ako zrelý básnik, jednako dlho uverejňoval svoju tvorbu najprv v denných novinách, aby aj takto demonštroval, že patrí nielen hŕstke na krásu skapíňajúcich literárnych snobov, ale všetkým Slovákom. Prekladmi dokázal, že svetová poézia mnohých národov mu je blízka ako vlastná a jednako ťažko by bolo hovoriť o vplyvoch v jeho tvorbe, ktorá je taká samorastlá, že ju možno označiť len za jedinečnú. A jednako vedel a nikdy neváhal povedať, kde našiel v literatúre podobné srdcia. Počas vojny, keď Slovákov obviňoval skoro celý svet z čechožrútstva a implicitne Žarnov mal byť jeden z najväčších, v jednej ankete za svoju najobľúbenejšiu knihu označil Slezské písně od Petra Bezruča. Neviem, či mal Žarnov úplné vydanie Sliezskych piesní, ale mám dojem, že poznal iba to, ktoré cenzor

2-20-79

masarykovsko—benešovského režimu «demokratov» prepustil a v ktorom nebolo ani zmienky o perfídnej Prahe, čo pripravila Slovákov o časť Oravy a Spiša. Lebo toto vydanie, ktorým chceli po vojne komunisti diskreditovať svojich predchodcov v moci na Pražskom hrade potvrdzuje, ako presne vedel Žarnov, komu vzdať prejav obdivu. Zrejme, šlo tu iba o epizódu v dlhom živote básnika, ktorý dnes na jednej strane iba zúfalstvo a hnev môže cítiť nad osudmi svojho národa, ale na druhej strane musí ho prenikať to šťastné vedomie, že nielen jeho srdce a celú bytosť prenikol osud národa, ale aj on a jeho tvorba stali sa časťou národného vedomia tak nerozlučne, že toto spojenie ani osobná tragédia vyhnanstva nezmenšuje. Naopak, robí ho dramatickejším, a preto práve údernejším, nástojčivejším a nezabudnuteľným. A sme presvedčení, že to Žarnov vie, lebo tak ako málokto iný pozná život a tvorbu svojho obľúbeného básnika Adama Miczkiewicza, ktorého vyhnanstvo ovinulo žiarivým vencom slávy. Môžeme my, priatelia, obdivovatelia a druhovia na vyhnaneckom chlebe ponúknuť Andrejovi Žarnovovi menej, keď sa dožíva požehnaného veku sedemdesiatich piatich rokov? Pán Boh i národ to vie, ako ho obdivujeme, ako na ňom lipneme a ako zo srdca mu želáme ešte mnoho rokov požehnanej tvorby v dobrom zdraví.

Ján Okáľ

Andrej Žarnov

TICHO

Začarovaný do zelene chvoja
na srnčích nôžkach tiahne, sotva dýcha,
alejou borín, čo jak sviece stoja,
hodvábny šelest posvätného ticha.

Povesti šepcú, že v ňom duše vejú
anjelským krídlom, bo tam kde sa týči
najvyššia sosna, vôňa cez aleju
previeva ako z chrámu po ihličí.

Nedajú ľudia viac na také bájky,
no keď som tade kráčal zadumane,
pozdalo sa mi, že som nenazdajky
započul tichú pieseň na organe.

PÚPAVA

Nevesta plná briliantov rosných
po sukničke a zlatej blúzke z lupienkov
rozsieva úsmev z lúčin medonosných,
vypínajúc sa z nepoddajných korienkov.

Aké by oči neznali jej krásu,
rozviatu vetrom v tisícero obmenách,
tej zázračnice, vzdorujúcej času
a ostrej kose o mládzi i o senách?

Pozotínaná, došliapaná večne,
z mliečnika prsti novým šatom ovitá,
zas ukazuje svoje líčka driečne
po šírych lúkach včelám, ako rozvitá.

Po rannej rose, plná návštevníkov,
pytačov, mnohých s dlhočizným sosákom,
sladkosti núka podľa starých zvykov
a kytičky, než zas ju zrazia kosákom.

Na poklonu sa pútnik cestou zhýba
zasnený nad ňou o jari a človeku,
kiež takto padá, ale neuhýba,
nesúc si srdce z veku do veku.

CIKÁDY

Prebelený a ubolený
a zabolený po uši
počúvam ostré kantilény
škripľavých cikád z návrší.

Prerezávajú dňom i nocou
najtupšou pílou oblohu,
akoby chceli podlou mocou
vyvolať starú mátohu.

Hrajú a hrajú mrzko brudne
a otvárajú inferno.
Judášov pelech prostred studne,
dokrvavený na čierno.

A prostred neho tlamu špaty,
sršiacu ohňom na psíča,
zaškripcované o kus laty
z dvojkríža, kata z Holíča.

Nekľajem, nosím srdce z vosku,
iba sa vraciam občas k dňom,
oživujúcim mrzkú dosku
s viselci kdesi pod oknom.

LÍSTOČEK DO VETRA

Na starom kmeni jaseňa
žlna sa ako splašená
na Underwoodke po zime
napremýšľala o rýme,
ako ho vložiť do vena
zázračnej krásy stvorenia.
A ako si tak drkoce,
len klepoce a klepoce
a vyklopkáva po kôre
lístoček v prostom hovore
o rodiacej sa prelesti
najsladšej zemskej povesti.

Lístoček padá, odlieta,
mladosť ho piesňou oplieta
a rozsieva ho v rozlete
horúcim srdcom po svete,
kým zas tou cestou bez konca
nepríde nový nájomca
blažených bozkov o jari,
a iné srdcia nespári
lístoček láskou počatý
po starých srdciach odviatych.

Milan S. Ďurica

Slovakistika v životnom diele prof. Artura Croniu

Desať rokov prešlo od smrti prof. Artura Croniu, ktorého životné dielo predstavuje jeden z najsolídnejších pilierov talianskej i európskej slavistiky. Tento národne zanietený Talian, ktorý odchádzajúc z Prahy, aby zaujal katedru slovanskej filológie v Padove, keď ho českí študenti chceli sfotografovať po jeho poslednej prednáške na Karlovej univerzite, napísal najprv na tabuľu v úzadí katedry svojím výrazným písmom: «Italia mia...» (podnes jeho manželka s hrdou piétou opatruje tú fotografiu). Ako sa narodil v slovanskom Zadare, tak prežil väčšiu časť svojho života medzi Slovanmi a ich kultúre venoval všetok svoj nevšedný talent literáta, vedca i univerzitného docenta. Meno prof. Croniu prešlo už do dejín slavistiky i talianskej kultúry. Nemôžu ho obísť ani na Slovensku, hoci napríklad «Pyramída» vo svojom informatívnom hesle musí mu vyčítať «niekoľko ideologických nedostatkov» (II.diel, str.585). To akiste preto, že Cronia dôsledne považoval exilné literatúry za integrálne časti patričných národných literatúr a neváhal napríklad Strmeňov preklad Danteho «Pekla» zhodnotiť ako «bezpochyby najlepší slovenský preklad Danteho Božskej komédie». Cronia, ktorého jeden z jeho žiakov a neskôr kolegov definoval ako «skutočného pána kultúry» (E.Simonetto), by sa iba zvysoka pousmial nad «ideologickými výhradami» slovenského perohryza, poplatného práve vládnucím mocipánom. Arturo Cronia bol takou priamou a vyhradenou osobnosťou, že v zásadných otázkach — a takou mu bola v najpoprednejšom rade otázka jeho osobnej slobody vedeckého bádania a prejavu — nepoznal kompromisu. Už na jednej z jeho prvých publikovaných vedeckých prác — ktorú venoval, akoby na spečatenie tohoto životného hesla, svojej predčasne zomrelej matke — uviedol ako motto: «Ouden gar tes aléthelas philaiteron»! A tomuto heslu ostal po celý život dôsledne verný. Podnes spomínajú očití svedkovia — a sám som to počul z jeho vlastných úst — ako po zmene režimu na konci poslednej vojny, keď jeden z jeho bývalých študentov, ozbrojený partizánsky dôstojník, prišiel k nemu na univerzitu a prosil—

vyhrážal, aby len podpísal dajaké vyhlásenie, že solidarizuje s novým režimom a že všetko bude dobre, profesor Cronia vstal a ukazujúc energicky pohybom ruky odpovedal: «Tam sú dvere. A nech ťa tu viacej nevidím. Tu sa robí veda a nie politika.» Nik sa viac neopovážil molestovať tohoto vedca, ktorý miloval svoj národ i svoju slobodu.

Bola to práve jeho zanietená láska k vlastnému národu, ktorá prof.Croniovi uľahčila chápať národné snaženia slovanských národov. Už počas prvej svetovej vojny, keď bol pridelený k chorvátskemu regimentu, pochopil chorvátsky nacionalizmus a sympatizoval s ním natoľko, že si dokonale osvojil aj chorvátsky jazyk. Táto životná skúsenosť určila neskôr aj smer jeho životnej cesty. Lenčo odložil vojenskú uniformu, už sa ponáhľal študovať slovanskú filológiu najprv v Štajerskom Hradci, neskôr v Prahe. Roku 1921 dosiahol doktorát na univerzite v Padove a nasledujúce dva roky strávil zase v Prahe ako prvý taliansky štipendista zdokonaľovacieho postgraduálneho kurzu slovanskej filológie na Karlovej univerzite. Počas týchto štúdií osvojil si prakticky všetky slovanské jazyky. Vrátiac sa ako profesor chorvátčiny do svojho rodného Zadaru, hneď začal publikovať výsledky svojich štúdií tak vo forme didaktických príručiek, ako aj príspevkov vedeckého rázu. Roku 1924 ako prvý v Taliansku dosiahol habilitáciu pre univerzitnú docentúru srbsko—chorvátskeho jazyka a literatúry. V tejto kvalifikácii publikoval celý rad pôvodných štúdií, ktorými sa dokázal najlepším talianskym znalcom chorvátskeho jazyka a chorvátskej kultúry. Aby rozšíril svoje pole vedeckého bádania, dosiahol roku 1929 menovanie za profesora taliančiny na Filozofickú fakultu Masarykovej univerzity v Brne, kde bol súčasne poverený vedením extenzie katedry talianskeho jazyka a literatúry pri Komenského univerzite v Bratislave. Tieto funkcie zastával až do konca letného semestra 1932, kedy bol menovaný profesorom taliančiny na Karlovej univerzite v Prahe. (Dekrét Mšano č. 45205/32-IV/3 zo dňa 13.9.1932, podpísal Dr. Ivan Dérer.) V Prahe účinkoval — okrem hlavnej činnosti na Filozofickej fakulte suplujúc aj na katedre talianskej kultúry a literatúry Vysokej školy obchodnej pri «Českém vysokém učení technickém» — až do 26. novembra 1936, kedy podal demisiu, aby mohol prijať pozvanie Univerzity v Padove, kde účinkoval ako direktor Ústavu pre slovanskú filológiu a profesor slovanskej filológie i srbsko—chorvátskeho jazyka a literatúry až do svojej smrti 11.mája 1967.

Toto zbežné *curriculum* prof. Croniu nám dostatočne vysvetlí, prečo ťažiskom jeho vedeckej tvorby ostala predovšetkým chorvátska kultúra, popri ktorej významné miesto v nej zaberá kultúra česká. Ostatným slovanským jazykom a literatúram venoval prof.Cronia iba príležitostné, s jeho hlavnými vedeckými záujmami súvisiace práce.

Nás však tu zaujíma, či a v akej miere možno považovať prof.Croniu aj za slovakistu.

Ako sme videli, do priameho kontaktu so Slovenskom dostal sa prof.Cronia až roku 1929, kedy sa stal docentom na bratislavskej univerzite. Šesť semestrov jeho didaktického pôsobenia v Bratislave vykázalo takú solídnu činnosť, že ho celkom oprávnene považujú i dnes doma za zakladateľa talianistiky na Slovensku. («Pyramída», cit.m.) Máme však jednoznačné dôkazy, že Cronia poznal Slovákov a ich jazyk a kultúru už dávno predtým, prakticky od samých počiatkov svojej vedeckej kariéry.

Roku 1924 v talianskom odbornom časopise «L' Europa Orientale» uverejnil recenziu diela Gustáva Pallasa: *Populární dějiny literatury československé,* ktoré vyšlo v Prahe roku 1919. V onom čase, keď v Taliansku takmer nik o Slovákoch ešte nič nevedel a tých pár improvizovaných slavistov prorokovalo nevyhnutné splynutie Slovákov a Čechov do «československého národa», Cronia zaujal veľmi kritické stanovisko k vyššie citovanému dielu a písal: «Ako už i sám titul sa usiluje dokázať, autor chce považovať dejiny českej a slovenskej literatúry za jednu a tú istú vec. Nech stačí pripomenúť, že v súhrnných a okrajových nadpisoch jednotlivých kapitol ledva je spomenutá slovenská literatúra, a to ešte iba od čias Vajanského (N.B. 1916), kým v skutočnosti táto literatúra má svoju autonómnu existenciu — napriek tomu, že autor ju chcel zmiešať v jedno s českou literárnou produkciou — už za čias Juraja Palkoviča (1850), teda aspoň o polstoročie prv! Tento pokus autora o amalgamovanie dvoch literatúr do jednej jedinej zrejme sa nepodaril. Každý, kto si prečítal čo i len jeho str. 208 a nasl., alebo 385 a nasl., určite prišiel k presvedčeniu, že aj Slováci majú svoju *vlastnú* (kurzívou sám Cronia v talianskom originále) literatúru: mladú, je pravda, ale národnú, a že medzi Čechmi a Slovákmi je ten istý literárny dualizmus, aký dnes nachádzame medzi Chorvátmi a Srbmi, či lepšie ako medzi Rusmi a Ukrajincami. Konečne ja myslím, že aj sám autor je o tom presvedčený!» Cronia, ktorý už dobre poznal pomery v Prahe, v tejto poslednej vete vyslovil vlastne svoj zdrvujúci súd nad tými, čo przina vedu v službách mocipánov píšuc proti vlastnému presvedčeniu.

V tom istom roku mladý docent Cronia venoval sa štúdiu Jána Kollára. Dala mu k tomu podnet storočnica vydania «Slávy dcery». Výsledky tejto svojej práce uverejnil v časopise «Bollettino dell' Istituto di Cultura Italiana di Praga» vo forme článku «Influssi italiani in Giovanni Kollár», ktorý potom vyšiel aj ako separát v Terste. Vo forme kultúrneho komentára vrátil sa k tématike storočnice «Slávy dcery» aj v časopise «L' Europa Orientale» (r.IV,1924, str.583-4). V tom istom ročníku tohoto rímskeho časopisu Cronia využil recenzie «Sborníka filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave», aby informoval taliansku kultúrnu verejnosť o novom duchovnom prúdení, ktoré podnecovala jediná univerzita na Slovensku.

Ako sme si mohli všimnúť z časových údajov pri recenzii Pallasovej knihy, Cronia sa s recenziami nijako neponáhľal. Jemu nešlo o «aktuality», ale o kritický rozbor a zhodnotenie diela. Preto na recenziách pracoval, popri svojich primárnych vedeckých programoch, aj niekoľko rokov. Roku 1928 jedno z najpopprednejších talianskych nakladateľstiev onoho času vydalo príručku s titulom «*Corso pratico elementare della lingua cecoslovacca secondo il metodo del prof.dott. Lamm*» (Milano, Hoepli, 1928, str.291). Ako autori boli udaní B.Černý a C.Ongaro. Bol to jeden z makateľných plodov desaťročnej propagandy, ktorou benešovská ideológia čechoslovakizmu už silne prenikla do sveta najmä na kultúrnom poli. Talianski slavisti boli napospol ľahko získateľní politikou vlády, ktorá nešetrila štipendiami a inými nie práve vedeckými prostriedkami na získanie sympatií pre svoj kultúrno—politický kurz. Talianske vládne kruhy nemali ani osobitnej kompetencie, ani politických záujmov, aby odporovali týmto tendenciám. Tak sa stalo, že v školskom roku 1929/30 bol udelený mladému slavistovi Dr.Wolfangovi Giustimu titul univerzitnej habilitácie pre

«Československú literatúru» a do štatútov niektorých talianskych univerzít — ktoré musia byť schválené osobitným zákonom — dostal sa ako vyučovací predmet «Československý jazyk a literatúra». Profesor Cronia, ktorý práve nastúpil miesto docenta na Masarykovej univerzite v Brne a jej extenzie pri Komenského univerzite v Bratislave, a bol teda v pracovnej závislosti na pražskej vláde, nedal sa strhnúť do krážov špinavej kultúrnej politiky. Roku 1931 uverejnil v talianskom časopise «Rivista di Letterature Slave» obsiahly rozbor spomenutej príručky nakladateľstva Hoepli, v ktorom bez všetkých okolkov písal: «Predovšetkým už sám titul tohoto diela je nepresný. Nikdy totiž neexistoval a ani dnes neexistuje nijaký «československý jazyk». Je pravda, jestvuje československý štát, ale v ňom sa nehovorí nijakou jedinou vymyslenou «československou» rečou: žijú tam povedľa seba dva jazyky, ktoré sa od seba líšia literatúrou a vôľou národnou — jazyk český a jazyk slovenský (...), ktoré napriek tomu, že sú si nanajvýš príbuzné, susediace a akoby dvojičky, aspoň nateraz pokračujú vo svojom vývine ako dve veľmi blízke paralely, ktoré sa navzájom rozpínajú bez toho, že by sa dotýkali. Príručka teda mala niesť titul: «Kurz českého jazyka.» (r.VI,č.6.str.442).

Nemožno v tom nevidieť odraz priameho, nepoplatného charakteru vedca, ktorého služba pravde je najvyšším zákonom. Cronia už vtedy pracoval aj v Bratislave a iste z priameho styku so Slovákmi prišiel k presvedčeniu, že samostatnosť slovenského jazyka pramení vo vôli národa.

Cronia sa v Bratislave dobre cítil. V pozostalosti jeho svokry, ku ktorej prilipol synovskou láskou siroty, našli sme kartu, ktorú jej poslal 18.mája 1929 (a ktorá došla do Zadaru 20.mája: kto by tu nemal pokušenie stať sa *laudator temporis acti!?)*: «Píšem Vám z Bratislavy, krátko pred svojou obvyklou poludňajšou prednáškou... Som šťastný, lebo deň čo deň počet poslucháčov rastie! Dnes sa mi predstavil jeden Slovák, narodený v Pule...» V rámci tejto svojej činnosti prispel aj do zborníka «Bratislava» štúdiou o talianskych prekladoch z českej a slovenskej litaratúry (r.VI,1932, č.4-5; aj ako osobitný separát). Štúdiu napísal v češtine, ako to bolo v tom čase pravidlom pri vedeckých publikáciach ešte aj u slovenských autorov. Venujúc pozornosť Giustiho prekladu Kukučinovej novely «Zápisky zo smutného domu» a najmä obsažnému úvodu, v ktorom autor prekladu zhrnul do prehľadu dejiny slovenskej literatúry podľa J.Vlčka a F.Frýdeckého, Cronia konštatuje: «Úvod jest statí informatívní, kompilační, v níž není mnoho osobního. Autorova přítomnost jest možná nejzřejmější, když se mluví o souvislosti slovenské literatury s českou a háji se její samostatnost. A není divu, že italský bohemista vysvětluje svým krajanům samostatnost slovenské literatury, poněvadž jest to literární zjev, o kterém již nikto nepochybuje» (str.510).

Bratislavské účinkovanie prof. Croniu vo funkcii profesora taliančiny natoľko rozvíjalo medzi Slovákmi záujem o taliansku kultúru, že Cronia urobil prípravné kroky k založeniu osobitného Ústavu talianskej kultúry pre Slovensko v Bratislave. Iba povolanie na Karlovu univerzitu do Prahy od zimného semestra 1932/33 (schválené prezidentom republiky 23.2.1932) znemožnilo mu uskutočnenie tohoto plánu a odtrhlo ho znovu od priameho styku so Slovenskom a jeho kultúrou. Šesť semestrov vedeckej a didaktickej činnosti v Bratislave stačilo Croniovi na to, aby nechal hlbokú stopu v slovenskej vede a kultúre ako zakladateľ slovenskej talianistiky a obohatilo ho o bezprostredné poznanie Slovákov, ich jazyka, literatúry, ich kultúrnych a národných snažení. Tento osobný vzťah ku Slovákom zanechal v Croniovi trváce spomienky priateľstva a sympatie.

Aj keď Praha absorbovala tvorivé energie talianskeho docenta a upútala jeho slavistické záujmy predovšetkým na bohaté pole bohemistiky, Cronia pri svojich vedeckých podujatiach neprestal zohľadňovať aj Slovensko. Tak v rámci svojej štúdie o vplyvoch Petrarcu na českú a slovenskú kultúru podnikol roku 1934 výskumnú cestu aj na Slovensko, kde navštívil — žiaľ, s negatívnym výsledkom — knižnice v Bratislave, kláštorné knižnice františkánov v Hlohovci a v Skalici, premonštrátov v Jasove, knižnicu Gréckokatolíckého seminára v Užhorode a Čaplovičovú knižnicu v Dolnom Kubíne.

Po vyše desaťročnom pobyte v zahraničí, vyplnenom systematickým štúdiom slavistiky a kultúr slovanských národov vyrástol Cronia na talianskeho slavistu takého formátu, že jeho vlastný národ považoval si za vec cti a prestíže povolať ho späť do vlasti. Na jeseň roku 1936 dostáva sa mu pozvania na katedru slovanskej filológie jednej z najstarších univerzít na svete, ktorá po stáročia bola žírnym prameňom vedy a kultúry aj pre slovanské národy — univerzity v Padove. Tu preberá najprv vo funkcii suplenta aj direktorstvo Ústavu pre slovanskú filológiu, ktoré mu ostane definitívnym údelom po jeho menovaní — zriedkavou a typickou procedúrou «*per chiara fama,*» bez vypísania úradného súbehu — za riadneho profesora a titulára osobitne preňho zriadenej katedry srbsko—chorvátského jazyka a literatúry (roku 1940). V plnení týchto svojich vedeckých a didaktických funkcií vytrval profesor Cronia možno naozaj povedať do svojho posledného dychu.

Ako vidíme, definitívne pole vedeckej činnosti prof. Croniu týka sa iba čiastočne Slovenska a Slovákov: v rámci všeobecnej disciplíny slovanskej filológie. Ak sa však dotkol slovenskej tématiky, profesor Cronia vždy jasne definoval slovenský jazyk ako osobitný, ostatným slovanským jazykom plne na úroveň postavený jazyk a slovenskú literatúru ako mladú síce, ale samostatnú, pôvodnú a životaschopnú slovanskú literatúru. Zmienky tohoto obsahu nájdeme v jeho mnohých univerzitných textoch i v heslách, ktoré spracoval pre talianske encyklopédie.

Keď v marci roku 1941 rektor padovskej univerzity prof.Carlo Anti navštívil Slovensko a bol hosťom Slovenskej univerzity v Bratislave, profesor Cronia, ktorý pre svoju kompetenciu i pre osobný priateľský vzťah k nemu mal hlavný podiel na príprave kultúrnej náplne tejto návštevy, obnovil svoj niekdajší plán na založenie Ústavu talianskej kultúry pre Slovensko a navrhol aj zriadenie lektorátu slovenského jazyka a literatúry pri svojom Inštitúte v Padove. Taliansky ústav v Bratislave bol založený, ako vieme, 12.novembra 1942; k zriadeniu lektorátu v Padove nedošlo pre nepriaznivý spád s vojnou súvisiacich udalostí.

Cronia však nedal zaspať svojej myšlienke. Nezávisle na politických pomeroch, len čo sa povojnové pomery trocha usporiadali, požiadal cestou talianskeho ministerstva školstva o lektora slovenčiny. A keď mu bol pridelený Dr. Dominik Jarábek, z Trnavy, už v akademickom roku 1946/47 zriadil pre neho Lektorát slovenčiny a všemožne mu vychádzal v ústrety, aby mohol čo najúčinnejšie rozvíjať svoju činnosť. Okrem prednášok a lektorských cvičení na fakulte uviedol prof.Cronia slovenského lektora aj do univerzitného rozhlasu, v ktorom vystúpil Dr.Jarábek 17.marca 1947 v rámci Croniovej relácie o príbuznosti a rozdielnosti slovanských jazykov. Čoskoro potom umožnil mu predniesť i vlastnú reláciu na tému «Súčasná poézia na Slovensku» (12.apríla 1947). Pre «Kultúrny život» poskytol prof.Cronia Jarábkovi obsažné interview na tému «Slavista o slavistike v Taliansku» (r.III,1948,č.9,str.9). Boli tu teda jedinečné možnosti vybudovať skutočné hniezdo slovenskej kultúry na jednej z najslávnejších univerzít sveta. Prišiel však «víťazný február» roku 1948 a s ním postupná likvidácia všetkých slobodných prejavov ducha, tobôž ešte národne slovenského. Jednou z prvých obetí oných rokov temnej diktatúry barbarstva s neľudskou tvárou bol aj sľubne sa rozvíjajúci lektorát slovenčiny na univerzite v Padove.

Odhliadnuc od recenzií prvej slovenskej gramatiky, ktorú roku 1956 vydal vo Florencii prof.Bruno Meriggi a od prvých talianskych dejín českej a slovenskej literatúry, ktoré ten istý autor publikoval roku 1956, až do začiatku šesťdesiatych rokov nemal prof.Cronia priamej príležitosti zaoberať sa slovenskou tématikou. Situácia sa zmenila, keď začal na padovskej univerzite pracovať Dr.Milan S.Ďurica. Hoci tento promoval a bol pozvaný za asistenta na fakultu Politických vied, čoskoro mal možnosť zoznámiť sa aj so slavistom prof.Croniom, ktorý mu dal rád k dispozícii svoju jedinečnú knižnicu. Zo známosti sa vyvinulo priateľstvo, ktorého plody nemeškali obnoviť prítomnosť slovenskej kultúry na univerzite v Padove. Keď Slováci v zahraničí pripravovali cyrilometodské slávnosti na rok 1963, prof. Cronia dovolil preložiť svoju štúdiu o slovanských menách v prastarom cividalskom evanjeliári, aby bola uverejnená v osobitnom čísle «Mostu» (r.X,1-4). V tom čase Cronia už pracoval na diele «Danteho vplyv v českej a slovenskej literatúre,» ktoré malo vyjsť k storočnici Kráľa básnikov roku 1965. V tejto súvislosti oboznámil sa s prekladom Danteho «Pekla», na ktorom už dlhé roky pracoval Karol Strmeň. Cronia sa veľmi živo zaujímal o túto Strmeňovú prácu a prispel k tomu, aby sa v Padove uskutočnilo jej vydanie ešte v tom istom jubilejnom roku. Sám sa podujal pripraviť úvodnú štúdiu, v ktorej nešetril nadšenými výrazmi definujúc Strmeňovu robotu ako «čin veľkého podujatia i veľkej zásluhy». Po odbornej analýze celého slovenského textu došiel Cronia k tomuto lichotivému záveru: «Máme tu bezpochyby najlepší slovenský preklad Božskej komédie.Je to nevšedná udalosť v slovenskej literatúre, lebo ako Dante vo vyhnanstve napísal svoje božské dielo, tak Karol Strmeň v cudzine spravil svoju božskú robotu. Utrpenie sa tak premieňa v neskonnosť». Ak si uvedomíme, že na Slovensku literárna kritika, ba ešte i bibliografia, nesmeli Strmeňov preklad Danteho «Pekla» ani len slovíčkom zaregistrovať — a dakto by sa čudoval: nesmeli to, alebo sa neodvážili, ani v období takzvanej Dubčekovej jari! — pochopíme, prečo «Pyramída» vyčíta Croniovi «niekoľko ideologických nedostatkov».

Návrat k slovenskej tématike oživil v priateľovi Slovákov aj myšlienku na obnovenie lektorátu. Tento raz konal celkom samostatne v rámci samej univerzity, aby lektorát nepodliehal vôli či nevôli s kultúrou si nedôstojne zahrávajúcich mocipánov. A tak na návrh prof.Croniu univerzita v Padove zriadila vlastný, na nikom nezávislý lektorát slovenského jazyka a literatúry, ktorého vedenie zverila prof. Milanovi S.Ďuricovi. 1.novembra 1966 lektorát úradne začal svoju činnosť, ktorá čoskoro pritiahla záujem pomerne početných študentov. Bolo nepochybným znakom «odmäku» doma, že slovenská tlač zaznamenala a priaznivo komentovala túto udalosť. Keď sa potom 13.decembra 1966 profesor Cronia dožil svojej sedemdesiatky, tajomník Ústredia slovenských katolíckych intelektuálov odovzdal mu veľkú bronzovú cyrilometodskú medajlu. Prof.Cronia s neskrytým dojatím prijal tento prejav úcty a vďaky organizácie, ktorá iste konala aj v mene toľkých umlčaných Slovákov. Pri tej istej príležitosti talianski slavisti pripravili dôstojný jubilejný zväzok «*Studi in onore di Arturo Cronia*», v ktorom nechýbal príspevok slovenského autora na tému o Slovákoch. Prof.Ďurica bol konečne jedným z redaktorov tohoto diela.

Na jar 1967 srdcový záchvat sklátil impozantnú fyzickú štruktúru prof.Croniu a prinútil ho k jemu doposiaľ úplne cudzej nečinnosti na lôžku kliniky. Keď sa napriek zlepšeniam celkový stav podstatne nevracal k dobrému, akoby v predtuche, že viac sa na univerzitu nevráti, nadiktoval svojej manželke svoj posledný list, adresovaný dekanovi Filozofickej fakulty padovskej univerzity. Nebol to obyčajný list: možno ho skôr považovať za akademický testament profesora Croniu. Dáva v ňom dispozície ohľadom štruktúry svojho inštitútu, navrhuje osoby, ktoré má univerzita povolať na zaokrytie doposiaľ ním vedených katedier a končí svoje posolstvo týmito slovami: «V záujme zveľadenia didaktických disciplín Inštitútu slovanskej filológie navrhujem ešte, aby bol poverený (...) vyučovaním slovenského jazyka a literatúry prof. Milan Ďurica, ktorý už v tomto akademickom roku vykonáva funkciu honorárneho lektora slovenského jazyka a svojou činnosťou získal pekný počet poslucháčov. Požiadal už o habilitáciu, publikoval značný počet veľmi hodnotných vedeckých prác tak v Taliansku ako aj v cudzine, ovláda všetky hlavné jazyky Strednej Európy...»

Prv, než fakulta meritórne mohla prejednať návrhy profesora Croniu, smrť prerušila jeho akademickú karieru. List bol písaný 28.apríla 1967 a 13.mája padovská univerzita v smútočnom rúchu starobylým rítom lúčila sa navždy s jedným z jej najvynikajúcejších mužov tohoto storočia.

Desať rokov už prešlo od oných trúchlivých dní, no semeno, čo zasial posledným hybom ruky veľký taliansky slavista, neprestáva prinášať svoje ovocie, a to v osobitnom zmysle práve pre Slovákov, pre ich kultúru. Návrh profesora Croniu si fakulta plne osvojila, univerzita schválila a ministerstvo školstva už v akademickom roku 1967/68 ustanovilo novú katedru pri Inštitúte pre slovanskú filológiu, ktorej predmetom je slovenský jazyk a literatúra. Ak dnes možno na padovskej univerzite študovať slovenčinu ako cudzí jazyk, postavený na úroveň ostatným, i veľkým kultúrnym jazykom, ak sa tu pestuje záujem a láska k slovenskému slovu i k národu, ktorého prejavom je slovenské slovo, ak sa pod majestátnymi klenbami jednej z najstarších univerzít sveta predkladajú diplomové práce až po doktorské dizertácie nielen o dejinách slovenskej literatúry, ale i redigované po slovensky (ako to univerzitné štatúty kandidátom jazykovedy predpisujú) — za to všetko možno vďačiť predovšetkým akademickému testamentu profesora Artura Croniu.

Ak teda máme zhrnúť v stručnej konklúzii výsledky tejto našej rozpravy, môžeme povedať, že profesor Cronia, najvýznamnejší taliansky slavista svojho času v odbore chorvátčiny a slovanskej filológie, po celý čas svojho vedeckého účinkovania venoval pozornosť aj problémom slovakistiky, ku ktorej sa osobitne prichýlil v poslednom desaťročí svojho života. Touto svojou vedeckou činnosťou, ktorú ideálne predlžuje na jeho podnet založená katedra slovenského jazyka a literatúry na univerzite v

Padove, iste si zaslúžil, aby bol považovaný nielen aj za slovakistu, ale tiež za zakladateľa systematickej, inštitucionálne fundovanej talianskej slovakistiky.

Padova, v máji 1977.

Janko Mlynár

Pri cvičení

Kiež myseľ sa mi do rozletu vzchopí!
Čo cez noc robím?... Hľadím na planéty
a cez deň triafam neskutočné méty,
abo si kliesnim útok cez zákopy...

A slnko pečie. A znoj pušku kropí,
príprava na boj veru neprestáva...
Bolia ma plecia, nohy, ruky, hlava,
no vpred sa musí... Rýchlo kávu dopi

a vymeň tých, čo z krovia pozorujú,
z ktorej to strany škodca úder chystá,
a vojak slúcha, čo mu rozkazujú...

Aj v šere sa tie mladé srdcia blyštia,
keď po trápnom dni rozhoria sa vatry...
Za nimi vidím, ako rastú Tatry.

Chcel som utrieť vrásky

Predo mnou hora rozopína kriela
a srdce spieva. Ruka sa mi chvela,
keď utrieť som chcel vrásky z čela,
a nemohol som... Pieseň znela
aj ďalej do neznáma.
Vraj, hrobu pripadnú aj naše telá
a naše snahy sú len slama...
A znovu som chcel utrieť vrásky z čela,
no vtedy čistá vatra, vatra vrelá
smútiace srdce rozohnila
a zajasala myseľ v presvedčení,
že večnosť klíči z časných utrpení.

Karol Strmeň

Z nových básní

SMÄD

Nehmotný vietor
letiacich síňav
a svetlo vo mne, pri mne
neskrotiteľné, smädné
po živšom svetle!

Istota bytia:
som, teda túžim
a mňa sa týka,
čo sa mi ešte nezjavilo
a ani nevie, že túži
zblížiť sa so mnou,
aby sa stalo
ako ja citom a pravdou.

Otvárajú sa brány
a v bránach brány
a každý môj odchod
je príchodom na prah
vždy slnečnejší.

Bezpečne kráčam v rodnej zemi vetra
odhmotneného leskom,
ktorý ma víta,
lebo zas je všetko
citeľne jasné
a každá možnosť
na dosah ruky
a dotyk ľahšej.

Otvárajú sa mlčiace krídla
a s myriadou kruhov a krídel
a letiaceho blankytu
víťazne v prstoch mi iskrí
skutočná pravda.

OBRANA SKUTOČNOSTI

1

Ako že život nie je sen,
tak na brehu rieky
pasú sa biele a červené kone,
ktoré si vymyslel mesiac.

Ako že život nie je lož,
tak si on najprv vymyslel biely
a červený kantár
a potom breh, a nastala rieka.

Ale čo nás po mesiaci!
Otvára žiabre a číta suchú vodu
a nepovie nič.

2

Nás viaže železný zákon
nič nevymýšľať
a múdro vyžiť
na piatich prstoch
a z tej šiestej dlane
celému svetu
vyčítať pravdu.
A neluhať.

3

Jedine tam sa začína,
čo srdcu tyká,
kde žijeme a tak strašne sa nám žiada
neveriť tvrdej skutočnosti,
lež práve preto tak strašne,
tak strašne treba
podstúpiť zákon tvrdej skutočnosti.

4

Príkladom buď nám lekno,
má síce líca, ale z nôh len tú jednu.
A preto je lekno. Čosi živé, správne,
voľačo lícam podobné,
a predsa iné.

LES

Nie oreády, čo žalude jedia,
vylákali nás do lesa,
nie oreády hladné ako život,
ale to ticho, čo svoju angliu meria
od buka do buka, pred buk a za buk,
zelené ticho plné svojho striebra.

Obával som sa
náhleho prepadu svetla.
Ja nie som letný les, ja nosím svoje ja
zhrbený pod jeho ťažkým prázdnym
žobráckym vrecom.

A tak ma zašlo,
tam si ma našlo dávno už na mňa
striehnuce šťastie.

Slnko sa potklo a odbilo si nechet o žabicu
v studenej riave,
ktorej to prišlo strašne smiešne
a do očí mu šplechla.

A nemyslite, že to deťom ušlo,
sto očí majú sprava i zľava
a neboja sa nebeského slnka
a pozemskej vody.

Rozbehli sa, kričia
a ťahajú to slnko dolu vodou
a nedbajú, že pätami ich kope ba ešte ho aj šteklia
s víťazoslávnym pocitom
blaženej krutovlády.

BALADA

Keď modré z neba znášali
a mladosť mala mena,
čakalo dievča pri ceste,
čakanka opustená.

Dni mali nohy lakové
a cesta išla bosá.
Jej rúčky boli ako kvet
a oči ako rosa

Dni mali prsty horľavé
a ruže plaché puky.
Čakalo dievča pri ceste
dve milosrdné ruky.

Raz išlo šťastie okolo
a usmialo sa na ňu,
a vtedy tŕň jej natrhol
sukienku kvetovanú.

Keď vidíš, pútnik, pri ceste
jej oči modrokveté,
pripomeň si, že sama je
na celom šírom svete,

a nevyčíta, neprosí,
hoc ledva slzy skrýva,
Zasnená čaká pri ceste
čakanka úpenlivá.

PLACHTY

Pretože plachty na odchod stačia
a snívaš v živom korábe,
ľuďom si brat a takmer vtáča:
vynájdi hlásky jarabé.

A plachtám povedz: Tisíc ciest vám žičím,
sestričky prvej sirény.
Verše sa píšu pierkom kolibričím,
život sa tvorí z lúčení.

Michal Lacko, S.J.

Novoobjavené pramene k dejinám bratislavskej univerzity «Academia Istropolitana»

Z príležitosti 500. výročia od založenia prvej bratislavskej univerzity «Academia Istropolitana» vyšlo na Slovensku niekoľko článkov a pojednaní, ba aj celá kniha:«Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.—16. storočí». Táto posledná zverejňuje príspevky z osobitnej konferencie, konanej 13.—16.decembra 1965 v Smoleniciach.(1)No nikto na Slovensku si nevšimol, že práve v tom čase boli objavené nové pramene k dejinám tej univerzity, ktorými sa tu chcem zaoberať.

Objavil ich viedenský dominikán Isnard W. Frank, O.P., keď písal rozpravu o živote a dielach slávneho dominikána Leonarda Huntpichlera, O.P., ktorý žil vo Viedni v XV.storočí (†1478). Od neho sa nám zachovalo v spojení s bratislavskou univerzitou jedno memorandum a dva listy.(2) Leonard Huntpichler narodil sa okolo roku 1405 v obci Brixen im Tal (Rakúsko) (3). O jeho mladosti sa vie veľmi málo. V rokoch 1421—1427 študoval na univerzite vo Viedni. Tu dosiahol stupeň Magistra teológie. Potom asi 10 rokov vyučoval (1427—1438) na biskupskej škole v meste Brixen (teraz v Taliansku) a za istý čas bol aj jej rektorom. Roku 1439 vo Viedni vstúpil do rádu Bratov kazateľov (dominikánov) ; v rokoch 1443—45 študoval ešte na dominikánskom učilišti v Kölne; a od roku 1445 stal sa profesorom na univerzite vo Viedni. Tu prakticky potom strávil celý život, odchádzajúc z Viedne iba na krátko vo vážnych záležitostiach. Medzi dominikánmi bol zástancom reformného hnutia, takže v rokoch 1454—57 bol generálnym predstaveným vymenovaný «*Vicarius Magistri generalis conventuum reformatorum*». V tej úlohe bol aj v Uhorsku a osobne zreformoval dominikánsky kláštor v Košiciach. Bol tiež poradcom

---

1 Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.—16.storočí. Redigovali Ľudovít Holotík a Anton Vantuch. Vydala Slovenská Akadémia Vied, Bratislava 1967, str.512+61 ilustr.

2 ISNARD W. FRANK, O.P., *Leonard Huntpichler, O.P. (†1478) Theologie Professor und Ordensreformer in Wien:* Archivum Fratrum Praedicatorum XXXVI (1966) 313-388. Naše tri dokumenty sú pod číslami 15, 15a, 15b.

3 Teda nie v meste Brixen, ktoré je teraz v Taliansku (volá sa Bressanone), a o ktorom je reč nižšie.

rôznych panovníkov, kniežat, biskupov atď. Zomrel vo Viedni roku 1478. Zanechal mnoho literárnych prác: prednášky z teológie, kázne, memorandá, listy atď. Skoro všetky ostali doteraz v rukopisoch. Vyššie spomenutý Isnard W. Frank,O.P. podujal sa identifikovať jeho práce a v spomenutom článku podáva súpis 58 bibliografických jednotiek. Medzi nimi aj tie, čo nás tu zaujímajú.

Ako je známe, Pápež Pavol II. vydal na žiadosť kráľa Mateja Korvína zakladaciu bulu pre novú univerzitu v Uhorsku 19.mája 1465. Hlavným adresátom bol ostrihomský arcibiskup a primas Uhorska Ján Vitéz (1465—1472). V bule nebolo určené mesto, kde malo byť sídlo univerzity. Táto otázka a viaceré iné oddialili prevedenie buly o dva roky, takže univerzita začala účinkovať až roku 1467. Pri riešení rôznych problémov arcibiskup Vitéz požiadal o radu aj viedenského dominikána Leonarda Huntpichlera. Museli sa už predtým osobne poznať, lebo Huntpichler mu odpovedá dôverne a priateľsky. Jeho odpovede na rôzne otázky nachádzajú sa v Memorande z roku 1467, ktoré sprevádza osobný list autora arcibiskupovi Vitézovi. Bratislavskej univerzity sa týka ešte druhý list L. Huntpichlera napísaný tohože roku.

Ako som vyššie spomenul, Isnard W. Frank, O.P. snažil sa zozbierať celú rukopisnú pozostalosť Leonarda Huntpichlera, O.P. Väčšinu rukopisov našiel v knižniciach vo Viedni. No podrobným výskumom zistil, že časť rukopisov z dominikánskeho kláštora vo Viedni dostala sa najprv do knižnice Grófa Von Hohenems, a odtiaľ do Vatikánskej knižnice v Ríme. A vskutku tu sa nachádza Codex Vaticanus Latinus Ottobonianus nr.689, ktorý obsahuje iba literárne práce Leonarda Huntpichlera. Prímenie «Ottobonianus» znamená, že pripadá fondu, čo kedysi patril rodine Ottoboni. Hoci ten kódex bol viackrát študovaný, predsa náš dokument doteraz nebol identifikovaný. Ako sa to mohlo stať ?Príčinou je pomýlený zápis v indexe (fol.2r), kde neskoršou rukou je zapísané: «*Epistola ad diversos et consilia fratris Leonardi circa negocia universitatis Heydelbergensis*». Teda že sa to Memorandum týka univerzity v Heidelbergu. Meno Heidelberg sa síce v Memorande nachádza, ale iba ako poukaz (o čom bude reč nižšie). A tak tento pomýlený zápis odviedol skúmateľov od pravej identifikácie dokumentu. Isnard W. Frank, O.P. vydal tie dokumenty po prvý raz aj s úvodnou staťou roku 1967.(4)

Teraz tu chcem podať po slovensky obsah tých troch dokumentov, lebo ich doslovný preklad je skoro nemožný. Pôvodný latinský text s úvodom a vysvetlením uverejňujem v ročenke Slovak Studies.

---

4 Isnard W. Frank, O.P., Das Gutachten eines Wiener Domikaners für die Universität Pressburg aus dem Jahre 1467: Zeitschrift für Ostforschung,

I.

List Leonarda Huntpichlera, O.P. arcibiskupovi Jánovi Vitézovi. Viedeň, 6.júla 1467.

Codex Vatic. Ottobon. Lat. nr.689, fol.142r.

Začiatok: Reverendissimo in Christo Patri ac Domino, domino Johanni....

V samom nadpise L.Huntpichler okrem známych titulov ostrihomského arcibiskupa Jána Vitéza dodáva ešte nasledujúci: «... et novae almae universitatis Histropolensis supremo cancellario — a hlavnému kancelárovi novej významnej Univerzity bratislavskej».V samom texte píše, že pred niekoľkými dňami prišiel k nemu bratislavský prepošt Juraj [Schomberg] a odovzdal mu od arcibiskupa ako dar alebo almužnu 12 zlatých. Huntpichler z jednej strany je tomu rád, lebo ako člen žobravého rádu potrebuje almužnu (propter necessitates), ale z druhej strany je ustarostený, či sa bude môcť dostatočne odplatiť za toľké dobrodenia. Nato vyslovuje modlitbu,aby mu Pán Boh odplatil a cituje k tomu myšlienku zo Svätého písma. Končí,prajúc arcibiskupovi ešte mnoho rokov na potešenie premnohých, na ochranu veľkých i malých. Datácia je nasledujúca: Z Viedne, v deň oktávy Apoštolov Petra a Pavla, roku 1467. — Z toho je jasné, že list bol napísaný 6. júla 1467.

K tomu listu je dodané postscriptum, že na priloženom papieri (in scheda inclusa) posiela arcibiskupovi niekoľko náhľadov (articulos quoasdam), nie aby ho poučoval, ale aby jeho pamäť, unavenú toľkými starosťami, občerstvil.(5)

II.

Memorandum Leonarda Huntpichlera arcibiskupovi Jánovi Vitézovi vo veci novozaloženej bratislavskej univerzity. (Viedeň, 6.júla 1467). Codex Vatic, Ottobon. Lat. nr.689 fol. 132 rv, 142 r.

Dokument nie je datovaný, no z vyššie citovaného «postscripta» je jasné, že bol priložený k listu zo dňa 6.júla 1467. Tak isto dokument nemá žiaden nadpis. Vydavateľ Isnard W. Frank, O.P. po nemecky ho nazýva «Gutachten», to jest «dobrozdanie». Ja ho nazývam Memorandum. Dokument má 13 bodov (articulos) a autor bez úvodu hneď začína prvým bodom.

1./ Primus articulus (prvý bod): Bratislavský prepošt [Juraj Schomberg] informoval Huntpichlera o arcibiskupovej starosti získať dvoch

---

XVI.(1967) str. 418—439; dokumenty sú na str.434-439.

5 Viď v predošlej poznámke citovaný článok, str. 435, pozn.4.

dobrých profesorov pre novú fakultu humanistických vied (artium). Prepošt spomenul aj mená dvoch kandidátov. Prvý je Mikuláš z Hittendorfu, ktorý už bol Magister artium a Licentiatus theologiae. O ňom sa Huntpichler vyslovuje veľmi priaznivo. Vskutku stal sa profesorom v Bratislave, a tam aj zomrel roku 1479. Druhý kandidát je Štefan z Brucku. Vtedy bol iba Baccalaureus, teda ešte mal pred sebou ďalšie štúdiá. O ňom sa Huntpichler vyslovuje, že je nadaný a dobrý, ale slabého zdravia. Teda pochybuje, či bude môcť prednášať. Či bol v Bratislave, nič sa nevie. K tomu bodu je dodaná zaujímavá poznámka: «V Bratislave je podnebie veľmi zdravé, a zásobovanie ľahké (totiž potravín je mnoho a čerstvých), takže aj tí, čo sú inde slabého zdravia, tam môžu zosilnieť.» Poznámka sa vzťahuje asi na predtým spomenutého kandidáta Štefana z Brucku, ktorý bol slabého zdravia. Huntpichler poznal Bratislavu pravdepodobne z vlastnej skúsenosti.

2./ Druhý bod: Tu sa Huntpichler už zaoberá spôsobom vyučovania. V pozdnom stredoveku vyostril sa totiž rozpor medzi takzvanými metódami «Via antiqua» a «Via nova». Prvú zastúpili realisti a druhú nominalisti. Keď to Huntpichler píše, diskusia sa stala čiste formálnou a bez veľkého významu. A preto on, hoci dominikán, pripúšťa aj metódu nominalistov, a tvrdí, že je zbytočné nástojiť na týchto veciach. V tomto bode poukazuje, že nedávno založená univerzita v Bazileji skoro stroskotala pre tieto nepotrebné spory, ako mu to rozprával Magister Mikuláš z Kreuznachu.

3./ Tretí bod: Netreba sa veľmi starať aby [bratislavská] univerzita mala veľa študentov; lebo bude užitočnejšia aj s menším počtom študentov ale výborných, ako s veľkým počtom ale menej schopných.

4./ Štvrtý bod: Znovu opakuje, že je lepšie, aby univerzita bola malá počtom študentov, ale veľká zásluhami profesorov. Ak totiž títo sa vyznamenajú, ich povesť sa pomaly rozšíri, takže sa budú sem hlásiť mnohí študenti. Čo sa týka finančného zaistenia, v tom [uhorskom] kráľovstve je viac bohatstva, než v krajinách mnohých iných univerzít.

5./ Piaty bod: Poloha novej univerzity v Bratislave je veľmi vyhovujúca, lebo leží uprostred krajín ako sú: Italia, Nemecko, Poľsko, Morava. Čechy, Sliezsko, Prusko, Grécko. Okrem toho samotné Uhorsko (Kráľovstvo Preblahoslavenej Panny Márie) je veľmi rozsiahle a obsahuje v sebe mnoho a rozličných národností, medzi ktorými za maďarskou národnosťou nasleduje hneď «presladká, šľachetná, prastará národnosť slavonská, čiže dalmatská» (praedulcis, nobilis ac vetustissima natio sclavonica seu dalmatica).

Táto posledná veta je pre nás prekvapením. Na prvý pohľad tak sa zdá, že ide o národnosť slovenskú, lebo «sclavonica» možno aj tak preložiť. No dodatok «seu dalmatica» naznačuje, že tu skôr mal na mysli národnosť «slavonskú», čiže chorvátsku, ktorú možno identifikovať s národnosťou dalmatskou. Vydavateľ Isnard W. Frank,O.P. v úvodnej stati zaznamenáva, že jedným z priateľov Huntpichlera bol chorvátsky dominikán Augustín zo Záhrebu, ktorý tiež podporoval reformné hnutie, a skrze neho Huntpichler poznal «chorvátsku národnosť». No nie je vylúčené, že Huntpichler tu mal na mysli aj národnosť slovenskú, veď osobne precestoval Slovensko až po Košice.

6./ Šiesty bod: Dobrí študenti sa budú hlásiť na univerzitu, aby boli promovaní od výborných profesorov, aj keď ich bude málo. No keď sa povesť tých profesorov roznesie, rodičia radi sem pošlú svojich synov.

7./ Siedmy bod: Kancelár a vice—kancelár majú dbať o to, aby profesori a učitelia, aj keď z rôznych národností, rôznych jazykov, mravov a obyčajov, boli medzi sebou láskaví, mierumilovní, svorní, uctievajúc jeden druhého, napomáhajúc jeden druhého, premáhajúc svoje vášne, ktoré sú im na obtiaž a iným na škodu.

8./ Ôsmy bod: Treba sa starať, aby sa nerobili nerozmyslené porovnávania národností, osôb, univerzít a fakúlt. Ak sa toho budú študenti držať, univerzita bude na výške (quasi seraphica et cherubica religio), a bude príkladom tak v meste, ako aj na širokom okolí.

9./ Deviaty bod: Arcibiskupovi ako kancelárovi univerzity bude potrebný vice—kancelár (tým viac, že arcibiskup nesídlil v Bratislave). Má to byť muž jasnej povesti, význačný dobrými skutkami, dobrého úsudku (hlavne v jednaní s velikášmi). Je to veľmi nutné na počiatku univerzity. Ako Pán Boh riadil nástojenia arcibiskupa pri zakladaní univerzity, tak aj teraz zaiste je to božie vnuknutie, že si za vice—kancelára zvolil bratislavského prepošta Juraja [Schomberga], nad ktorého nemohol nájsť výkonnejšieho (efficaciorem).

10./ Desiaty bod: Počas Bazilejského koncilu často sa hovorilo o zreformovaní mnohých univerzít. Tomu všetkému však arcibiskup môže predísť, ak zostaví pre novú univerzitu dobré predpisy (ordinationes et restrictiones), ktoré sa budú musieť neporušene zachovávať.

11./ Jedenásty bod. Menej nadaní profesori nech ponížene uznajú vlastnosti tých čo sú viac nadaní, a naopak tí nadanejší nech nepohŕdajú tými čo sú menej nadaní. Ak to budú zachovávať, univerzita bude škola nielen vedy, ale aj lásky a svätého príkladu. Často sa totiž stáva, že tí menej nadaní svojou usilovnosťou a počestnosťou časom sa stávajú vynikajúcimi.

12./ Dvanásty bod: Tu hovorí z praxe, ako reformátor dominikánskych kláštorov. Stáva sa totiž, že v niektorých kláštoroch bratia sú neochotní prijať reformu, takže je ťažko ich premiestiť z jedného kláštora do druhého, kde zase tí, čo prišli z rôznych kláštorov majú ťažkosť, kým sa navyknú na nové obyčaje. Podobné ťažkosti môžu nastať pri zriaďovaní nových univerzít.

13./ Trinásty bod: Tu sa znovu vracia k veci, o ktorej hovoril v druhom bode. Totiž k spôsobu vyučovania. Tam spomenul, že univerzita v Bazileji skoro stroskotala pre spory medzi realistami a nominalistami. Tu zase privádza príklad univerzity v Heidelbergu, kde Kurfürst Fridrich I rozhodnutím z 29.mája 1452 predpísal, že obidva spôsoby: «Via antiqua» «Via moderna» majú rovnaké domovské právo na tej univerzite, a tým zaistil na nej pokoj a svornosť. To Huntpichler odporúča aj ostrihomskému arcibiskupovi.

Memorandum zakončuje všeobecným dodatkom, že nepochybuje, že Viedenská univerzita bude láskavou ochránkyňou a susedou, ba akoby sestrou novej univerzite bratislavskej. Nakoniec praje, aby ju Pán všetkých vied a pôvodca všetkého dobra (scientiarum Dominus et auctor omnis boni) ráčil požehnávať teraz a navždy, ako aj arcibiskupa, ktorý je po Bohu a svätých pôvodcom tak veľkého dobra.

III.

List Leonarda Huntpichlera, O.P. a Jakuba Fabri, O.P.arcibiskupovi Jánovi Vitézovi. Viedeň 1.augusta 1467.
Codex Vatic.Ottobon.Lat.689, fol. 131rv, 143r.

List podpísal okrem L.Huntpichlera aj Jakub [Fabri] de Stubach O.P., ktorý bol v tom čase prior viedenského dominikánskeho kláštora. V prepise, ktorý je v citovanom Vatikánskom kodexe, na konci datácia je chybná. Prepisovateľ si pomýlil dva sviatky sv.Petra. On datuje list «in festo Kathedrae sancti Petri, anno Domini 1467», ktorý sviatok je 18.januára. Z vnútorneho rozboru však vysvitá že ide o sviatok» ad vincula sancti Petri», ktorý pripadá na 1.augusta. V liste je ponajprv veľmi dlhá adresa s titulmi tak adresáta Ján Vitéza, ako aj pisateľov. Potom obidvaja autori vyslovujú pochvalu arcibiskupovi zato, že založil novú univerzitu v Uhorsku (studium sapientiae in Regno Ungariae), lebo nič vzácnejšieho nemohol po sebe budúcim pokoleniam zanechať (pro perpetuo memoriali).

V ďalšej časti informujú arcibiskupa, že 29.júla 1467 prišiel z Bratislavy do Viedne Reverendus Pater frater Johannes Watt, a hneď ich v mene arcibiskupa navštívil. Potom nasledujúceho dňa na teologickej fakulte mal verejnú dišputu. Tá sa mu veľmi dobre podarila, čím získal výborné odporúčanie pre novú bratislavskú univerzitu.

Vydavateľ Isnard W.Frank vo svojej stati snaží sa zistiť, kto bol ten Ján Watt. Nenašiel o ňom skoro žiadnych správ. Z titulu «*Pater frater*»je isté, že ide o nejakého rehoľníka. Z výrazu «*nobisque fratribus* *suis*» by vychádzalo, že bol aj on dominikán, no je možné, že bol františkán. Prečo prišiel do Viedne? I.W.Frank zaznamenáva, že vo Viedni kolovali obavy o vedeckej výške novozaloženej bratislavskej univerzity. Profesor Ján Watt mal vo Viedni slávnostnou dišputou dokázať vážnosť novej univerzity a tak rozohnať tie obavy. To sa mu aj podarilo. Autori na konci listu ho odporúčajú do láskavosti arcibiskupa, ako aj samých seba. Nakoľko dišputa bola pred sviatkom sv.Petra v okovách, a list je napísaný čerstvo po nej, a Ján Watt ho pravdepodobne aj z Viedne odniesol arcibiskupovi, je jasné že bol napísaný «na sviatok sv. Petra v okovách», to jest. 1.augusta 1467 a nie na sviatok «katedry sv.Petra», to jest 18.januára 1467.(6)

Ako z tohoto krátkeho informatívneho článku vidno, novoobjavené pramene prinášajú nové svetlo k prvopočiatkom bratislavskej univerzity «Academia Istropolitana». Doteraz boli známe skoro iba úradné dokumenty ako buly, dekréty, menovania atď. Tieto dokumenty nám osvetľujú skutočný život. P.Isnard W.Frank vo svojom článku výborne z nich vyťažil v čom nám osvetľujú a dopĺňujú doteraz známe vedomosti o prvej bratislavskej univerzite.

Jozef Milučký

Z novej tvorby

VŠEDNÝ DEŇ

Miesila vodu, soľ a múku. Teliatko
— so srieňou pôrodu na purpurovej srsti —
únavu vytriasalo z pľúc.
Zo zreníc šľahali mu zelené
ohníky radosti,
že je už po všetkom. Slama
prichýli kopýtka,
nádherne praská. Za rebrinami
vrie pena opelených ďatelín.
Nozdry teliatka dymia, roztvárajú sa
ako veraje na maštaľke,
ako zvedavosť.

---

6 V článku citovanom v 4. poznámke na str. 433 je asi tlačová chyba: 5.augusta 1467.

Vložila cesto do hrtana pece,
z kredenca fľašu vykrojila
pohybom,
stôl
vzbĺkol štedrosťou kalíškov.

Keď prídu chlapi, orosia si ďasná.

ÚZKOSŤ

Blesk poklĺzol sa, hora zvýskla,
plamenné dýky víchor štrbaví,

baldachýn dymu šľahol z páleniska,
po mračná žialia jeho zástavy,

konáre praštia ako staré kosti
v ohnivom tanci nahých borovíc,

siréna vyje pyskom bezmocnosti,
keď na Solisku nezostáva nič

iba tieň čierny, popolnica smútku,
smrteľná úzkosť na jazvách a púšť.

Pohladil vánok útlu nezábudku,
na kýpťoch stromov dlho bude húsť

nokturno plaču. Zo spálených živíc
do očí bijú slzy príšery,

ako keď mŕtvy po pohrebe živý
k ďalekým známym vchádza do dverí.

NÁDEJ

Soľnička smädom hynula. Obchádzala sa
s úctou, obradne,
v magickom polokruhu. Hrozivo
bubnovala pec, buková nálož
márnila hniezdo purpurových sršňov. Trpli sme
do tmy, kde sa zhmotňovali
žlté obrysy tanierov,
para sa zajakala pod povalou,
páperie vône šimralo pod nosom.

A potom posúvanie kútikov úst.
Pomalé, akoby zdvíhanie
čerpadla vahadlovej studne.
Zmrákanie obŕv. Chuť
bola z polievky vyklbená,
vyťatá.

Pohládzali sme soľničku, jej zrkadlovú
dlaň už tisíci raz preskúmali.
Nemá, nevydala nám
ani pol zrnka.
Mama spravila sedem krokov vľavo,
do skliepku dýchla. V samom kúte
drepčalo vrece, konopné oká
hladom vypliešťalo, kŕč
prázdnoty mu vlákna poskrúcal.
«Tu nieto ani toľko pod necht». Skríkla,
mohutný pavúk spúšťal sa k nej
na hodvábnej niti.

Bezcitný kameň v lomoch lámu. Nádej
s ohňom sa bozkáva, je večná.
(Snívali sme: tretia princezná,
tá zavrhnutá, najmladšia,
roztŕha obruč poznania:
«... cennejšia nad zlato...»
Snívali sme: rastlinky soli
na našich perách žeravejú,
soľnička núka priehrštím
šľachetný sneh).

Taniere na stole pokorou
meraveli,
polievka na kosť
primrzla.

Kremsmünster

Zdalo sa, že sa malý pahôrček až prehýbal pod ťarchou sivých budov, ktoré na jeho temeni navŕšilo jedenásť storočí. Prísne a hranate dvíhali sa múry slávneho opátstva ako pevnosť na ostrovčeku v mori večnosti. Ostrovčeku, na ktorom predbežne našli útulok stroskotanci najstrašnejšej búrky dvadsiateho storočia.

Prezident Tiso, takmer všetci členovia slovenskej vlády s rodinami, niekoľko vysokých dôstojníkov armády a žandárstva, šéf Úradu propagandy Tido J.Gašpar, guvernér Národnej banky Rudolf Kubiš, niekoľko členov Snemu a Štátnej rady a čata prezidentskej stráže našli tu prístrešie po úteku z Bratislavy pred Veľkou nocou 1945. Pretože šlo o akciu plánovanú už pred niekoľkými mesiacmi, podarilo sa do Kremsmünsteru dopraviť zásoby potravín, liekov a pohonných látok, ktoré mali tejto slovenskej kolónii vystačiť na niekoľko mesiacov.

Slováci, ktorí sa usalašili v Badhale a iných okolitých mestečkách a majeroch pokladali si skoro za povinnosť pozrieť sa do Kremsmünstru. Jednak zo zvedavosti, ako sú tam ubytovaní, ako žijú najvyšší predstavitelia Slovenskej republiky a jednak v nádeji, že sa aspoň tam niečo dozvedia, lebo okrem čoraz redšie prichádzajúcich oneskorených utečencov zo Slovenska, jediným prameňom informácii bolo nám rádio. Či aj novinky ešte niekde vychádzali, to sme nevedeli. Ak áno, tak sa k nám nedostali, lebo doprava celkom zamrzla a okrem utečencov a vojnových presunov nič sa nehýbalo.

Jediný človek medzi nami čo videl v Kremsmünstri oveľa viac ako dočasné sídlo slovenského prezidenta a vlády bol Dr.Jozef Cincík.

«Poď», povedal mi jedno ráno, keď sme sa pred hotelom Post stretli. Ani som sa nepýtal, kde mám ísť. Vedel som, že kdekoľvek on chce ísť, vyplatí sa k nemu pripojiť.

«Pár vecí by som chcel v Kremsmünstri vidieť,» vravel mi Cincík, keď sme už kráčali poľnou cestou a vyhýbali sa jarným kalužiam blata a vody.

Kremsmünsterské opátstvo bolo už od deviateho storočia dôležitým náboženským strediskom. Ale pre svoju dôležitosť muselo byť aj strediskom civilnej správy a počas výprav Karola

Veľkého proti Avarom aj tadeto šla jedna zo spojovacích tepien medzi Bavorskom a novodobytými územiami. Dá sa predpokladať, že aj toto opátstvo dostalo podiel z bohatej koristi, ktorú Karol Veľký štedro delil dôležitým chrámom a kláštorom po svojom víťazstve nad Avarmi. No, Cincíka najviac zaujímal kalich, ktorý opatstvu daroval knieža Tasilo, lebo podľa jeho štylizácie a výzdoby archeológovia a umelecká história môže datovať aj iné, inak časove nie tak presne zasadené umelecké predmety. Kalich je však len jeden z mnohých drahocenných predmetov kláštorného pokladu. Veľký význam má aj bohatý archív a knižnica kláštora.

Za dlhé roky priateľstva s Dr. Cincíkom naučil som sa od neho o umení a dejinách oveľa viac ako v škole a preto aj teraz, kým sme prešli tých pár kilometrov z Badhalu do Kemsmünstru, zdalo sa mi, že už nejdem na celkom neznáme miesto. Ale aj tak ma prekvapila tá temná masa budov, črtajúca sa proti pošmúrnemu aprílovému nebu.

Čoskoro sme prešli okolo strmého múru a zákrutou do briežku sme sa dostali k hlavnej bráne. Hneď som si všimol, že kým jedno krídlo brány strážili slovenskí vojaci, druhé mali obsadené vojaci maďarskí. Ale ani naši, ani Maďari nikoho nezastavovali, ba zdalo sa, ani si nevšímali chodcov, ktorí bránou vchádzali a vychádzali.

Ak bol prvý pohľad na budovy opátstva ohromujúci, pohľad z brány na obrovský dvor pôsobil nemenším dojmom. Lenže to už nebol dojem taký zdrvujúci, lebo ťarchu budov ako by boli nadľahčovali podlubia, čo sa tiahli okolo dvora. Aj kameň v tomto uzavretom priestranstve sa mi zdal jasnejšieho odtienku, ale to možno preto, že tu nebol vystavený nepohodám tak bezprostredne ako vonkajšie múry. Niekoľko ľudí, ktorí sa motali po dvore alebo sa mihli pod oblúkmi podlubí, sa v týchto priestoroch skoro stratilo.

Trvalo chvíľu, kým sme zbadali prvú skupinu Slovákov. Vlastne ani nie skupinu, ale rad, vinúci sa popri stene bočnej uličky do kuchyne v zadnom dvorci, kde sa vydávalo jedlo. Blížil sa obed a väčšinou mladí ľudia prišli s lístkami v ruke «fasovať» stravu pre rodinu. Dozvedeli sme sa neskôr, že o proviantúru a prídely rodinám sa starajú minister financii Pružinský a guvernér Národnej banky Kubiš. Vláda teda fungovala.

Ako vari každý, kto sa chcel orientovať v novom prostredí, začal som si pozorne všímať ľudí, akosi podvedome, hľadajúc niekoho známeho, lebo tam, kde známeho nájdete, aj prostredie prestane byť presiaknuté cudzotou. Ale čím ďalej, tým viac som si uvedomoval, že kým v Badhale po tieto dni som skoro každého Slováka poznal, v Kremsmünstri som horko ťažko našiel niekoľko známych tvárí. Podľa všetkého mali byť v Kremsmünstri okrem prezidenta aj Šaňo Mach, Tido Gašpar, Dr.F.Šubík—Žarnov, Dr.F.Ďurčanský, Konšto Čulen a početní iní činitelia, ktorých som poznal; predbežne som ani jedného nevidel a ako som vycítil z Cincíkových rečí, nemali sme v pláne spoločenské alebo politické návštevy vysokých predstaviteľov vlády.

Nemyslím, že Cincík už niekedy predtým v Kremsmünstri bol, ale pohyboval sa po dvore i medzi budovami ako keby tam bol prinajmenšom do školy chodil. Najprv sme šli do kostola, ale ten ho dlho nezaujímal. Pôvodné karolinské počiatky boli dávno pozakrývané nánosmi staviteľských slohov všetkých storočí od gotiky, ktorú ako v mnohých iných rakúskych kostoloch zamaskoval barok a neskôr rokoko. Tak sa mi zdalo, že mohutnosť pôvodnej architektúry síce nezabili, lebo jej veľkolepé formy sa nedali zastrieť nánosom čačiek neskorších storočí, ale stratila sa tá triezva vyváženosť linií, ktorá robí niektoré slohy takými úchvatnými.

Netrvalo však dlho a Cincík našiel to, vlastne koho hľadal; benediktínskeho mnícha, brata Petra. Bol to neveľký človek stredného veku s tichým hlasom a vláčnymi pohybmi mníchov, nadobudnutými dlhoročným kľakaním a vstávaním pri pobožnostiach. Brat Peter bol kustódom kláštora. Keď sa človek podíva na rozsiahlosť budov a potom na tohto pomenšieho mnícha, len zázrakom si možno vysvetliť čistotu a poriadok, čo všade panovali. Bol to výkon o to väčší, že vo svojej práci mohol mať len veľmi málo pomoci, lebo vojna vytiahla všetky pracovné sily z miest, ktoré neboli vojnove dôležité. Možno bol aj rád, že časti kláštorných budov pridelila nemecká vláda slovenskej a maďarskej vláde, ktoré vo svojich priestoroch starali sa o najpotrebnejšiu údržbu. To mu vari umožnilo venovať sa trochu viac tým priestranstvám, ktoré tvorili dušu opátstva, najmä kostolu, bibliotéke a archívom. Poklad opátstva s najvzácnejšími kostolnými nádobami, rúchami, sochami, maľbami, listinami a knihami ešte začiatkom vojny odviezli na bezpečné miesto, takže v kláštore ostalo veľmi málo z vecí, ktoré sem Cincíka prilákali. Zrejme, že v úschove na bezpečnom mieste bol aj Tasilov kalich. Brat Peter, ako keby bol chcel nahradiť túto stratu príležitostí, veľmi ochotne nás povodil po všetkých zaujímavých miestnostiach a budovách opátstva. Prezreli sme si astronomickú pozorovateľňu, označovanú za prvý mrakodrap sveta, ktorá prekvapuje svojou elegantnou štíhlosťou a čistými líniami. Ak nie inšie, aj toto je dôkaz, že jozefínsky racionalizmus vyrástol z bujnej pôdy, pripravenej jeho matkou, cisárovnou Máriou Teréziou, za ktorej túto hvezdáreň postavili.

Z hvezdárne nás brat Peter zaviedol do bibliotéky a archívu. Aj keď najvzácnejšie listiny a knihy chýbali, to čo tu ešte ostalo, stačilo nasýtiť nielen oči, ale aj srdce. Tisíce zväzkov v nádherných väzbách s vlysmi a zlatorezom zapĺňalo police vedľa stien a na zasklených stoloch boli vyložené pergamentové listiny s veľkými pečaťmi a bohatými iniciálkami.

Myslím, že každý človek svojským spôsobom reaguje pri pohľade na takýchto výrazných svedkov histórie. Ja som mal dojem, že som ohnivom v dlhej reťazi ľudských bytostí, ktorých oči spočinuli a do sietnice sa vtlačili obrazy, ktoré sa takto prenášajú od veku do veku. Ale nie sme my jedni z posledných v tejto reťazi svedkov? Vojna ešte nebola skončená a kto vie, kedy a ako môže ešte zasiahnuť aj toto miesto.

Striaslo ma pri myšlienke, že sme možno jedni z posledných obdivovateľov týchto pokladov, nahromadených za tisícročie. Možno už dnes, možno zajtra alebo pozajtre výbuchy bômb rozdrvia múry slávneho opátstva a v troskách pochovajú aj tých, čo tu hľadali útočište. A keby sa aj opátstvo bez boja a bombovania dostalo do rúk niektorej z víťazných armád, bolo viac, ako pravdepodobné, že sa v ňom ubytujú na kratší alebo dlhší čas vojaci a na svete ešte nebolo armády, v ktorej by sa keď nie hromadne, tak aspoň ojedinele nevyskytli zlodeji a vandali. Najväčšie nebezpečenstvo v takomto prípade hrozilo od jednotiek na presune, ktoré prídu a odídu a o niekoľko dní splynú s inými jednotkami večne menlivého toku armády v pohybe.

Ak bol Cincík nespokojný s výsledkom tejto návštevy, nedal to veľmi na sebe znať. No, vedel som, ako veľmi chcel vidieť a v rukách obracať už spomenutý Tasilov kalich. Je síce pravda, že ho videl mnoho ráz na farebných fotografiach v originálnej veľkosti, ale fotografia nikdy nenahradí pohľad a dotyk originálneho predmetu, lebo zvyšok, stopa zahladenej bublinky, vzniklej pri odlievaní, odtlačok tepcovho kladivka po prudšom údere, zlom v línii, ktorú ihlou sledoval rytec a mnohé iné, dalo by sa skoro povedať odtlačky prstov majstra, čo dielo stvoril, sa na obraze stratia. Laikovi takéto «chyby krásy» nepovedia nič, obyčajne ich ani nevidí, kým ho znalec na ne neupozorní, ale aj školu alebo dielňu vzniku, ba niekedy aj majstra, ktorého meno je možno neznáme, ale odborníci vedia identifikovať jeho diela.

Možno by nás táto premárnená príležitosť prehliadnuť si poklad opátstva bola mrzela oveľa viac, keby sa naše myšlienky neboli znova a znova vracali do prítomnosti, v ktorej sme žili a všetok záujem o dávnovekosť bol len vítaným únikom. Únikom na chvíľu, čo nám umožnila zabudnúť, že sme v prechodnom sídle nášho prezidenta na úteku z vlasti, zachvátenej na celom priestranstve plameňmi vojny, ktoré pustošili nielen majetok, nielen životy, ale aj duše. Strašnou smrťou zomierala tam jedna epocha a nikto nám nemohol zaručiť, či aj nás táto smrť nedobehne a nezhltne, ak nie fyzicky, tak duchovne.

Maďarských vojakov pri bráne sme si ani pri odchode z opátstva veľmi nevšímali. Mali sme dosť vlastných starostí a neprišlo nám na um dozvedať sa, aké úrady a ktoré osobnosti maďarskej vlády delili sa v kláštore o strechu s našou vládou. A nebol by som sa to možno dozvedel ani doteraz, keby sa Dr. Cincík nebol zoznámil v Clevelande s bývalým maďarským podplukovníkom, ktorý si zarábal na živobytie maľovaním a vypaľovaním skla na kostolné obloky u známej clevelandskej firmy Winterich, s ktorou Dr. Cincík veľmi úzko pracoval pri výzdobe mnohých slovenských kostolov, pre ktoré okrem iných umeleckých výzdob navrhoval aj farebné obloky. Z rozhovorov, ktoré sa neskôr preniesli aj do súkromia na spoločenské pole, Cincík sa dozvedel, že podplukovník Berco Fekete bol pridelený k hradnej stráži v Pešti a jednou z posledných úloh jeho jednotky bola záchrana regentovho syna, mladšieho Horthyho z paláca priamo pred očami Nemcov, ktorí ho mali strážiť a evakuácia korunovačných klenotov, včítane svätoštefanskej koruny, žezla, meča, mešca a iných kráľovských insignií maďarského kráľovstva. Poklad bol údajne ukrytý v debnách s proviantom, označeným za slaninu, bravčovú masť,salámy a iné potraviny. Neviem, ako by boli Slováci v podobnej situácii ukrývali svoje národné vzácnosti, ale nemyslím, že by boli na ne dali nálepku potravných článkov.

Kto by bol veril, že sa v Kremsmünstri stretnú symboly slovenskej a maďarskej štátnosti na okraji bezmocnosti, hraničiacej so zúfalstvom.

Popoludní sme sa vrátili do Badhalu.

Cestou sme stretali početných Slovákov, ktorí sa šli pozrieť, čo robí prezident a vláda v Kremsmünstri.

«Videli ste pána prezidenta?»

«Čo robí naša vláda?»

«Čo je tam nového? Aké sú správy z domu?»

Otázky sa na nás sypali celou cestou a my sme nevedeli, čo odpovedať. Keby sme im boli začali vravieť o Tasilovom kalichu, boli by sa na nás dívali ako na bláznov. Ale kde sa má človek zahľadieť, ak mu je pohľad do budúcnosti zastretý, ak nie do minulosti?

Nevedeli sme presne čo robí, ale nepochybovali sme, že najusilovnejší človek celej slovenskej badhalskej kolónie je Dr. Štefan Polakovič. Polakovič bol od roku 1939 známy ako najoddanejší a najnadanejší ideológ slovenskej štátnosti. Hneď po návrate zo štúdií v Ríme, ako profesor filozofie napísal a v roku 1939 v knižnici Slovenských pohľadov vydal dielo *K základom slovenského štátu.* Nestáva sa často, aby sa filozofické traktáty stali bestsellermi, ale Polakovičovi sa to týmto dielom podarilo, lebo odpovedal v ňom jasne a presvedčivo na otázky dňa a vedecky odôvodnil nevyhnutnosť udalostí pohnutých rokov 1938—1939. Aj keď idea slovenskej štátnosti mala nadaných vysvetľovateľov a obrancov v radoch politikov, učencov, umelcov a národohospodárov, jednako od štúrovských dôb nemali sme učenca, ktorý by bol nielen s toľkou erudíciou, ale aj dôslednosťou a temperamentom podopieral slovenské politické túžby a činy takým mohutným pilierom filozofických, sociologických a historických argumentov.

Osobne som Dr. Polakoviča prvý raz stretol, keď sme boli oba pridelení k rýchlej brigáde začiatkom leta 1941 a po krvavej a nie práve najúspešnejšej bitke pri Lipovci trávili sme v dlhých debatách dni oddychu a reorganizácie tejto jednotky. Po skončení vojenskej služby vrátil sa Polakovič na svoju katedru a okrem toho vykonal veľké dielo ako redaktor Filozofického odboru Matice slovenskej. Pred založením Slovenskej akadémie boli matičné vedecké odbory inštitúciami, ktoré často požívali vo verejnosti väčšiu úctu a vážnosť ako katedry podobných odborov na univerzite. Počas polarizácie, ktorá načas dosť hlboko rozčesla názorovú hladinu slovenského politického života, Polakovič bol zrejme na strane prezidenta Tisu. Pretože sa veľmi zaujímal o výchovu nového pokolenia, značnú časť svojej publicistickej činnosti venoval Hlinkovej mládeži, pre ktorú napísal Slovenské národné vyznanie a knihu Tisova náuka.

Celú vojnu po návrate z frontu som sa s Dr. Polakovičom nestretol, iba čo som sa po návrate z nemeckého zajatia dozvedel, že bol vymenovaný za zástupcu šéfa Úradu propagandy Tida J. Gašpara. Možno preto povedať, že keď sme sa zasa po rokoch stretli v Kremsmünstri, kde bol aj on ubytovaný, bližšej osobnej známosti medzi nami nebolo. Všeobecne uznávaní vodcami našej kolónie v Badhale boli správcovia Matice slovenskej Dr. František Hrušovský a spisovateľ J.C. Hronský. Ale nebolo pochybnosti ani o tom, že dynamickou spojkou medzi Badhalom a Kremsmünstrom, najmä však prezidentom a Tidom Gašparom bol Dr. Polakovič. Okrem toho na jeho plecia sa váľali všetky záležitosti, ktoré bolo treba vybavovať s miestnymi nemeckými úradmi, ale najmä evakuačnou sekciou sem presídleného nemeckého vyslanca Ludina. O nejakej úradnej pragmatike nemohlo už byť ani reči, ale z nutnosti zachovať aspoň rudimenty organizácie, utvárali sa voľné asociácie z pozostatkov bývalých ústredných úradov, a takto sa octli redaktori, spisovatelia, ba dokonca aj dôstojníci bývalého kultúrneho a propagačného oddelenia MNO pod jednou strechou s Úradom propagandy. Pretože šéf Úradu T.J. Gašpar bol v Kremsmünstri, jeho zástupca Dr. Polakovič, ktorý sídlil medzi nami v Badhale bol i našim priamym predstaveným. Aj keď si z tejto pozície vyplývajúce práva nikdy neuplatňoval, jednako bývalý prednosta kultúrneho a prop. oddelenia MNO stotník Ján Doránsky sa v takejto situácii cítil dosť nepohodlne. Nikdy síce o tom nevravel, ale dalo sa vycítiť, že ho mrzelo, keď mal niekto stáť medzi ním a šéfom T. J. Gašparom. Diviť sa tomu nemožno, lebo bolo to v čase, keď sme sa ešte nestačili zbaviť ako zbytočnej príťaže zvyškov sebaúcty, dôstojnosti a pocitu dôležitosti. Len oveľa neskoršie sme sa uvedomili, že oslobodiť sa spod tohoto nánosu je dlhý, veľmi dlhý a veľmi bolestný proces. Nevedeli sme, že je to trest za ten pohľad nazad, čo premenil Lótovu ženu na soľný stĺp a nás zbavil pružnosti a schopnosti zohnúť sa pod náporom víchrice, čo sa do nás zaprela ako do stojacej hory a narobila z nás vývraty prv, ako sme si to stačili uvedomiť za tých pár týždňov vyhnanstva.

Jedno sme však vedeli a nikto z nás nepochyboval o tom, že ak sa Dr. Polakovičovi nepodarí v poslednej chvíli našu kolóniu premiestniť ďalej na západ, zaviazneme v Badhale a nebude viac sily, čo by nás zachránila pred rútiacou sa lavinou sovietskej armády.

Ako sa to Dr. Polakovičovi podarilo, nikdy som sa nedozvedel. Ale kameň odpadol zo srdca všetkým, keď v jeden deň koncom apríla každý z nás dostal nemeckým vyslancom Ludinom podpísanú listinu, ktorou sa mu povoľoval prechod do Bavorska a žiadajú sa všetky nemecké vojenské i civilné úrady, aby nám pritom poskytli ochranu a pomoc. Vedeli sme, že tej pomoci nám už Nemci veľa dať nemôžu, ale ochrana bola veľmi dôležitá. Pomaly ale iste dostávali sme sa do operačného pásma, kde všetky steny boli oblepené plakátmi Gauleitra, kde sľubuje, že v Hornom Rakúsku sa každý postaví a bude bojovať — «In Oberoesterreich wir stand und...» Vedeli sme, že ten boj sa nás netýka, boli sme z boja vyradení, ale možno práve preto ničoho sme sa tak nebáli, ako stať sa nárazníkom medzi dvoma na život a na smrť bojujúcimi armádami. Nie je bez zaujímavosti, že báli sme sa dostať iba medzi sovietsku a nemeckú armádu v Rakúsku. Predstavu sme nemali, aká situácia je alebo môže byť medzi nemeckou a americkou armádou na západe, ale to nás predbežne neznepokojovalo.

Po prvom návale radosti začali sme si uvedomovať, že je to síce milé mať cestovný dokument od nemeckých úradov, ale ani väčší podpis a pečať vyslanca nemohli nám dať alebo zaručiť aj dopravné prostriedky. A tieto zasa takmer pre celú kolóniu zaobstaral Dr. Polakovič. Jeho budúci svokor, pán Cifra, mal v Piešťanoch zasielateľský a dopravný podnik a pri evakuácii zo Slovenska si vzal so sebou do Rakúska dva veľké nákladné automobily. Oba boli zariadené aj na pohon plynom z dreveného uhlia alebo bukových triesok. V čase, keď už nebolo možné dostať benzín alebo naftu, takéto zariadenie bolo jednoducho nezaplatiteľné, lebo sme boli v oblasti, kde aj v dobe najväčšieho nedostatku pohonných hmôt bukových triesok bolo dosť.

Automobily pána Cifru mali veľkú únosnosť i ložnú plochu, ale zďaleka nestačili na prepravu ľudí i všetkého, čo si do Badhalu zo Slovenska priviezli v časoch, keď doprava ešte fungovala. Preto mnoho vecí sa muselo buď oželieť, buď uskladniť v nádeji, že sa to niekedy nasa «nájde», alebo dať do úschovy ľuďom, s ktorými sa stačili naši utečenci po príchode do Badhalu spriateliť. Nám, čo sme nič nemali, bolo vari najľahšie a ochotne sme pomáhali tým, čo mali toho viac. V tom čase sa začalo neskôr často spomínané socialne delenie slovenskej emigrácie na debnárov, kufrikárov a aktovkárov. Ja som patril do tejto poslednej kategórie.

* * *

Možno technický stotník Ján Doránsky nebol mojím predstaveným po odchode zo Slovenska, lebo do novozorganizovanej Domobrany, ktorá po povstaní nahradila Slovenskú armádu, som nikdy nebol prijatý. Ale strávil som roky na kultúrnom a prop. oddelení armády a cítil som sa členom oddelenia aj vtedy, keď som už služobne nebol k nemu pridelený. Pozícia Doránskeho na oddelení bola taká, že každý ho uznával za jeho skutočnú hlavu aj vtedy, keď formálne bol prednostom iný vyšší dôstojník, ktorých sa vystriedalo hodne. Doránsky zdedil plášť a čižmy zakladateľa a organizátora oddelenia, spisovateľa Mikuláša Gacka, ktorého si F.Čatloš po 14. marci pozval, aby toto oddelenie založil a zorganizoval. Gacek si vybral aj prvých spolupracovníkov, najmä kolegu notára a krajana Jána Doránskeho, ktorého MNO aktivovalo a zo záložníka spravilo aktívnym dôstojníkom. Takto sa stal hneď od začiatku Doránsky Gackovým zástupcom a po jeho odchode do diplomatickej služby Slovenskej republiky bol výkonným prednostom aj vtedy, keď formálne oddeleniu bol na čele iný dôstojník, ktorých sa počas vojny vystriedalo hodne. Po Gackovi bol prednostom až do začiatku vojny major Mládek a keď ho povýšili na podplukovníka a pridelili za veliteľa práporu, na jeho miesto na krátky čas prišiel major Alexander Vaško, autor niekoľkých kníh pre mládež. Vaško dlho na oddelení neostal, lebo formálne ho prevzal podplukovník Janeček, ktorý ako spravodajský dôstojník potreboval kryciu funkciu a Doránsky zasa viedol oddelenie. Podobne to bolo aj vtedy, keď sa stal prednostom podplukovník Lavotha. Lavotha bol dôstojníkom generálneho štábu a súčasne profesorom na vysokej vojnovej škole a na kult. oddelení mal iba kanceláriu, v ktorej vybavoval všetko možné okrem záležitostí oddelenia. Formálne sa stal Doránsky prednostom až vtedy, keď Lavotha bol pridelený ako náčelník štábu armádneho zboru v Prešove pod velením gen.Augusta Malára. Nie div, že po takejto dlhej dobe Doránsky bol už privyknutý starať sa o veci, za ktoré iní brali zásluhu, ale jednako nebol šťastný, keď jeho oddelenie viac nepodliehalo priamo ministrovi národnej obrany cez náčelníka štábu, ako to bývalo za Čatloša, ale podriadili ho Úradu propagandy. Trpkosť mu osladzovalo iba to, že si vysoko vážil a synovsky miloval šéfa Úradu Tida J. Gašpara a rád ho uznal za svojho predstaveného. Preto, keď už bolo všetko vybavené a pripravené na presun z Badhalu do Bavorska, pokladal si za povinnosť hlásiť odchod a presun Tidovi Gašparovi a žiadať si od neho ďalšie inštrukcie alebo rozkazy. Bolo len zrejmé, že nadporučík Pyšný a poručíci Činčura, Martinka a ja šli sme s ním.

Bol krásny slnečný deň koncom apríla, keď sme sa vybrali známou cestou do Kremsmünstru. Poľná cesta bola už suchá a občas sme stretli záprahy bavorských sedliakov, lebo poľné práce boli už v plnom prúde. Pod belasým nebom ani budova opátstva nebola taká pošmúrna a prísna, ako keď som ju pred dvoma týždňami prvý raz videl a pohľad na dvor od brány bol ako kontrastná fotografia, kde svetlom zaliate plochy prechodia do hlbokých tôní bez poltónov a hrany všetkých vecí sú presné a tvrdé. Ľudia, čo šli chodníkom popod podlubia, objavovali sa a zasa mizli nielen za masívnymi stĺpami podlubia, ale aj v bezodnosti tône, z ktorej sa zasa odrazu vynorili do ostrého svetla slnkom zaliateho úseku.

Tida Gašpara nebolo nám treba dlho hľadať. Zazreli sme ho na chodníku neďaleko kostola, opretého bedrami o hrubú palicu. Nepoznali sme ľudí, s ktorými sa zhováral a boli sme radi, keď nás zazrel ako pretíname dvor od brány smerom k nemu, napochytre sa rozlúčil so svojimi spoločníkmi a podišiel k nám, ako sme sa blížili.

Aký len bol jedinečný tento neporovnateľný človek. Ktosi bol o ňom napísal, že je z rodu vymierajúcich európskych bizónov. A ozaj, pôsobil dojmom sily a istoty tohto krásneho stvorenia. Bol oblečený v sivom, trochu staromódnom ale elegantnom saku a výraznú tvár pod bujnou tmavou šticou mal už ošlahnutú slnkom, Tido nikdy nebol krásavec a jednako každý, kto ho stretol musel ho pokladať za krásny zjav. Nebolo na ňom nič prejemnelého a predsa gestá, reč a celá osobnosť priamo očariť mohla čímsi, čo bolo veľmi ťažko definovať, lebo priam animálna telesná mohutnosť sa niesla s eleganciou dvorana, hrubo tesaná tvár morského vlka prežiarená bola vnútorným ohňom estéta a mohutný hlas, ktorý vychádzal z útrob hrudi valibuka, mal úžasné rozmery citového vlnenia. A tak ako zovňajšok, aj vnútro tohto človeka bolo ladené v tých najširších dimenziách, lebo nič mu nebolo cudzie od bacchovského požívačného ľahtikárstva po františkánsku pokoru. Bolo zrejmé, že sa teší z nášho príchodu, ale bolo zrejmé aj to, že okolnosti boli príliš zložité, takže nevedel na ne tak spontánne reagovať, ako by on bol chcel a ako by sme si to my boli želali. Možno sa tešil, keď videl ako sa krížom cez dvor k nám blíži Dr. Ďurčanský. Ale Ďurčanský zrejme nebol svojím pánom, lebo dcéra Zuzka, ktorá ho mala vo vleku a on zasa jej dreveného koníka na kolieskach, odrazu zmenila smer a on nám stačil poslať len situáciu vysvetľujúci pohľad. Bol to obraz skoro vyslobodzujúci, lebo všetci sme sa rozosmiali. Aj Ďurčanskému sa zaleskli biele zuby pod tmavými fúzkami, keď nám ešte zo svojho zajatia zakýval na rozlúčku.

Rozhovor sa však stále nemohol odtrhnúť od nepodarených začiatkov, ktoré sme všetci tak chytro chceli mať za sebou, ako sme ich z hĺbky podvedomia vychytili. Skoro všetci ako sme tak stáli, boli sme na stretnutí, ktoré si vyžiadali mladí ľavicoví intelektuáli len niekoľko dní pred Tidovým odchodom z Bratislavy. Chceli sa s ním stretnúť. Chceli sa poradiť s Tidom Gašparom prv, ako privítajú Červenú armádu a nové poriadky, ktoré prinesie na pásoch svojich tankov. Stretnutie bolo v triede gymnázia, premenovaného na akési úrady. Ale vzdor tomu, že boli buď komunisti alebo sa aspoň veľmi prikláňali k tomuto svetonáhľadu, pokladali za vhodné poradiť sa s Tidom, ktorý sa im javil ako najvýraznejší reprezentant národných túžob a teraz, pri nevyhnutnom páde Tisovho režimu, pokladal ho za mohutný vývrat padajúci ponad priepasť medzi svetom minulosti a svetom budúcnosti, po ktorom ako po moste chystali sa prejsť z dneška do zajtrajška.

Ako na všetkých stretnutiach a schôdzach začiatok bol chaotickým klbkom v polovici prerušovaných pozdravov, podávania rúk, úsmevov a pokusov o žart. Ale keď konečne usadili Tida za katedru na pódiu a jeden z nich začal zdĺhavo vysvetľovať, ako radi by vedeli, čo a ako im radí, keď sa to všetko premení, Tido dlho len počúval. Hlavu mal sklonenú až na prsiach, ale keď vycítil, že na neho prišiel rad, aby prehovoril, pomaly sa za katedrou vzpriamil v celej svojej mohutnosti a hlasom, čo v sivej učebni dunel ako hymna nového života, začal recitovať Hviezdoslava:

«Oj, mládež naša, tys' držiteľkou rána,
vladárkou mája, tys' jara pokladníkom...»

Od začiatku do posledného verša recitoval Tido Gašpar túto Hviezdoslavovu ódu na mladosť a my sme boli veľkosťou zážitku privalení ako lavinou, keď básnikovo slovo našlo interpreta čo ho tak povýšil, že nikdy predtým nešľahlo vyššie a učebňa zchátralého gymnázia stala sa katedrálou, v ktorej zaznelo najradostnejšie Glória.

Keď skončil, sieňou sa rozľahlo ticho, ktoré sa neodvážil nikto prerušiť. Ako keby všetky reči po takomto vyznaní boli zbytočné, ako keby otázky a odpovede prestali jestvovať a ich miesto zaujalo veľké porozumenie, v ktorom už netreba nič vysvetlovať, iba obcovať navzájom v bratstve a láske.

Tido bol prvý, čo prerušil mlčanie. Vravel dosť ticho a veľmi pokojne, lebo po veľkom zážitku pred niekoľkými minútami všetko bola antiklima. Vravel, že radiť nikomu nebude, lebo nemôže. Nemá potuchy, za akých okolností budú žiť a pracovať. Ale ak nikdy v živote nezabudnú uctiť si dejinnú skúsenosť slovenského národa, ako ich úcta k nej aj dnes priniesla do tejto miestnosti, stanú sa pokolením, ktoré sa čestne zaradí medzi ostatné a zloží svoj prínos do národnej pokladnice.

Bolo ráno, keď sme sa rozchádzali a nezdalo sa nám to ani možné, že noc minula tak chytro. Strávili sme ju, ako keby to nebola noc osudového lúčenia, ale predĺžený program samovzdelávajúceho krúžku na chlapčenskom gymnáziu.

Recitovali sme básne, čo sme vedeli naspamäť, kým Tido nevytiahol z vrecka zväzoček Hviezdoslavovej krátkej epiky a potom sme robili akoby preteky, kto lepšie zarecituje Zuzanku Hraškovie alebo Poludienok. Tido sa rozhovoril o dobrodružstvách, ktoré prežil v tomto meste so svojím drahým priateľom Fricom Motoškom, spomínal na dlhé noci s Iljom Ehrenburgom, ktorý do Bratislavy veľmi rád chodil a svoj chýrečný fejtón o fajkách napísal o zapekačke Frica Motošku, ktorý ho zaúčal, ako sa robí mokrý zápek. Smiali sme sa, keď nám vravel, ako si pražský sociológ, študujúci salašníctvo oparil ústa, keď požiadal baču, aby mu dal «potiahnuť» z fajky, ktorú práve vytiahol z pahreby a bača mu nestačil povedať, že paru, čo z pipasára fučí, treba najprv vyfúknuť...

Ako sme mohli čo i len prirovnávať toho iskrami vtipu a poézie sršiaceho Tida Gašpara so zahriaknutým, akoby vyhasnutým chlapom, čo skoro navidomoči ostarel. Vták ohnivák, ktorý premenil sivú učebňu na katedrálu ducha, ostal popelvárom uprostred historických stavieb, ako stvorených za javisko veľkolepej drámy. Skoro sa mi žiadalo spýtať sa niekoho, či je to ozaj Tido. Ale aj to je možné, že na tomto veľkolepom javisku sme boli vo chvíli, keď sa kulisy ešte len presúvali a herci na ňom nemali ešte rozpísané úlohy na posledné dejstvo.

Tidov byt bola veľká prísna sieň na druhom poschodí stredného traktu. Široké chodby, široké schody a naše kroky duneli akoby v útrobách zakliateho paláca. Ani na schodoch ani na chodbách nebolo duše a predsa za každými ťažkými dverami boli ľudia s celým svojim boľavým osudom.

Pani Gašparová nás privítala veľmi srdečne a zať, Janko Malobický, hneď spod kavalca vytiahol debnu, z ktorej vylovil domášnu šunku a fľašu vína. V tomto domácom prostredí nebola núdza o témy na rozhovor a tu sme sa vlastne dozvedeli, čo sa robí v Kremsmünstri. Šaňo Mach už odcestoval, chcel byť čím bližšie k chorému Tukovi kdesi v Tyrolsku, Ďurčanský má tiež všetko na odchod prichystané, ale predbežne nepovedal nikomu, kde ide. Údajne aj prezident Tiso sa chystá z Kremsmünstru odísť, ďalej na západ, ale nikto o tom nemá veľa informácií. Predbežne sa obyvatelia Kremsmünstru neboja bombardovania alebo bojov okolo opátstva, ale znepokojuje ich, že Rusi prekročili Dunaj pri Kremsi a keď sa to tak vezme, nič im nestojí v ceste okrem problémov ich vlastného presunu. Všetci tu veria, že nakoniec Kremsmünster obsadia Amerikáni, aj keď západný front je nateraz oveľa ďalej ako front východný. Bratislava už bola niekoľko týždňov obsadená Rusmi, ale je skoro nepochopiteľné, že okolo Žiliny sú ešte otvorené prechody na Moravu a Nemci držia niekoľko pozícií. Pravda, boli to správy veľmi kusé a nie celkom zaručené. Nových utečencov zo Slovenska už nebolo, iba ak sa ešte zatúlal niekto z tých, čo boli v Česku a oneskorene sa rozhodli prejsť do Rakúska. Ale tí toho mnoho nevedeli.

Kto žije celé týždne uprostred dramatických udalostí a s kýmkoľvek sa stretne, strháva ho do neistoty a nepokoja, ako vykúpenie privíta chvíľu, ktorú môže stráviť medzi ľuďmi, čo začnú rozprávať o každodenných starostiach, ako to bolo teraz uprostred Tidovej rodiny. Ibaže Tido nebol vo svojom kráľovstve, a to bolo vari prvý raz, čo som ho videl v situácii, kde nemal hlavné slovo, ale počúval, čo vravia ženy. Nie div, že pri lúčení sme už tie úradné veci ani nespomenuli. Veď sme sa lúčili s rodinou Tida Gašpara a nie so šéfom v úrade.

Ján Okáľ

Janko Mlynár

Hľadanie

Už som sa často splietol...
Teraz, by som sa stretol,
nehľadám skvosty, mosty
a uprostred nich slávobrány.

Boh neponechá bez obrany
hľadača, aby nebezpečne
šiel za tým, čo znie sväto
a čomu vyhradili geto...

K temnotám postavím sa priečne
a smerom, kde duch lásku sýti,
lebo ak nenájdem sa v žití,
budem sa hľadať večne, večne...

P. Chryzológ Klenecký, OFM

(14. 10. 1977)

Tu Boží zaznel hlas.
Zas padol naplnený klas.
Zdraví nás už len z már
P. Chryzológ, kňaz—kamenár.

Čo duše chrániť mal,
kameň mu pľúca, ruky dolámal.
Už v sláve Božej žije večnú jar
P. Chryzológ, kňaz—kamenár.

V slobode kamennej sa zodieral,
na rukách, v duši krvavé rany mal.
Do prachu v prítmí skrýval svoju tvár
P. Chryzológ, kňaz—kamenár.

Do kameňa krv svoju, silu vlial,
lež v duši voľný ako kráľ
skláňal sa denne nad oltár
P. Chryzológ, kňaz—kamenár.

On Bohu verný zotrval,
i keď mu víchor domov roztrhal.
Vždy ctil si život ako Boží dar
P. Chryzológ, kňaz—kamenár.

Chránil si svoju posvätenú dlaň,
i keď jak kameň život tvrdý mal.
Už v sláve vidí Božiu tvár
P. Chryzológ, kňaz—kamenár.

Kameňom svoje požehnané ruky dral,
lež srdce svoje Bohu dal.
Tak svietiť nám vždy bude vprostred chmár
P. Chryzológ, kňaz—kamenár.

Svetloslav Veigl

Dňa 14. októbra 1977 zomrel v Bratislave O. Chryzológ Klenecký, O.F.M. Po zrušení kláštorov r.1950 a po konfinovaní v Sv. Beňadiku nad Hronom a Podolinci otec Chryzológ pracoval ako kamenár a hrobár na bratislavských cintorínoch. Z ťažkej kamenárskej roboty ochorel na pľúca a zomrel v 56. roku života. Na jeho pamiatku zložil Svetloslav Veigl túto báseň.

Mimi

Aké zvláštne pocity som mal Mimi, keď som sa blížil k tebe po zrkadlovej ploche.
V žiari okolitých reflektorov stála si posmutná. Tak som sa tešil na teba.
Ty odchádzaš dnes a ja pôjdem niekoľko dní za tebou.
Prečo si smutná? Kde je tvoj úsmev z nášho prvého stretnutia?
Mimi.
Vieš aké miesto si zaujala v mojom živote?
Bola si prvá a taká je iba jedna. Po tebe ich prišlo veľa, veľmi veľa. Každú som previedol po tomto lesklom parkete. Boli rôzne. Niektoré štíhle a graciózne ako labuť, iné hranaté ako horal. Boli medzi nimi mladé ako rosa, a našla sa aj sedemdesiat ročná matróna hrdá na svoje výkony v pokročilom veku. Niektoré mali čerstvý make up, iné zasa s make upom ošarpaným. Niektoré tvoje sestry boli poddajné ako plastelína, iné zase vrtošivé ako svokry. Našli sa aj tvrdohlavé ako dcéra v puberte.
Na niektoré som rýchlo zabudol, iné zasa sa hlbšie vryli do mojej pamäti.
Najhlbšie však ... ty Mimi.
Zdráhaš sa ? Dnes sa ti nechce na parket ? Prečo ? Noc je predsa krásna.
Pozri, tam je Južný kríž.
Čo to vravíš, že máš dosť svojho kríža ?
Čo sú to dnes za reči. Vraj stará. Máš predsa toľko rokov ako ja.
Aká je to staroba mať tridsaťpäť rokov ?
Si azda chorá ? Nie ? Tak potom prečo ten závan cintorína ?
Taľafatky.
Potrebuješ trocha kozmetiky a to je všetko.
Mimi. Ty plačeš. Nerob to, tvoj smútok sa prenáša aj na mňa.
Vravíš, že sa vyberáš na poslednú cestu. Čo potom ?
Nespomínaj ten pochmúrny cintorín.
Že ťa už neuvidím ? Skonči s melanchóliou, je čas previesť ťa po tomto parkete, v ktorom sa zhliada tisíce hviezd.
No, vidíš. Teraz pôjdeme trochu vpravo, niekoľko krokov vzad, prv než vykročíme cez parket naplno dopredu.

Mimi kĺzala ako mladica presne podľa môjho želania.
Naše posledné kroky v žiari svetiel pozorovali jej sestry.
Ešte jeden obrat doľava a je čas lúčenia sa s tebou.
Mimi vykĺzla zo zrkadlovej plochy a vo tme sa zakolísala.
Zbohom milá. Bola si to ty, ktorú som prvú viedol po tomto zrkadle a osud chcel, aby si bola aj posledná.
Zbohom lodička... «Mimi».

Ako odpoveď spoza vlnolamu ešte raz «Mimi» ukázala zelené svetlo akoby odpovedala mrknutím očka. Lodivodský čln po hladine osvetleného prístavu smeroval k prístavišťu a na jeho palube zaháňal som myšlienky na šrotovisko železa, kde sa mal naplniť osud «Mimi» po tejto poslednej plavbe. Škoda jej. Predsa len «Mimi» bola prvá a posledná, ktorú som viedol po hladine tohoto afrického prístavu.

Zo zápisníka námorného lodivoda.

Boynton Beach, 1977.

F.H.

Janko Mlynár

Rosa

Rodíš sa z rána
a keď sa ťa dotknem,
mizneš mi v dlani.
Pamätám,vlani
jak padala si
do srdca z orgována
a milú,
vždy svoju žiarnu silu,
núkala si mi. Moje oči
vidia ťa znovu na úbočí
doliny, kde mi kvitneš v kráse.
No keď sa ťa dotknem,
mizneš mi v dlani
a ozvenu si hľadáš v mojom hlase.

Karol Strmeň

ROZBOR TEXTU

Keď vtáci počuli v noci
mačací koncert, povedali si:
Veď my už dávno vieme,
že sú to diabli.

MOST ZAZNAMENÁVAME

ZOMREL VEĽKÝ PRIATEĽ SLOVÁKOV

Dňa 15. apríla 1977 zomrel v Ríme svetoznámy františkánsky teológ Karlo Balič. Narodil sa 6.decembra 1899 v Katuni v Dalmácii. Po skončení riadnych teologických štúdii vo svojej provincii Najsv. Vykupiteľa bol vysvätený za kňaza (1923) a v rokoch 1923-1927 pokračoval v odbornom štúdiu scholastickej filozofie a teológie na univerzite v Louvain, kde obsiahol doktorát teológie. Najväčšiu pozornosť venoval osobnosti a dielu veľkého františkánskeho teológa Jána Duns Scota. O ňom napísal i svoju doktorskú tézu — *Commentateurs de Jean Duns Scotus*. Po návrate do vlasti vyučoval bohovedu na teologickom učilišti vo svojej provincii v Makarskej (1927-1933).

R. 1933 bol povolaný vyučovať na františkánskej univerzite sv.Antona v Ríme. Tu rozvinul naplno svoje všestranné talenty. Bol nielen profesorom scholastickej literatúry a mariológie, lež aj obratným organizátorom veľkých vedeckých podujatí. R.1938 založil a viedol Komisiu pre kritické vydanie diel Jána Duns Scota. Pracovníci tejto komisie pripravili do tlače deväť objemných zväzkov Duns Scotovho diela ako i spisov iných františkánskych scholastikov. Vyšli vo františkánskom nakladateľstve v Quaracchi (Florencia) a vo vedeckom svete boli prijaté s veľkým uznaním ako vzorné kritické vydanie scholastickej spisby. Scotistická komisia usporiadala šesť medzinárodných zjazdov v rôznych krajinách Európy. Roku 1966 na zjazde v Oxford-Edinburghu bola zriadená z podnetu O.Baliča Medzinárodná scotistická spoločnosť, ktorá má širšiu základňu než pôvodná františkánska scotistická komisia.

Roku 1946 zásluhou O.Baliča bola založená Medzinárodná pápežská mariánska akadémia. Ako hlava tejto akadémie O.Balič naplno uplatnil svoje organizátorské vlohy. Akadémia usporiadala sedem mariologických a mariánskych kongresov v Európe i Južnej Amerike. Kým mariologickú časť kongresov zaberajú prednášky a diskusie teológov na určitú tému náuky o Panne Márii, mariánske kongresy sú zamerané na zvýraznenie a zveľadenie mariánskeho kultu. Už pred založením Mariánskej akadémie O.Balič bol známy ako významný mariológ svojimi vedeckými prácami o Nanebovzatí Panny Márie, o jej zástoji pri vykupiteľskom diele Kristovom a jej duchovnom materstve pre všetkých kresťanov. Pápež Pius XII. ho vymenoval už r.1939 za člena Prípravnej komisie teológov pre definovanie dogmy Nanebovzatia. V tejto funkcii vykonal O.Balič kus veľavýznamnej práce svojimi spismi a v rámci národných kongresov pre vyhlásenie dogmy Nanebovzatia, ktoré na Baličov podnet boli usporiadané v Taliansku, Portugalsku, Španielsku, Argentíne, Kanade, Francúzsku i v Spojených štátoch amerických .Balič bol i členom Prípravnej komisie pre Vatikánsky koncil (1960-1962), kde ako mariológ bol popredným pracovníkom na schéme o Panne Márii. V rokoch 1962-1965 bol «peritus Concilii» a má významný podiel na konečnom texte o Panne Márii v ôsmej hlave Dogmatickej konštitúcie o Cirkvi (De Beata Maria Virgine Deipara in mysterio Christi et Ecclesiae). Od r. 1943 až do svojej smrti bol O.Balič členom Kongregácie pre náuku viery (predtým Sväté ofícium).

Pod vedením O.Baliča boli vydané aj aktá všetkých medzinárodných mariologicko-mariánskych kongresov. Baličové vlastné knihy a vydania františkánskej Scotistickej komisie a Medzinárodnej pápežskej akadémie presahuju úctihodné stovky.

Pohrebné obrady za nebohého Karla Baliča sa konali vo františkánskej bazilike sv.Antona v Ríme dňa 18.apríla 1977. Priestrannú baziliku zaplnili do posledného miesta cirkevní a svetskí hodnostári, aby veľkému zosnulému vzdali patričnú úctu. Boli prítomní kardináli, biskupi, hlavní predstavení mužských i ženských rehôľ, rektori rímskych univerzít a vládni predstavitelia Talianska i Jugoslávie. Modlitby nad mŕtvolou v latinskom obrade viedol kardinál Franjo Šeper, Baličov priateľ z Chorvátska, prefekt Posv.kongregácie pre náuku viery, a v byzantsko-ukrajinskom obrade kardinál Josip Slipyj. Pod omšou okrem gregoriánskeho spevu sa spievali i chorvátske a ukrajinské pohrebné piesne.

Hlavným celebrantom pohrebnej omše bol generálny predstavený františkánov, O.Konštantín Koser. Povedal i významnú odobierkovú kázeň, v ktorej jadrne zhodnotil osobnosť a dielo O.Baliča. O.Koser takto charakterizoval zosnulého Baliča:

«Karlo Balič bol človekom silného charakteru, nezlomnej vôle a pevného odhodlania, ktorý sa nebál ťažkostí a nemal vo zvyku ustupovať pred prekážkami. Pamätáme sa naňho ako na rozhodného a výbojného muža pri uskutočňovaní svojich podujatí. No pamätáme sa naňho aj ako na človeka, ktorý nekonal iba na základe svojho vrodeného temperamentu. Vo františkánskej rodine sa naučil rozhodovať v svetle božej vôle a byť tým vytrvalejším pri uskutočňovaní svojich plánov, čím viacej bol presvedčený, že robí to, čo od neho Boh žiada. Viem z vlastnej skúsenosti, že sa vedel zrieknuť niektorých svojich plánov, keď pochopil, že by sa nezrovnávali s vôľou božou, ktorá mu vždy bola pravidlom života. Toto z neho robilo najprv dobrého kresťana, dobrého rehoľníka a kňaza, a potom teológa a možno povedať, zápalistého bojovníka za toľké roky.»

«Silu jeho ducha možno zmerať jeho dielom, ktoré je impozantné a preto všetkým dobre známe. Ako teológ bol nielen podkutý, kritický, oddaný hľadaniu pravdy, lež aj inšpirovaný láskou k Bohu, Kristovi, Panne Márii, božiemu ľudu a veľkým scholastickým svetlám, najmä k «svojmu» Jánovi Duns Scotovi. Jeho teologické dielo bolo usmerňované hlbokou a bezpodmienečnou vernosťou Svätému Otcovi, učiteľskému úradu Cirkvi a tradícii, vyjadrovanej vo viere božieho ľudu.» (Acta Ordinis Fratrum Minorum, 1977, p.130).

O.Karlo Balič bol veľkým človekom, silnou osobnosťou. Vedel, čo chce pre dobro Cirkvi a františkánskej rehole. Uskutočnenie mnohých svojich plánov musel v pravom slova zmysle prebojovať. Ale svojou húževnatosťou a pracovitosťou uviedol do života väčšinu svojich ideí. Zanechal po sebe dielo ozaj obdivuhodné. Bol pravým kňazom Kristovým a verným synom sv.Františka. V osobnom živote bol jednoduchým mníchom, vždy spoločenským, žartovným, priateľským.

Zostal verným svojmu chorvátskemu a slovanskému pôvodu. Bol hrdý na svoju rodnú Dalmáciu. Žiadal si byť pochovaný vo svojej milovanej Dalmácii. Jeho najlepšími a najvytrvalejšími spolupracovníkmi vo Františkánskej scotistickej komisii i v Mariánskej akadémii boli jeho chorvátski spolubratia. No v obidvoch ustanovizniach mal i spolupracovníkov z iných františkánskych provincií. Z mnohých spolupracovníkov vychoval znamenitých odborníkov v scholastickej filozofii a teológii, prípadne dobrých mariológov.

Otec Balič bol i veľkým priateľom nás Slovákov, ktorí sme ho poznali, i celého slovenského národa. Veď osudy chorvátskeho a slovenského národa sú si v mnohých veciach veľmi blízke. Bol častým hosťom na slovenských podujatiach v Ríme, najmä v Ústave sv.Cyrila a Metoda. Bol osobným priateľom nášho biskupa Andreja Grutku, nebohého Msgr.Miloša Mlynaroviča, prof.Jozefa Papina, ako i všetkých slovenských kňazov žijúcich v Ríme. V O.Baličovi stratili sme veľkého a vplyvného priateľa Slovákov.

T.J.Zúbek.

DVADSAŤPÄŤROČNÝ MOST

Pred 25 rokmi vyšlo v Clevelande, Ohio, prvé číslo slovenského literárneho štvrťročníka Most. Jeho redaktor, básnik Mikuláš Šprinc mu v úvodnom článku staval takéto ciele na cestu: «Nastupujeme... bez veľkého kriku a siláctva. Veríme, že i najskromnejší ale hodnotný kultúrny skutok je viac, ako mnoho rečí. Veríme v Boha, vo večné hodnoty kresťanstva, v právo a slobodu človeka; v právo a slobodu nášho národa a v slobodu umeleckej tvorby. Sme proti každému násilenstvu či už v politike alebo v kultúre». Tieto slová nestratili na platnosti,ani pre slovenský exil, ani dnes. Lebo čím si Most získal a získava rešpekt a uznanie v slovenskom zahraničí i na Slovensku, to sú jeho objektívne kritériá, umelecké hodnoty a vyhýbanie sa každému «veľkému kriku a siláctvu». Mnoho ráz už bolo povedané, a pri tejto príležitosti to treba opakovať znova, že ak slovenský exil zanechá našim dejinám trvalé hodnoty, tak predovšetkým na kultúrnom poli. Stopy a emócie novinárskych politikárov zaveje prach času bez stopy, lebo viac nikdy neboli hodné. Naozaj máme len dve možnosti, ako to naznačoval Mikuláš Šprinc už pred 25 rokmi:«alebo ostať v spojení s otčinou a s jej duchom, vyjadrujúcim sa v slovenskej kultúre, alebo zahynúť kultúrnym smädom na dlhých a príkrych cestách nášho vyhnanstva». Kultúra nie je pre slovenské národné spoločenstvo ani v cudzine «len sviatočnou záležitosťou», ale «vyše tisícročným obsahom jeho dejín», z ktorého čerpá národ doposiaľ svoju mravnú a duchovnú silu. Kultúrnym myslením aj dnes slovenský človek najhlbšie zasahuje do neľútostného duchovného zápasu, v ktorom ide o najzákladnejšie veci človeka a národa. V ničom nie je človek i národ dnes tak zraňovaný ako v ľudskosti, viere a slobode.

Ukázali to v nespočetnej miere aj žaloby slovenských spisovateľov na politiku totalitného systému najmä koncom 60. rokov. Kto očakáva znovuzrodenie slovenské, musí začať sám u seba, tak ako to vyzdvihla mladá generácia na Slovensku r. 1956 a ako si to vytýčil Most r.1954, keď v širokom svetonáhľadovom rámci zdôrazňoval «slobodu rôznosti a zdravého individualizmu». Len toto je a môže byť správna cesta do slovenskej slobodnej budúcnosti. Most na tvorbe tejto cesty vykonal už doteraz veľmi mnoho. Oveľa viac, ako to pripúšťa krátkozraký a nevďačný súčasník, ktorý neraz odvracal a odvracia tvár od tohto časopisu, lebo v kultúrnom zrkadle nerád vidí svoje slová a kultúrnym meradlom nerád hodnotí svoje metódy.

Most za celých 25 rokov svojho vychádzania sa usiluje o správnu orientáciu slovenského človeka v zahraničí. Nikdy neprepožičal svoje stránky na nízke a nedôstojné spory, ale pravdivým otvoreným slovom ukazoval a ukazuje nám cestu k bezpečným slobodným brehom, k prístavu s kultúrnym človekom a kultúrnym Slovákom. Že sa finančne udržal, za to patrí zásluha predovšetkým americkým Slovákom literárnym a kultúrnym pracovníkom. Tým, pre ktorých slovo nie je výlevkou vášní a srdov, ale prejavom dôstojnosti ducha. Tu sa nič nerodilo na rozkaz a pod tlakom, ale všetko rástlo z uváženia a zodpovednosti, z lásky k veci a z rešpektovania ľudskej individuality. Andrej Žarnov mu pripomenul, že nemôže nevidieť «myšlienkové prúdy hýbajúce svetom» a J.C.Hronský mu uložil už do vienka slová: «my nepolitici ideme robiť najčistejšiu politiku, a to je našou povinnosťou». V tomto zmysle sa prihlásili k Mostu mnohí jeho spolupracovníci, lebo tu nebolo ani skupín, ani škriepok. «To sú — ako hovoril J.C.Hronský — hádky z inej role».

Keď dr. Š.Náhalka už r. 1954 varoval, aby kultúrni pracovníci nezostali «stáť na stupni, ktorý duchovne vlastnili pri odchode z domu» a keď pripomínal, že by sa «i naše slovenské problémy — kultúrne, sociálne, politické mali riešiť na základe odborného poznania svetovej problematiky», M.Šprinc mu za Most odpovedal, že «úroveň časopisu nie je len dielom redaktora, ale aj výrazom úrovne a charakteru jeho prispievateľov». Bolo a je zásluhou Mostu a jeho redaktora, že si vedel vyberať a udržať za spolupracovníkov mysliacich ľudí. Zo starých spolupracovníkov Mostu, ktorí kládli i základy jeho úrovne, sú už viacerí mŕtvi, Fr. Hrušovský, J. C. Hronský, Š. Náhalka, M. K. Mlynarovič a iní; a tým pri tejto jubilejnej príležitosti treba vzdať hold za veľkosť i krásu myšlienky, i za hodnotu slova, ktorými sa cez Most prihovárali slovenskému svetu.

Most je od začiatku hlásateľom idey slobody a ľudskosti, pravdy a mravnosti myslenia i konania. Proti tejto filozofii niet väčšieho programu, lebo vyplýva zo zmyslu našich dejín a zodpovedá tradícii nášho národa. I sloboda je pravou len vtedy, keď je budovaná na ľudskosti. I štát plní svoje poslanie len vtedy, keď slúži právu a slobode človeka. Keď sa po 25 rokoch obraciame k všetkému čo nám Most poskytol, vidíme, že sa tu, podľa Strmeňa, nezaplnila len «exilná pustatina spevom básnikov» , že tu nebolo márnivé lichotenie exilu a dostával sa do kultúrneho kontaktu so svetom i s domovom. Most je za celých 25 rokov svojej existencie dôkazom, že sa slovenský spisovateľ v zahraničí nestratil domovu. Bol a zostáva akoby vestálkou slobodného slovenského slova v čase, keď zhasínajú mnohé hodnoty ducha a života. Tým aj Most píše slovenské dejiny. Raz mu tento význam prizná aj slovenský historik.

Imrich Kružliak.

FRANTIŠEK VNUK - VEDEC, SLOVÁK, KRESŤAN

Laudatio pri udelení Veľkej zlatej cyrilometodskej medaily s reťazou prof. Vnukovi v Königsteine/Ts dňa 30.júla 1977.

Z príležitosti jedenásťstoročného jubilea príchodu solúnskych bratov Konštantína a Metoda k našim predkom Ústredie slovenských katolíckych intelektuálov dalo zhotoviť «*veľkú zlatú cyrilometodskú medailu s reťazou,*» aby ňou vyznačovalo tých Slovákov, ktorí vynikajúcim spôsobom prispeli k zachovaniu a zveľadeniu cyrilometodského dedičstva nášho národa.

Pokladám si za česť a opravdivú radosť — za ktorú ďakujem terajšiemu predsedníctvu Ústredia slovenských katolíckych intelektuálov — že môžem tu pozdraviť ako nového laureáta tejto putovnej ceny profesora Františka Vnuka z ďalekej Austrálie, ktorý v uplynulom roku dosiahol svojej životnej päťdesiatky a šťastnou zhodou okolností nachádza sa dnes tu medzi nami.

Kto čo i len trochu sleduje slovenské kultúrne dianie v diaspore emigrácie či exilu, nemohol sa nestretnúť s menom František Vnuk. Jeho nositeľ žije síce na najodľahlejšom kontinente, no je prítomný ako málo iných naozaj možno povedať všade, kde sa dačo slovenského hýbe, tvorí, organizuje, vydáva. Jeho knižné a časopisecké príspevky k súčasným a novším slovenským politickým i literárnym dejinám dokazujú priam familiárnu znalosť študovaných situácií aj zákulisných vzťahov, sú solídne podmurované bohatou dokumentáciou pramenných materiálov i odbornej literatúry a vyznačujú sa aj u historikov nie priam bežným štýlom živého, osobnosť i temperament autora reflektujúceho prednesu. Tu Slovák píše o Slovákoch, aby svet, inými príliš deformovano informovaný, ale aj mladší Slováci, svojimi zase príliš jednostranne a neústupne informovaní, mohli poznať kľúčové momenty novších slovenských dejín «wie es eigentlich gewesen ist» (Leopold von Ranka). Dvadsať rokov systematickej práce tohoto slovenského historika z povolania, ktorý je zamestnaním profesor metalurgie — aj toto je jedným z existenciálnych paradoxov exilu! — Prinieslo už svoje ovocie: Dnes nik už nemôže vedecky pristúpiť k tématike súčasných slovenských dejín bez toho, žeby náležite nezohľadnil mienky a argumenty Františka Vnuka.

Ale i ako publicista v novinárskom zmysle vydobyl si František Vnuk čestné miesto v slovenskej diaspore. S obdivuhodnou pozornosťou sleduje vývoj národného života doma i v zahraničí a referuje, analyzuje, komentuje; občas dvíha i varovný hlas priam prorockého tónu, aby otriasol svedomím národa. Neraz práve tam a vtedy, keď malodušne mlčia tí, čo by boli povolaní vykričať krivdu do štyroch sveta strán, ozve sa iba František Vnuk, sťaby hlas volajúci v púšti... No vieme, že podobné hlasy už pretrvali beh stáročí, kým dávno zanikli aj echá úradných hlasných trúb, čo ohlušovali masy.

Exil — pred desaťročiami väčšmi než pred pár rokmi — znamenal pre nás všetkých traumatický zážitok odtrhnutia sa od toho, čo bolo nami viac, než sme si to prv uvedomovali a postavil nás pred často nemenej traumatickú dilemu: asimilácia či alienácia. Táto je nezmyseľná, hentá zas prakticky znamená prečasto odcudzenie sa vlastnému národu. Ideálnym riešením sa to javí čím dokonalejšia asimilácia pri súčasnom zachovaní životnej spojitosti, organickej jednoty s národom doma. Je tento ideál konkrétne možný, uskutočniteľný? František Vnuk, celý Austrálčan a nemenej celý Slovák dokázal, že hej.

Exil — dnes oveľa viac než v minulosti — znamená pre veriaceho človeka aj moment neraz osudného pokušenia: Unikol systému ateistického materializmu a našiel sa tu zoči—voči horúčkovitému zhonu pracovného a konzumistického delíria, ktoré fascinuje, zvádza... Aj pokušiteľ už prispôsobil svoj štýl novým mentálnym štruktúram a nevyzýva priamo: «Toto všetko ti dám, ak padneš a budeš sa mi klaňať» — (Mt.,4,9). Kresťan v exile veľmi ľahko sa dá strhnúť do víru — existenčná nutnosť, potreba,určitý životný štandard — a keď posol Boží príde s pozvaním na hostinu, musí sa vyhovárať: «Pole som kúpil...» — « Pár volov som kúpil...» — «Oženil som sa...» (LK.,14,18—20). Možno sa tomu vyhnúť, možno dôstojne premôcť toto pokušenie? Kresťan František Vnuk, technológ, ktorý si zachoval vieru našich materí, dokázal, že hej.

Aj jadrom cyrilometodského dedičstva je harmonická syntéza viery a kultúry, ktorá urobila zo Slovákov národ, ak osobné rozvíjanie týchto dvoch dimenzií ducha v životnej spojivosti s národom a nežistné, ba obetavé angažovanie sa za pravdu a spravedlivosť tohoto národa «a tous les azimuts» znamená vynikajúco prispieť k zachovaniu a zveľadeniu cyrilometodského dedičstva v slovenskom národe, tak Ústredie slovenských katolíckych intelektuálov sotva mohlo nájsť dnes niekoho, kto by si väčšmi zaslúžil Veľkú zlatú cyrilometodskú medailu s reťazou, ako František Vnuk.

Milan Ďurica

Prof. Dr. Henrich Bartek 70 ročný

Skoro v každej definícii národa jazyk je zaradený na veľmi presné miesto. Ak by sa niekto pokúsil o definíciu slovenského národa, toto miesto bolo by ešte prednejšie, lebo v časoch, keď Slováci nemali žiadnu z tých veličín, ktorými sa národ premieta a potom prejavuje navonok v štátnej forme, jazyk bol okrem územia jediným povrieslom, čo držalo Slovákov pokope. Od osvietenských rokov slovenskí vzdelanci cítili, že v slovenských dejinách niet hodnoty, o ktorú by sa bolo treba tak úzkostlivo starať ako o jazyk slovenský. Vyslovujúc mená našich veľkých jazykovedcov, máme na jazyku mená najväčších dejateľov slovenských až dobre za polovičku XIX. storočia, keď sa konečne slovenský život začal diferencovať tak, že aj keď podstatnú časť národotvorného prejavu zaujímal jazyk, jednako nebol to už výlučne jazyk, ale družili sa k nemu mnohé iné hodnoty.

No, dôležitosť slovenskej jazykovedy ostáva dlho po prvej svetovej vojne v popredí nášho nielen kultúrneho, ale aj politického a sociálneho života. A od začiatku tridsiatich rokov vývoj slovenčiny určoval viac ako ktokoľvek iný od štúrovskej reformy referent Jazykového odboru Matice slovenskej Dr. Henrich Bartek. Jedinečný cit pre správne pravopisné formy a krásnu výslovnosť spojený so schopnosťou dramatizovať dôležitosť jazyka v slovenskom živote, spravili ho takmer arbitrom vo veciach slovenského jazyka tak v písanej, ako aj v hovorovej forme. Na túto jedinečnú úlohu pripravilo ho dôkladné štúdium slavistiky, ale aj znalosť slovenských dejín, funkcie jazykových reformátorov v našej minulosti a nie na poslednom mieste intímna znalosť slovenského prejavu Slovákov v poézii, próze i dramatickej tvorbe. Preto pri všetkej prísnosti, s ktorou zbavoval slovenčinu hungarizmov, germanizmov a bohemizmov, nahrádzajúc ich novotvarmi alebo výrazmi prevzatými z reči ľudovej, vyvaroval sa smiešnemu purizmu, akým trpela napríklad obnova českého jazyka. Dr. Bartek sa dôstojne radí k velikánovi Bernolákovi, Štúrovi, Czamblovi a tragédia vyhnanstva jeho miesto v slovenských dejinách nijako neumenší. K sedemdesiatke želáme mu mnoho rokov dobrého zdravia.

J.O.

Päťdesiat rokov v divadle

Je len málo hercov, ktorým osud dožičil polstoročie vystupovať na divadelné javiská a žať pritom úspech za úspechom. Takou bola Hana Meličková, členka činohry SND v Bratislave, ktorá zomrela 7. januára vo veku 78 rokov. Bol to plodný, krásny a požehnaný život. Nebola to len «slovenská teta» na javisku v Tajovského hrách, ale aj dáma v Wildeho Salome, v Sofoklovej Elektre, v Anne Kareninovej, v Ibsenovej Hedde Gablerovej, Herodias v Hviezdoslavovej tragédii

Herodes a Herodias, Katarína v Ostravského Búrke, Quickly v Shakespearových Veselých paniach z Windsoru, Fedosia v Gorkého hre Posledný, matka v Millerovej hre Po páde, Mária Alexandrovna v Popovej Rodine, Jourdainová v Molierovom Meštiakovi a v ešte iných úlohách v Stodolovi, Crommelynckovi, Zvonovi a iných. A takou bola aj v televíznych filmoch. Na javisko prinášala charakter a čaro osobnosti. Mala ľudskú výšku ducha i humor, lásku i múdrosť, originálnu pôsobivosť i neopakovateľnosť. Nebola sterotypom, ale herečkou vlastnej dimenzie. Skrátka bol to nevšedný divadelný talent. Patrila k tým hercom slovenskej činohry, ktorí ju priviedli na svetovú úroveň.

Osobným charakterom i ochotou pomáhať, vychovávať a viesť osvedčila sa aj na Vysokej škole muzických umení, aj v divadle, aj v živote. Verná družka prof. dr. D. Rapanta, významného historika Štúrovej revolúcie. Zažila krivdu i úspechy, ale nikdy neprosila a nekorila sa. Bola jednou zo spoluzakladateľov slovenského profesionálneho divadla a jedným z najpevnejších stĺpov činohry SND. Hana Meličková si zaslúžila aj štátnu cenu, aj titul zaslúžilej a národnej umelkyne. Lebo tu išlo naozaj o umelkyňu, ktorá dosahovala najvyššie méty. Ale v publikácii Kto je kto na Slovensku (1969) predsa na ňu zabudli.

—ik—

NÁRODNÉ CENY SVETOVÉHO KONGRESU SLOVÁKOV

Na okraji tejto rubriky zaznamenávame udelenie národných cien Svetového kongresu Slovákov počas generálneho zhromaždenia vo Washingtone, D.C. (20. mája t.r.) trom významným spolupracovníkom Mostu. Ide tu o básnika Andreja Žarnova, ďalej kritika, teoretika a historika slovenského umenia a tiež výtvarníka Dr. Jozefa G. Cincíka a napokon mecenáša každého slovenského kultúrneho počinu v zahraničí, opáta Teodora Kojiša. Táto udalosť viaže sa hádam len náhodne na dvadsiate piate výročie Mostu, pri ktorého kolíske stáli a pri jeho raste účinne spolupracovali všetci traja prijímatelia národnej ceny SKS. Treba tiež spomenúť, že aj životnú prácu za národne a kultúrne pozdvihnutie slovenského národa týchto mužov zhodnotili v svojich laudáciách ďalší spolupracovníci Mostu, a to básnici Dr. Karol Strmeň a Ján Okáľ, ako i sám redaktor Mostu dp. Mikuláš Šprinc.

Imrich Kružliak

ŠTVRŤSTOROČIE SLOVENSKEJ KULTÚRY (II.)

1945 — 1970

Organizácia kultúrneho života

Nastolením ľudovo-demokratického režimu začala aj nová organizácia slovenského kultúrneho života. Organizácie, ktoré prevádzali kultúrnu činnosť, spadali hlavne do kompetencie povereníctva školstva a povereníctva vnútra. Šéfmi oboch týchto povereníctiev boli už od r. 1945 príslušníci komunistickej strany, alebo politici, ktorí požívali dôveru komunistov. V duchu politiky nového režimu, ako vyplývala z Košického vládneho programu,[10] dostala aj kultúra nové organizačné formy a nový obsah. Všetky vedecké a kultúrne organizácie, umelecké spolky, divadlá, vydavateľstvá, časopisy a pod. boli po nastolení ľudovodemokratického systému alebo rozpustené (Slovenská liga,[11] Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov,[12] Katolícka akadémia, Svojeť[13] a iné), alebo dostali dočasnú správu (Matica slovenská,[14]

---

[10] Košický vládny program bol vyhlásený v apríli 1945 na základe dohody medzi predstaviteľmi slovenských povstaleckých strán (DS a KSS) a predstaviteľmi českého exilu na čele s dr. E. Benešom. Košická dohoda neriešila štátoprávny pomer Čechov a Slovákov, vytýčila iba zásadu «rovný s rovným» a definitívne skoncovala s tézou o fiktívnom «československom národe». Keďže v Česku nevznikol národný parlament ako bola SNR, Slovensko bolo postupne zatlačené do horšieho postavenia ako po vyhlásení autonómie z r. 1938.

[11] Slovenská liga bola sesterská organizácia americkej Slovenskej ligy. Založil ju Ignác Gessay 20. okt. 1920 v Bratislave. Starala sa o kultúrne a školské potreby Slovákov v národnostne miešaných územiach. Pracovala na členskej základni pomocou miestnych zborov.

[12] Vedeckú spoločnosť pre zahraničných Slovákov zriadila vláda Slovenskej republiky r. 1939, hlavne na prípravu dokumentov, ktoré mali dokázať slovenský nárok na kraje južného Slovenska, ktoré po viedenskej arbitráži v r. 1938 pripojili k Maďarsku i so státisícami Slovákov.

[13] Táto regionálna organizácia so sídlom v Košiciach starala sa hlavne o kultúrno-vedecký výskum východného Slovenska.

[14] Komunisti chceli od začiatku využiť organizačný aparát, vydavateľskú a osvetovú činnosť Matice a preto ju chceli dostať pod svoju kontrolu. Nakoniec pristúpili na kompromisné riešenie a Matica dostala dvoch politických predsedov. Jedného za DS a druhého za KSS.

Spolok sv. Vojtecha, Spolok slovenských výtvarných umelcov, Ústredie slovenských ochotníckych divadiel a ďalšie), alebo ich komunisti obsadili od začiatku (Slovenská akadémia vied a umenia, Spolok slovenských spisovateľov, Slovenské národné divadlo a iné), alebo zanikli v dôsledku zmeny politického systému, čo sa týkalo menovite viacerých vydavateľstiev.[15] Zároveň vznikli nové organizácie a spolky ako Umelecká a vedecká rada,[16] Vedecká syntéza,[17] Klub slovenských skladateľov, Umelecká beseda, Skupina výtvarných umelcov 29. augusta, Spolok výtvarných umelcov Galanda, ktorý združoval najmä príslušníkov generácie 1909, Sväz slovenských filmových pracovníkov a iné.

Napriek tomu, že už r. 1945 zriadili Umeleckú a vedeckú radu, ktorá mala koordinovať kultúrnu činnosť a «organizovať celý vedecký a umelecký front»,[18] prichádzalo tu často k chaotickej situácii, ktorú najlepšie charakterizujú pomery medzi výtvarníkmi. V máji 1945 menovalo povereníctvo vnútra Rudolfa Pribiša za správcu Spolku slovenských výtvarníkov. V máji však vznikol aj Spolok výtvarných umelcov Galanda, ktorého predsedom sa stal Ján Mudroch. V júni 1945 povereníctvo vnútra rozpustilo všetky spolky výtvarných umelcov a spoločne s povereníctvom školstva menovalo komisiu (Št. Bednár, J. Mudroch, J. Dubnický, P. Matejka, R. Pribiš, V. Chmel a F. Reichental) na čele so Štefanom Bednárom. Komisia mala spravovať majetok spolkov, previesť ich politickú «očistu», čiže postarať sa aj o politickú previerku výtvarných umelcov. 1. februára 1946 obnovila svoju činnosť Umelecká beseda slovenská, ktorá združovala najreprezentantnejších výtvarníkov a ktorá sa r. 1945 pod politickým tlakom rozišla. 17. februára 1946 založili v Bratislave Blok slovenských výtvarníkov,[19] akýsi revolučný orgán, ktorý mal združovať všetky spolky slovenských výtvarníkov. Bola to imitácia českého vzoru.

---

[15] V dôsledku politickej zmeny zanikli tieto vydavateľstvá: Andrej, uč. spol., Kolégium sv. Svorada, Kompas, Slovák, nov. a naklad. úč. spoločnosť, Slovenská liga, Slovenská politika, Ústredie združenia kat. mládeže, Ústredie slov. kat. študentstva, Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov a početné iné.

[16] Zriadili ju zákonom SNR r. 1946 po tom, čo sa na jej založení uzniesli umeleckí a vedeckí pracovníci na I. zjazde v Banskej Bystrici v auguste 1945.

[17] Bola založená r. 1937, zrušená 1941, znovuobjavená 1945, a opäť zrušená 1950. Jej cieľom bolo šíriť štrukturalistickú vedeckú metódu, ako aj ruský formalizmus. Napodobňovali pražskú Linguistickú školu, viedenský filozofický krúžok okolo čas. Erkenntnis a parížsku Syntèse scientifique.

[18] Slovenská kultúra 1945-1965, Bratislava 1965, s. 8.

[19] Blok mal byť akousi federáciou spolkov slovenských výtvarníkov (Umelecká beseda slovenská, Skupina výtvarníkov 29. augusta, Trojštít, VKS Svojina a iné). Vznikol podľa vzoru Blok českých a Blok moravsko-sliezskych

Rozhodujúci význam pre ďalší slovenský povojnový kultúrny život mal I. zjazd umelcov a vedeckých pracovníkov v Banskej Bystrici 28. augusta 1945. Tu založili Umeleckú a vedeckú radu (UVR) ako kultúrno-politický inštitút, ktorý mal mať najvyššiu iniciatívnu a direktívnu funkciu vo vede a umení na Slovensku.[20] Predsedom UVR sa stal Mikuláš Bakoš. Tak sa tento dôležitý kultúrny orgán dostal od začiatku pod vplyv komunistov. Tlačovým orgánom UVR bol dvojtýždenník Kultúrny život, ktorý neskoršie premenili na týždenník. Tento časopis zohral od r. 1956 významnú úlohu aj v slovenskom politickom živote. Politický charakter UVR komunisti neskoršie priznali otvorene. K. Rosenbaum napísal, že UVR «sa pokúšala o uplatnenie vplyvu komunistickej strany na našu kultúru, ba priam na jej ďalší vývin a charakter».[21]

Do kompetencie UVR spadala aj Slovenská akadémia vied a umenia, ktorá vznikla za Slovenskej republiky, r. 1942. Slovenská národná rada uznesením z 8. februára 1946 prispôsobila túto inštitúciu novým pomerom a potrebám. R. 1953 ju preorganizovali a postavili na nový zákonný podklad ako Slovenskú akadémiu vied (SAV),[22] ktorá v neskorších obdobiach, najmä po r. 1960 zažila podivný osud, keď sa v rámci celoštátneho zlučovania stala «organickou súčasťou Československej akadémie».

Zvláštne postavenie v slovenskom kultúrnom živote mala Matica slovenská, najstaršia národno-kultúrna inštitúcia, založená r. 1863, ktorú Slováci od jej vzniku považovali za jednotu milovníkov národa slovenského a reči slovenskej. Pred veľkou tradíciou Matice a pred

---

výtvarníkov. Všetky združoval Blok československých výtvarníkov, v ktorom mali Slováci tri hlasy, rovnako ako moravskí umelci. Českí výtvarníci mali päť hlasov. — Matuštík Radislav: Moderné slovenské maliarstvo, Bratislava 1965, s. 22-23. — Július Kálman: Roky 1945-1946 vo výtvarnom umení (Verbum 1947, č. 3-4, s. 145-149).

10 Slovenská národná rada uzákonila založenie UVR uznesením zo 14. mája 1946.

21 Slovenská kultúra 1945-1965 (Rosenbaum Karol: Predslov, s. 8).

22 Slovenskú akadémiu vied (SAV) zriadili zákonom SNR č. 1, z 18. júna 1953 ako vrcholnú vedeckú ustanovizeň na Slovensku. Od tohto dňa sa vraj «veda na Slovensku začína budovať ako inštitúcia». Vzorom pre zriadenie SAV bola Sovietska akadémia vied (ANZSSR). Od 1. júla 1960 stala sa SAV už iba «organickou súčasťou Československej akadémie vied, ako vrcholnej vedeckej inštitúcie ČSSR». — Minárik Karol: Veda, s. 139 (Slovenská kultúra 1945-1965).

posvätnou úctou, s akou pozerali na ňu všetci Slováci, stáli komunisti s vážnymi rozpakmi. Mali isté výhrady voči jej minulosti, najmä voči činnosti niektorých jej pracovníkov za vojny, hoci práve v období Slovenskej republiky dosiahla svoj najväčší rozmach, menovite zásluhou mimoriadne agilného správcu J. C. Hronského, ale neodvážili sa ešte priamo siahnúť na jej činnosť alebo existenciu. Nakoniec urobili «šalamúnske» rozhodnutie: presadili návrh, že Matica bude mať dvoch predsedov, jedného komunistu a druhého demokrata. Tak sa stalo, že na jej čele stál angažovaný stranícky politický činiteľ vo vysokom vládnom postavení.[23] Toto riešenie podľa názoru komunistov malo znemožniť, aby vraj «túto významnú inštitúciu nezneužila reakcia».[24] Pod zámienkou «boja proti reakcii» prevádzali komunisti všetky zásahy do kultúrneho života, lebo to bol argument, ktorý v povojnovej atmosfére bol najúčinnejší. Najmä keď nebolo politickej sily, ktorá by sa bola vzoprela takejto demagógii. Silná protikomunistická Ľudová strana bola rozpustená, jej bývalí exponovaní činitelia sa nemohli nikde dostať na zodpovedné miesta a tak komunistické ťaženie «proti reakcii» bolo len zámienkou, aby zastrašili Demokratickú stranu a aby sa bez vážneho odporu mohli zmocňovať v kultúre jednej pozície za druhou. Tak obsadili aj redakciu Slovenských pohľadov,[25] najstaršieho slovenského literárneho časopisu, ktorý vydávala Matica Slovenská.

Slovenský film kompetenčne podliehal síce povereníctvu informácií, ktoré mali v rukách demokrati, ale šéfom filmového odboru na tomto povereníctve bol komunista Michal Považan. Z jeho iniciatívy, ako aj za podpory Zväzu slovenských filmových pracovníkov vznikla už r. 1945 Slovenská filmová spoločnosť (Slofis), ktorá mala organizovať výrobu a distribúciu filmov. Za predsedu Slofisu povolali Čecha, prof. K. Plicku, ktorý si získal veľké zásluhy už pri nakrúcaní slovenských folkloristických filmov za prvej republiky, do r. 1938. Po r. 1945 stal sa film jedným z najúčinnejších propagačných prostriedkov v rukách štátu.[26] A keďže komunisti mali v rukách orgány, ktoré dirigovali jeho produkciu, používali ho za nástroj svojej politickej a ideologickej propagandy.

---

[23] Po r. 1945 zahnali Maticu do takej paradoxnej situácie, že mala dvoch predsedov. Za demokratickú stranu prof. Juraja Hronca a za Komunistickú stranu povereníka školstva, básnika Laca Novomeského. Vzhľadom nato, že prof. Hronec nemal politickú funkciu, váha Laca Novomeského bola od začiatku rozhodujúcou. Toto politické dvojvládie trvalo v Matici až do r. 1948, kedy komunisti prevzali Maticu úplne pod svoju kontrolu.

[24] Slovenská kultúra 1945-1965, s. 8.

[25] Slovenské pohľady založil Jozef Miloslav Hurban r. 1847, keď sa Slováci pripravovali na ozbrojenú revolúciu proti útlaku uhorskej vlády. R. 1945 sa dostali do redakcie komunisti P. Bunčák, A. Mráz, I. Kusý a Z. Rampák. Zodpovedným redaktorom sa stal J. Bodenek, bez politickej príslušnosti.

Slovenská povojnová filmová produkcia sa spočiatku obmedzovala na krátke dokumentárne filmy.[27] Významným krokom pre ďalšiu prácu filmových pracovníkov bol Seminár pre filmových autorov,[28] ktorý zorganizoval K. Plicka prvé tri týždne v decembri 1945, a na ktorom sa zúčastnili aj početní spisovatelia. Inak okrem technických a administratívnych prác (založenie fotografickej kartotéky slovenských profesionálnych hercov, vypísanie súbehu na krátke a celovečerné filmy, manifestačný zjazd v Piešťanoch v sept. 1945 a pod.) sa vo filmovej produkcii v týchto rokoch veľa nedosiahlo. Zo slovensko-českej ko-produkcie zrodil sa r. 1947 film Varuj...!, v réžii M. Friča, a podľa námetu Stodolovej divadelnej hry Bačova žena. Prírodná romantika miešala sa tu so sociálnou banalitou, bez zmyslu pre hĺbku ľudskej tragiky, takže tento pokus o prvý celovečerný film skončil fiaskom. Rozvoj slovenskej filmovej produkcie, aj keď išlo prevážne o filmy tendenčné a slabej kvality, prišiel až po r. 1948.

Pre zrod slovenskej kinematografie sú dôležité niektoré fakty už z rokov vojny, ktoré nemožno zamlčať. Okrem reportážneho filmu «Od Tatier po Azovské more» vznikli tu aj pozoruhodné kultúrne filmy «Pod holým nebom» a «Hlavátky», v réžii P. Bielika. Zvlášť úspešná bola tu najmä úzkometrážna produkcia Ústavu pre školský a osvetový film, ktorá vykazuje vyše polstovky vlastných záberov. Zo Spoločnosti Nástup a Školfilmu, založených za Slovenskej republiky, vyrástla základňa slovenskej národnej kinematografie, ktorá dávala filmovým pracovníkom príležitosť uplatniť aj na tomto poli národné hľadisko a vlastnú osobitnosť.[29]

Slovenský film po vojne nemusel teda začínať od začiatku, ale mohol pokračovať a rozvíjať sa v tom, čo tu už bolo za vojny. Pod vedením Karola Plicku mohol sa koncentrovať na svoje pravé úlohy, na výrobu celovečerných filmov. Že slovenský film sa v nových pomeroch vyvíjal len pomaly a že medzinárodné uznanie a úspechy dosiahol až v 60. rokoch, to bolo vinou administratívnych politických zásahov do jeho tvorby. Hoci si za vojny vedel zachovať nezávislosť napriek nemeckým snahám dostať ho pod svoj vplyv, po vojne sa už politickému tlaku neubránil. Komunisti tu postupovali konzekventne a pred ich riadiacou príkazovou politikou nebolo úniku.

---

[26] Dekrét o znárodnení filmovníctva vyšiel v Zbierke zákonov a nariadení z 28. aug. 1945, čo mal byť politický hold povstaniu na Slovensku z aug. 1944.

[27] Medzi ne patrili napr. Zimmerov a Mateičkov film Devín, Kadárov Na troskách vyrastá nový život, Míčkov Aby sme v pokoji žili, Bielikov Za slobodu, a ďalšie.

[28] Prednášky z tohto seminára vyšli knižne pod názvom «Ako písať pre film,» Praha 1947.

[29] Emil Lehuta: Slovenský film a 50. výročie republiky (Pravda z 11. novembra 1968).

Atmosféra, v akej sa po vojne obnovoval český film, poznačená nielen sovietofilskou a oslobodeneckou eufóriou, ale aj nekritickou politickou poddajnosťou, prenášala sa aj na Slovensko. Túto atmosféru, ktorú faktograficky zachytil aktívny účastník tohto procesu J. Elbl,[30] charakterizuje aj text telegramu, ktorý poslalo plénum Národného výboru českých filmových pracovníkov, zasadajúce 17. mája 1945 v Prahe, Slovenskej národnej rade.[31] Bola to doba politickej hystérie. Aj keď jej prejavy boli na Slovensku oveľa miernejšie, vývoj určovali spoločné sily.

Školstvo bolo už za Česko-Slovenska i za Slovenskej republiky väčšinou v rukách štátu, a to počnúc od ľudovej školy až po vysoké školy. Popritom boli tu aj cirkevné školy, ktoré do r. 1945 mali slobodnú možnosť pôsobenia a rozvoja. Až za povstania, v lete 1944, revolučné orgány poštátnili celé cirkevné školstvo, nestarajúc sa o to, že v slovenskom národnom vývoji práve cirkevné školy získali si veľké národno-kultúrne zásluhy a že ich existencia mala od stároči legálny podklad. Na to poukazovali aj slovenskí katolícki biskupi, keď r. 1945 protestovali proti poštátneniu cirkevného školstva.[32] Katolícka revue Nová práca argumentovala proti tomuto štátnemu zásahu do tradičnej organizácie slovenského školstva citátmi z knihy popredného pedagóga O. Kádnera «Základy obecnej pedagogiky». Kádner tu tvrdí, že «poštátnenie školy skrýva v sebe nebezpečenstvo stŕpnutého konzervativizmu a prehnaného centralizmu».[33] Nová práca, citujúc Kádnera, poukazovala pritom aj na príklad «štátov kultúrne najpokročilejších», ktoré «udržujú stále a stále školy súkromné, hoci sa nimi vlastne kríži a ruší zásada verejnosti všetkého vyučovania», ale ktoré «pravidelne mávajú užšiu spojitosť s rodinou, väčšiu voľnosť metód a lepšiu príležitosť na individualizovanie».[34] Nakoniec Nová práca slovami O. Kádnera pripomína: «Škola je síce politikum v tom zmysle, že je predmetom povinnej štátnej starostlivosti, ale vo vnútornom svojom vývine má byť autonómna a bez politiky».[35]

---

[30] Jindřich Elbl: Jak byl znárodněn československý film (Film a doba 1965, č. 9, s. 462-467).

[31] Text telegramu znel: «Ze svého ustavujíciho valného shromáždění posíláme vám a vašim prostřednictvím našim věrnym slovenským soudruhům, kteří s námi po léta pracovali v ilegalitě na plánech nové svobodné organizace českého a slovenského filmu a kinematografie po vítězném skončení války, úpřimné bratrské pozdravy a díky za hrdinný boj váš a všech slovenských vlastenců, kteří tak statečně a odhodlaně hnali nepřítele ze slovenských měst a dědin, a prosíme vás, abyste nám v úzke spolupráci pomohli vést československý film k rozkvětu a dokonalosti jejichž zárukou jsou jen svoboda a národní práva». (J. Elbl: tamtiež, s. 463).

[32] Arcibiskup Karol Kmeťko protestoval proti poštátneniu katolíckych cirkevných škôl listom z 23. mája 1945, ktorý adresoval predsedníctvu Slovenskej národnej rady. Robil tak ako predseda Konferencie katolíckych biskupov. —Zákon o základnej úprave jednotného školstva, čiže o poštátnení školstva vyšiel až 21. apríla 1948 (č. 93).

Nový režim, menovite komunisti, lebo demokrati od r. 1945 v otázke poštátnenia školstva nezastávali jednotné stanovisko, mal so školou svoje plány. Komunisti zdôrazňovali nielen potrebu reformovať organizačnú štruktúru školy, ale aj jej pedagogický systém a jej tradičný humanistický charakter, ktorý sa osvedčil v celom západnom kultúrnom svete. Bola to vedomá snaha napojiť slovenskú školu na sovietsky vzor. Aj vtedy, keď bolo jasné, že to bude v jej neprospech. Sovietizačný trend školy bol politickým príkazom. A keďže povereníctvo školstva mali od r. 1945 v rukách komunisti, prevádzal sa tu tento proces takmer systematicky, bez vážnejšieho politického odporu.

V kultúrnej činnosti hralo vážnu úlohu aj povereníctvo vnútra, ktoré vykonávalo akúsi policajnú a dozornú i kontrólnu funkciu. Vyplývalo to už z toho, že do jeho kompetencie spadala právomoc povolenia alebo zákazu spolkov, dozor nad ich činnosťou, povoľovanie vydavateľstiev, časopisov, cenzúra tlače a pod. V právomoci tohto rezortu bolo aj povolenie alebo zákaz kultúrnych podnikov, divadelných a filmových predstavení, prednášok, koncertov a pod. A keďže toto povereníctvo bolo už aj v prechodnom období (1945-1948) v rukách komunistov alebo ich sympatizantov, prejavoval sa jeho vplyv aj na vytváranie podmienok a existencie rôznych druhov kultúrnej činnosti.

Celkove toto prechodné obdobie aj pri zosilnenej organizačnej koncentrácii, zostávalo ešte do veľkej miery poznačené kultúrnou diferenciáciou. Aj keď kultúrnu organizáciu poznačuje už duch nového politického vývoja, prejavuje sa to dosť dlho najmä v heslách a formách, ale vnútorný charakter kultúry sa mení len pomaly. Ideály, ktoré hlásala politika, nezodpovedali vždy potrebám duše človeka a národa; boli tu však kultúrne organizácie a spolky, ktoré dávali «podklad povedomiu celistvosti kultúrneho diania».[36] Bola tu Umelecká a vedecká rada, bývali spoločné zjazdy kultúrnych pracovníkov a existovalo ešte silné kultúrne súručenstvo, ktoré sa po r. 1948 začalo postupne atomizovať. Nie z potreby kultúry, ale viac z potreby politickej moci, ktorá atomizovanú kultúru mohla účinnejšie kontrolovať a ovplyvňovať. Celkove nové organizácie nevznikali tak zo stavovských záujmov, ako z politicko-ideových potrieb systému, ktorý neskoršie nazvali kultom osobnosti a ktorý je typický pre komunistickú totalitnú štruktúru v každom komunistickom štáte.

---

[33] —g— Poštátnenie školstva? (Nová práca 1947, č. 4, s. 239-240).

[34] tamtiež.

[35] tamtiež.

Zápas o novú kultúru

Tí, ktorí v nových pomeroch prichádzali s programom novej kultúry, vystupovali pred verejnosťou ako hlásatelia pravej demokratickej slobody. L. Novomeský na I. zjazde umelcov a vedeckých pracovníkov v Banskej Bystrici v auguste 1945 hlásal: «Uvedomujeme si veľmi jasne, že keď aj plnou vôľou nášho národného a kultúrneho bytia prináležíme k Východu, nechápeme jednoznačnosť našej kultúrnej orientácie ako jednostrannosť a náš ďalší vývoj je otvorený oplodňujúcim vplyvom z ktorejkoľvek strany».[37] Podobné stanovisko zastával aj I. Kusý: «Zas bude možná slobodná debata o vedeckých otázkach, v ktorej bude možné riešiť všetky vedecké problémy bez násilného vylučovania či už faktov alebo osôb, ako to bolo zvykom za uplynulých šesť rokov».[38] Vývoj však nedal dlho čakať, aby vyvrátil tieto ilúzie a etabloval úplne opačnú skutočnosť. Prezieraví ľudia videli od začiatku, že na ideovom kompromise, aký prijímali predstavitelia nového systému, vyrastalo málo istoty a veľa obavy o budúcnosť demokracie i o slobodu kultúry.

Niet dôvodov neveriť, že niektorí komunistickí intelektuáli si vskutku priali liberálny národný komunizmus, ktorý by rešpektoval demokratické pravidlá, ako im to ukazovala skúsenosť za prvej republiky, a ktorý by bol v kultúrnej oblasti otvorený na všetky strany. Lenže práve tým prezrádzali politickú neskúsenosť a neznalosť sovietskeho komunizmu. To je dôkaz ako málo boli pripravení na požiadavky, ktoré im bude predkladať stalinský komunizmus. Neskorší vývin ukázal, že príchod Sovietov do Strednej Európy znamená nástup novej dejinnej etapy, ktorá sa v ničom nedá porovnať s obdobím rokov 1918-1938, kedy vyrastalo aj hnutie slovenských komunistických intelektuálov. Ak si chceli zachrániť vlastnú kožu, museli zdierať kožu iného, aj keď im pritom bolo zle od údivu nad brutalitou a vulgárnosťou systému, od ktorého očakávali nový a lepší svet. Strach sa postupne stával takou silou v komunistickom svete, že pred ňou kapitulovali aj tí najodvážnejší.

---

[36] Ján Poliak: Atomizácia kultúry? (Slov. pohľady 1956, č. 12, s. 1177-1178).

[37] Rudolf Kliský: Texty k dejinám literatúry pre IV. triedu výberových škôl III. stupňa. Bratislava 1951, s. 27.

[38] Ivan Kusý: Nezdravé zjavy v literárno-historickej vede u nás. (Slov. pohľady 1945, č. 1-6, s. 38 a n.)

Sotva uplynul rok od skončenia vojny, pýtal sa básnik Ján Smrek: «Skončila vojna?»,[39] lebo bojisko zostávalo ďalej, len sa zmenili zbrane a často aj nepriatelia a príčiny boja. Nový systém, ako ho mala pred očami komunistická strana, žiadal začať všetko odznova; rozlúčiť sa s národnou i kultúrnou tradíciou, so západnou orientáciou, so záľubou a slobodou vyberať si umelecký smer a formu; žiadal priznávať omyly aj tam, kde žiadných nebolo, a prebrať nové vzory bez toho, žeby umelcovi alebo vedeckému pracovníkovi dovolili pritom myslieť, porovnávať alebo slobodne experimentovať.[40] To bola úloha až príliš ťažká, najmä pre tých, ktorí si uvedomovali, že umelecká a vedecká tvorba nie je politický odvarok, ale ťažko vytvorený plod ducha, na ktorom sa poznáva talent, um i svedomie autora. Preto básnik Ján Kostra na aktíve spisovateľov-komunistov v máji 1950 priznával: «Keď nás vyhodili — mňa a mne podobných — na breh novej pevniny, začal som sa hanbiť, bol by som sa prepadol pod čiernu zem, keby to bolo možné. — Odznovu začať nie je ľahké. Kto by sa nazdával, že odznova možno začať vtedy, keď sa preškrtne riadok alebo vezme nový, čistý papier — bol by na veľkom omyle. Odznova začať — to je práca na sebe samom. To nemá nič spoločného s papierom».[41]

Ukázalo sa, že niektoré nezdravé zjavy ako aj viaceré chyby[42] a omyly v kultúrnej politike Slovenskej republiky, ktoré sa okrem toho stávali v komplikovanej vojnovej situácii, boli v porovnaní s novými príkazmi iba detskými chorobami a prestrelkami unáhlenosti a aj nezodpovednosti jednotlivcov. Proti tomu bolo možné protestovať a brániť sa. Stalinský komunizmus prinášal naproti tomu do slovenskej kultúry dogmatický systém, ktorý nepripúšťal ani diskusiu, ani protest, ani odklon. Tak sa vytvárala v celom živote nová atmosféra, ktorá nebrala ohľad ani na spoločenskú tradíciu, ani na kultúrnu prestíž národa, ani na ľudské vzťahy. Bol to nielen presun politickej moci, ale žiadalo sa aj nové myslenie človeka. Ukázalo sa hneď, že ľudová demokracia bola pre komunistov iba politickou kamuflážou, a že nedeformovala len demokratický systém, najmä tým, že vylučovala politickú opozíciu a znemožňovala kritiku, štrajky a pod., ale aj zásady demokracie. Neblahé následky toho všetkého sa prejavili až o niekoľko rokov neskoršie.

---

[39] Ján Smrek: Pokračujem (Slov. pohľady 1946, č. 11, s. 366).

[40] Týkalo sa to tak krásnej literatúry ako aj spoločenských vied.

[41] Na aktíve spisovateľov-komunistov 6.-7. mája 1950. (Kultúrny život 1950, č.9).

[42] Kritika na kultúrnu politiku Slovenskej republiky odznievala hlavne z evanjelickej strany. Na jej chyby v r. 1938-1945 veľmi kriticky poukázal menovite dr. S. Št. Osuský v knihe «Služba národu», Tranoscius, Lipt. sv. Mikuláš 1947.

Veľmi citlivým zásahom do slovenského života, a tým aj do jeho kultúry, boli tzv. politické previerky, ktoré mali prešetriť a posúdiť činnosť jednotlivcov i spolkov v období Slovenskej republiky. Za obeť týmto čistkám padli mnohí spisovatelia, umelci, kultúrni a vedeckí pracovníci, profesori, učitelia, novinári a iní. Táto akcia mala vyslovene rekriminačný charakter a nielen že zaťažovala kultúrnu atmosféru, ale do veľkej miery rozdeľovala aj slovenskú spoločnosť. Tu sa po prvý raz po vojne ukázalo, že povstalecké politické strany (Demokratická strana a Komunistická strana Slovenska) chcú byť jediným rozhodujúcim faktorom v živote národa, a popritom že nechcú rozhodovať len o jeho politickom vývoji a budúcnosti, ale aj o existencii jednotlivcov, o ich kvalifikácii a že podľa politického kľúča chcú hodnotiť aj minulosť národa. Preverovaní boli nielen živí, ale i mŕtvi. A uplatňovali sa tu, ako skoro vždy v krízových časoch slovenského života, i nezdravé konfesionálne hľadiská.[43] Tento postup nových politických vládcov vyvolal silnú reakciu najmä u katolíkov, ktorí začali predkladať dôkazy, ako sa tu obchádzajú objektívne kritériá a ako verejný život prechádza z jedného extrému do druhého.

---

[43] Na tento problém v celej jeho zložitosti veľmi vážne poukázal Anton Aug. Baník v prejave na plenárnom zasadnutí vedeckých odborov Matice slovenskej 18. okt. 1947 v Turč. sv. Martine. Jeho prejav uverejnili v Slov. pohľadoch (č. 11-12, s. 653-666) a r. 1972 ho prevzal v podstatných úryvkoch aj Most, štvrťročník pre slovenskú kultúru v zahraničí (č. 3-4, s. 62-72) s redakčnou poznámkou, že tento problém «už neraz zaťažoval slovenský život a spôsobil mu často rany. Chceme, aby našim poznávacím znamením bola kultúrna vyspelosť, konfesionálna tolerancia, politická uvedomelosť a demokratická zrelosť v slove a čine. Tak sa budeme vedieť uctiť a rešpektovať. To nám ukladá mravné svedomie a to žiada od nás aj povinnosť voči národu». Z toho vyplýva, že konfesionálna otázka sa prenášala z domova aj do exilu, že jej následky sa pociťujú aj v exilovej politike a extrémny fanatizmus sa aj v exile obracia proti zodpovedným silám, aby rušil ich konštruktívnu prácu. To je — skoro už — poznávacie znamenie slovenských dejín.

Keď básnikovi J. Smrekovi vzali literárny mesačník Elán,[44] z ktorého spravili orgán Zväzu slovenských spisovateľov, na čele ktorého stál prominentný komunistický politik a básnik Laco Novomeský a keď z Kultúrneho života[45] spravili tlačový orgán Umeleckej a vedeckej rady, katolícka revue Nová práca si hneď všimla, že v redakciách týchto časopisov niet ani jedného katolíckeho spisovateľa.[46] Vyslovuje sa tu zároveň sťažnosť, že katolíckym spisovateľom a umelcom sa znemožňuje účasť na zahraničných kongresoch, schôdzach a výstavách a že sa tu postupuje podľa «často až krikľavo jednostrannícky podfarbených záujmov a zámerov». Autor tu poukazuje, že «literárny život i vo svojich spoločenských formách dostáva sa do nebezpečného stavu jednostrannosti», čo spôsobuje «pomaly i stav letargie a literárnej nudy». Najhoršie bolo, že tu nebolo «jedných a druhých», že «sú tu iba jední — a tak sa zdá — tí si uzurpovali vedúce postavenie bez toho, že by si ho najprv zaslúžili... prácou». Katolícki spisovatelia netúžili po «banketoch v pudmerickom kaštieli», ale protestovali proti umele vytváranej atmosfére «vytisnúť katolíckeho spisovateľa z oficiálnych organizácií a podujatí».[47] Preto sa tu otvorene nadhodila otázka založiť spolok slovenských katolíckych spisovateľov.[48]

Ďalšia katolícka revue Verbum volala zas po obnovení činnosti Katolíckej akadémie a vyzývala Spolok sv. Vojtecha i profesorský zbor katolíckej bohosloveckej fakulty v Bratislave, aby sa «verejne osvedčili za Akadémiu».[49] Argumenty, ktoré tu uvádzajú (výchova kádru katolíckych intelektuálov, zachytenie dorastu z filozofickej fakulty, vydávanie vedeckých publikácií a pod.) boli presvedčivé a naliehavé, lebo «sústredenie katolíckych vedeckých pracovníkov, koordinácia ich práce a podchytenie katolíckeho vedeckého dorastu» sa všeobecne pociťovali ako zvrchované časové potreby.[50] A to tým viac, že v živote slovenských katolíkov sa prebúdzal nový náboženský kvas. Sila slovenského katolicizmu sa prejavila menovite na «mohutných púťach»,[51] ktoré sa stávali už aj verejnou demonštráciou proti potlačovaniu ľudských, občianskych a náboženských práv.

---

[44] Elán začal vydávať Ján Smrek r. 1930 v Prahe, vo vydavateľstve L. Mazáča. Tu od r. 1925 viedol Smrek Edíciu mladých slovenských autorov (EMSA), na ktorej sa podielala aj Slovenská liga v Bratislave. Za vojny zriadil Smrek pri Eláne Komornú knižnicu.

[45] Kultúrny život začal vychádzať r. 1946 ako dvojtýždenník.

[46] F. Slza: Spolok katolíckych spisovateľov? (Nová práca 1947, č. 2, s. 120).

[47] tamtiež. — Fr. Slza: O reprezentáciu slov. kat. spisovateľov v cudzine (Nová práca 1947, č. 5, s. 300-301).

[48] tamtiež.

[49] St. K. Š.: Slovenská katolícka akadémia (Verbum 1947, č. 2, s. 113).

[50] tamtiež.

[51] Najväčšie púte v r. 1946-47 boli v Levoči, Marianke, Šaštíne, Banskej

Okolo Verbumu skoncentrovali sa mladší katolícki intelektuáli, ktorí poukazovali na potrebu «katolíckych vedeckých inštitúcií pracovného rázu» a na «úlohy, pred ktorými stál rozvitý katolícky život».[52] Odôvodňovali to tým, že «katolícke pozitívum od r. 1945 je v slovenskej vede minimálne a potreby sú maximálne».[53] Pritom konkrétne ukazovali na najpáľčivejšie problémy: že rast vedeckých pracovníkov sa ponecháva «slepej náhode», že sa nezavádza a nevyužíva technika vedeckej práce, že knihovníctvo zostáva v neutešenom stave, že státisíce kníh, zvezených z kaštieľov, «ležia ladom pre nedostatok inštalačného priestoru» a pod.[54] Neobišli ani osvetovú zložku, ktorá pod správou povereníctva školstva a osvety sa rozrástla až do počtu okolo 60 samostatných osvetových inšpektorátov, a pripomínali, že tu niet nestrannej tlače, ktorá by ľudu podávala domácu i zahraničnú problematiku objektívne. Rovnako pripomínali Matici slovenskej, po tom čo tu vznikol plán «zrušiť túto reprezentantku slovenskej národnej kultúry a nahradiť ju nejakou novou inštitúciou», aby sa nevenovala dennej politike, ale «držala sa nekompromisnej slovenskosti i kresťanských tradícií».[55]

Verbum v tejto súvislosti pripomínal verejnosti, že «v roku 1945 a ešte i dlho v roku 1946 všetko katolícke bolo eo ipso anatemizované».[56] Boli to roky, kedy katolíci «ostentatívne vystupovali»[57] aj z Matice slovenskej pre jej jednostrannú politiku. Katolíci sa cítili opustení, bez politickej ochrany, akoby až do dna mali vypiť kalich za porážku Slovenskej republiky. Ku komunistom nešli, hoci ich všemožne lákali, lebo v tom im bránila česť a ideologické presvedčenie. A Demokratická strana prejavovala dlho málo pochopenia pre ich existenčné a kultúrne potreby. Za takejto situácie sa začali orientovať do seba, až vytvorili najpevnejšie katolícke súručenstvo aké poznali slovenské dejiny. Keď im spočiatku aj Matica ukazovala studenú tvár, priklonili sa k Spolku sv. Vojtecha,[58] ktorého počet členov tým rapíd-

---

Štiavnici, Ružomberku, Starých Horách, Kolačkove a Klokočove.

[52] J.: Slovenské duchovné a kultúrne skutočnosti (Verbum 1947, č. 3, s. 158).

[53] tamtiež.

[54] J.: Slovenské duchovné a kultúrne skutočnosti (Verbum 1947, č. 2, s. 98-99).

[55] tamtiež, s. 100.

[56] tamtiež.

[57] tamtiež.

[58] Spolok sv. Vojtecha bol založený r. 1870 v Trnave. Už v časoch maďarizá-

ne vzrastal. Za tejto situácie Spolok r. 1946 vydal skoro 660 tisíc exemplárov kníh, čo na slovenské pomery bolo nevídané číslo.[59] Rovnako senzačný úspech zaznamenali aj Katolícke noviny, ktoré dosiahli náklad vyše 200 tisíc exemplárov, čo predtým nedosiahol žiaden slovenský časopis. V mimoriadne veľkom náklade vychádzali aj knihy katolíckych autorov.[60] Jedinečná katolícka spolupatričnosť a aktivita ukázali predstaviteľom nového režimu, že s katolíkmi musia rátať aj v politickom živote. Tak prišlo k tzv. Aprílovej dohode katolíkov s Demokratickou stranou.[61] Výsledkom tejto dohody bolo veľké víťazstvo demokratov v parlamentných voľbách r. 1946, na ktorom mali najväčšiu zásluhu katolíci, pre ktorých tieto voľby boli ideologickým plebiscitom, v ktorom sa priznávali ku kresťanstvu, demokracii a západnej orientácii. Na základe týchto zásluh revue Verbum mohla potom pripomenúť Demokratickej strane, aby dôsledne chránila kresťanské (a tým aj demokratické) záujmy aj v kultúre, aj v sociálnom a hospodárskom živote, lebo priznanie tejto strany ku «kresťanskej línii» brali katolíci na vedomie «ako záväzné».[62]

Do akých absurdných dôsledkov zachádzala politická a konfesionálna zaujatosť v týchto rokoch, to náležite ilustruje prípad slovenských autorov, ktorých diela vybrala Umelecká a vedecká rada na požiadanie UNESCO r. 1946 na preklad do cudzích jazykov. Podľa zoznamu navrhnutých autorov mali slovenskú literatúru reprezentovať len diela nekatolíckych básnikov.[63] Pritom išlo aj o takých, ktorých tvorba sa s tvorbou katolíckych básnikov nemohla ani porovnať.[64] Bolo to práve

---

cie v druhej polovici 19. st. sa veľmi zaslúžil o šírenie populárnej a výchovnej literatúry medzi ľudom. Po r. 1945 sa stal ohniskom katolíckeho uvedomenia. Podobne, ako za vojny evanjelický spolok Tranoscius sústredil okolo seba slovenských evanjelikov. Nový režim r. 1945 uvalil na Spolok sv. Vojtecha dočasnú správu, ktorú vykonával J. Straka, jeden z prvých kat. kňazov, ktorý sa dal do komunistických služieb.

[59] R.: Valné zhromaždenie Spolku sv. Vojtecha (Verbum 1947, č. 2, s. 112).

[60] Napr. G. Papini: Život Kristov, Sv. Augustín: Duchovná rukoväť, Fr. Šanc: Dejiny filozofie a iné.

[61] Joseph Stasko: Slovensko po druhej svetovej vojne. (Aprílová dohoda r. 1946), Cambridge, Ont., Canada, 1977.

[62] oe: Kresťanské záujmy v hospodárstve (Verbum 1947, č. 6-7, s. 331).

[63] Boli to: Hviezdoslav, Krasko, Smrek, Lukáč, Novomeský, Poničan, Fábry, Reisel, Bunčák, Lenko, Horov, Žáry, Rak a Brezina.

[64] Diela katolíckych básnikov ako Beniak, Hlbina, Haranta, Silan, Veigl a iní, ktorí prevyšovali poéziu surrealistov (Reisel, Bunčák, Lenko, Brezina, Rak) nevzali vôbec do úvahy. — Pozri St. Šteblík: Diela, ktoré nás majú reprezentovať? (Nová práca 1947, č. 2, s. 120-121.

v čase, keď americkí atomoví vedci (Einstein, Bohr a iní) hlásali heslo «jeden svet alebo nijaký», keď predseda kultúrnej organizácie Spojených národov (UNESCO) Julien Huxley hlásal, že veda nepozná hraníc a že nesmie byť vedeckých tajomstiev, keď UNESCO v programe pre šírenie osvety medzi národmi propagovalo heslo: vedenie je moc. V tomto čase politickí usmerňovatelia slovenskej kultúry aj vo výbere autorov pre preklad do cudzích jazykov zaujímali úzkoprsé tendenčné hľadiská, akoby takto chceli zamlčať prítomnosť katolíckych autorov v slovenskej literárnej tvorbe.[65] To bol jasný ukazovateľ, že politické zásahy do kultúry povedú aj k falšovaniu národnej histórie.[66]

Keď Slovenskú republiku začali všeobecne označovať za «fašistický štát», a tých kultúrnych pracovníkov a spisovateľov i umelcov, ktorí podporovali myšlienku samostatnosti vyhlasovať za kolaborantov, fašistov a reakcionárov, ozvali sa ostré protesty z katolíckej strany. Poukazovali hlavne na to, že vláda Slovenskej republiky nezasahovala do písania dejín literatúry, kto v nej má zostať a kto nie, a nevylučovala z učebníc ani odporcov slovenskej štátnosti, dokonca ani tých, ktorí boli v exile.[67]

Na neobjektívny politický a konfesionálny prístup ku kultúrnym hodnotám poukazoval aj literárny kritik Jozef Felix, ktorý hovoril, že bez Harantu, Silana, Hlbinu a ďalších začalo byť v slovenskej poézii smutno.[68] Felix odsúdil aj nezmyselnú «čiernu listinu», na ktorú sa z politických dôvodov dostali najvýznamnejší slovenskí spisovatelia (M. Urban, J. C. Hronský, R. Dilong a iní) a poznamenal, že mu to pripomína «nacistické metódy».[69]

Na politické a konfesionálne scestie dostala sa v povojnových rokoch aj Matica slovenská, najstaršia a najváženejšia slovenská kultúrna inštitúcia, ktorá vznikla zo spoločných obetí katolíkov a evanjelikov, a z ich rovnakej lásky k národu. Po odchode správcu Matice J. C. Hronského[70] a viacerých matičných pracovníkov[71] do exilu, dostala sa aj

---

[65] Nešlo tu len o tých spisovateľov a básnikov, ktorí odišli do exilu (J. C. Hronský, M. Urban, T. J. Gašpar, A. Žarnov, R. Dilong, M. Šprinc, K. Strmeň a iní, ale aj o tých, ktorí zostali doma.

[66] Stanislav Šteblík: Falšovať dejiny literatúry? (Nová práca 1947, č. 2, s. 122-123).

[67] tamtiež.

[68] Elán 1947, č. 3-4.

[69] tamtiež.

[70] J. C. Hronský zostal za povstania v Matici v Turč. sv. Martine ako jej správca na jej čele. Partizáni hc v politickej nenávisti a zaslepenosti zatkli a

Matica pod politický tlak. A pretože na jej čele už nebolo osobnosti,[72] ktorá by aj vlastnou autoritou vedela chrániť kultúrny a mravný význam Matice v živote národa, odklonila sa od svojej tolerantnej tradície a stala sa nástrojom konfesionálnych a politických záujmov a treníc. Na tento stav v Matici reagovala katolícka revue Verbum, po vydaní Ohlasu Matice na jej valnom zhromaždení r. 1947 jasným postojom, ktorý vyjadroval mienku katolíkov: «Ak si Matica slovenská konfesijnú znášanlivosť predstavuje, ako je v Ohlase koncipovaná, potom možno vopred predpovedať, že pre katolíkov je neprijateľná tak isto ako pre evanjelikov».[73] Ohlas sa naoko priznával k tradícii moysesovsko-kuzmányovskej, ale degraduje náboženské vyznania a slovenskú orientáciu, ktorá mala v dejinách Matice bohatú tradíciu, «zužuje iba na pomer k Rusku»,[74] akoby tu nebolo ani Srbov, Bulharov, Poliakov, Chorvátov a Slovincov.

Podobné stanovisko zaujali katolícki intelektuáli vo Verbume aj voči literárnemu kritikovi A. Matuškovi, keď zatratil Svetozára Hurbana Vajanského,[75] predstaviteľa slovenského národného odporu voči maďarskému útlaku a reprezentanta konzervatívno-nacionálnej časti slovenských evanjelikov. Matuškova kritika znamenala toľko ako zavrhnutie národnej tradície slovenskej politiky. Vo Verbume sa vtedy pýtali, či «Matuška podľa vzoru starých martinských národovcov považuje len seba a svoju skupinu za slovenský národ?»[76] Matuškov postoj k Vajanskému odmietli aj viacerí evanjelici, a dokonca aj komunisti. Z. Rampák ho nazval «pritvrdým a neúprosným».[77]

Konfesionálna problematika prenikala v týchto rokoch tak hlboko do slovenského života, že Matica slovenská považovala za potrebné diskutovať o tom na plenárnom zasadnutí svojich vedeckých odborov. A. Baník hovoril tu o «dialektickej podstate slovenského konfesionalizmu».[78] Poukazoval pritom na vyše 400 ročný konfesionálny

---

väznili v temnej pivničnej miestnosti, napriek jeho ťažkej zrakovej chorobe. Pritom mu vyhrážali fyzickou likvidáciou. Tým ho vyhnali do exilu.

[71] Boli to menovite dr. Fr. Hrušovský, dr. H. Bartek, dr. St. Mečiar, dr. J. G. Cincík, dr. K. Geraldiní a iní.

[72] Bývalý správca Matice Jozef Škultéty, veľká autorita v národe, bol už pre starobu mimo Matice a r. 1948 zomrel. Jemu podobnej autority v Matici, po odchode Hronského, už nebolo.

[73] Actor: K ohlasu MS (Verbum 1947, č. 3, s. 170-171).

[74] tamtiež, s. 171.

[75] Dr. A. Matuška: Vajanský prozaik. Bratislava 1946.

[76] X.: Proti komu útočí Dr. Matuška vo svojom Vajanskom? (Verbum 1947, č. 6-7, s. 329-330).

[77] Slov. pohľady 1946, č. 6, s. 307-310.

rozpor medzi Slovákmi, ktorý je «zaťažený z jednej strany (od konca 18. st.) kultúrno-nacionálnymi a z druhej strany (od začiatku 20. st.) mocensko-sociálnymi prížívnými silami». Baník zdôrazňoval, že táto «hlboká vnútorná rozštiepenosť Slovákov musí sa stať predmetom sústavného, všestranného a podrobného výskumu» a to preto, že «takýto problém tu proste jestvuje a to nie ani od nedávna». Pritom pri plnení národných úloh boli katolíci i evanjelici vždy povolaní spoločne «utvárať slovensko-národné dejiny». Baník tu neopomenul ani rozličné účinky katolíckeho a evanjelického svetonázoru na formovanie ľudskej spoločnosti, a žiadal, aby tento problém bol «v praxi usmernený a zošľachtený».[79] Správne rozoznal aj nacionálnu stránku slovenského konfesionalizmu a skoro bol v rozpakoch, či má hovoriť o nacionálnom konfesionalizme alebo konfesionálnom nacionalizme. Tento problém v celej historickej a kultúrnej perspektíve vyzeral takto aj v minulosti a svoju podobu si v podstate udržal až dosiaľ.

Pri obrane kultúrnej slobody, národnej tradície a demokratických práv zohrala v tomto období mimoriadny zástoj najmä nekomunistická tlač. A v nej hlavne tá, čo nemala oficiálny charakter (Katolícke noviny, Cirkevné listy, Národné noviny, Nové prúdy, Verbum, Nová práca, Smer, Tvorba, Nová generácia a iné). O tej tlači, čo sa poslušne a nekriticky dala do služieb novej politiky M. Gerlach oprávnene napísal, že je «prázdna, nezaujímavá, bezobsažná, umelecky povrchná, duchovne nestála».[80]

To bolo ešte v období pred r. 1948, kedy bolo možno vysloviť pochybnosť, kritiku a nesúhlas. Ale pod zostrovaným politickým tlakom, najmä po parlamentných voľbách v máji 1946, v ktorých komunisti na Slovensku utrpeli silnú porážku,[81] začal cieľavedomý nápor (útoky v komunistickej tlači, hrozby a výtržnosti partizánov a odbojových skupín, komunistické sťažovanie práce vo vládnych orgánoch, atď.) na demokratické práva a slobody občanov, pričom už verejne začali ohrozovať bezpečnosť nekomunistických občanov, čo priamo zasahovalo aj do slobody národa a jeho kultúry. Revue Verbum akoby inštinktívne vyciťovala naliehavú potrebu doby, na svetovom príklade ukazovala evanjelikom i katolíkom cesty ekumenizmu a tým aj spoločnej

---

78 Slov. pohľady 1947, č. 11-12, s. 653-666.

79 tamtiež.

80 Marian Gerlach: Zdiskreditovaná tlač (Nová práca 1947, č. 3, s. 171-173).

81 Vo voľbách 26. mája 1946 politické strany na Slovensku získali takýto počet platných hlasov: Demokratická strana: 999.622 hlasov (62%), Komunistická strana Slovenska: 489.596 hlasov (30.37%), Strana slobody: 60.195 hlasov (3.73%), Strana práce: 50.079 hlasov (3.11%), počet prázdnych-bielych lístkov: 12.724 (0.79%).

zodpovednosti za kultúrne i duchovné hodnoty národa.[82] Bohužiaľ, v politickom trasovisku slovenského života a v povojnovej honbe za kariérou a hospodárskymi výhodami sa takýto hlas strácal, a nenachádzal potrebný ohlas ani len u nekomunistických politických činiteľov.

Pritom v tomto období sa začali klásť vážne základy slobodnému kultúrnemu rozvoju aj napriek častým prekážkam z oficiálnych miest. Najmä príslušníci mladších generácií sa začali grupovať k zodpovednej práci. Aký záujem vyvolával tento ich nástup vo verejnosti, ukázali dva večierky poézie v Bratislave,[83] ktoré boli veľmi hojne navštívené a našli pozoruhodný ohlas aj v tlači. Podobné úspechy zaznamenali aj knižné výstavy v Bratislave (anglickej, americkej a francúzskej knihy),[84] chrámové koncerty, sústavné informovanie o západnom kultúrnom dianí v kultúrnych časopisoch, mimoriadny záujem o západnú literatúru, využívanie západných študijných štipendií atď. Vedecká a umelecká rada v jeseň 1946 vypracovala plán kultúrneho tvorenia na štyri roky dopredu.[85] Stalo sa tak na II. zjazde umelcov a vedcov (26.-28. okt. 1946). Vedecké odbory Matice slovenskej sa rozhodli vydať vedecky spracované všetky písomné pamiatky doby Štúrovej. Veľké edičné plány mali Spolok sv. Vojtecha, Verbum, Matica slovenská, Ján Horáček a iné.

Poukazovalo sa tiež aj na nedostatky slovenskej kultúry (stavba budov pre Knižnicu Slovenskej univerzity, pre právnickú fakultu, Vysokú školu technickú, Národnú galériu, Ústredný štátny archív, budovanie knižníc, vedeckých ústavov, divadelných budov, sociálne zaistenie spisovateľov, umelcov a vedcov, atď.[86] Rovnako otvorene sa kritizovali aj nezodpovedné verejné prejavy, ako napr. vyhlásenie akad. maliara Štefana Bednára na literárnom večierku Umeleckej besedy slovenskej, že «dejiny slovenského národa sa začínajú povstaním v auguste r. 1944».[87] Slovenskí spisovatelia ešte verejne kritizovali aj neprístojnosti v sovietskom kultúrnom živote, ako vylúčenie Anny Achmatovej, politické zásahy komunistickej strany do ruského umenia, a pod.[88] Smele si tu počínali najmä katolícke časopisy, a potom tie, ktoré zotrvávali na vyslovene protikomunistickej pozícii (Nové prúdy, Nová generácia, Čas, Sloboda, Národné noviny). Neváhali poukázať ani na stále hroziace nebezpečenstvá, vyplývajúce «z politickej agresivity, straníckeho fanatizmu, totalitárnych chúťok, náboženských škriepok a nepohôd»,[89] čo všetko neblaho zasahovalo i do kultúrneho života.

---

[82] Katolícka revue Verbum venovala celé dvojčíslo (č. 7-8, 1948) domácemu i svetovému protestantizmu. Vecne a kriticky sa tu vyporadúva s hlavnými otázkami pretestantizmu a ukazuje tak cestu k ekumenickému hnutiu.

[83] 24. marca 1947 usporiadal Spolok katolíckych akademikov Moyses večer svetovej katolíckej poézie (Dante, Rilke, Claudel, Charasson, Verlaine, Jammes, Březina, Zahradníček, Prešeren, Kasprowicz, Silan) s prednáškou O. Félixa Litvu «Umenie ako prameň života». — 8. mája 1947 usporiadal Moyses večer slovenskej katolíckej poézie (J. Silan, J. Haranta, J. Motulko) s úvodnou prednáškou V. Mihálika. Všetci traja básnici hovorili o sebe a o poézii (pozri: Nová práca 1947, č. 6, s. 319-329). Bolo to nadväzovanie na večierky mladej slovenskej poézie. — Pozri: vj: Večer svetovej katolíckej poézie (Verbum 1947, č. 8, s. 416). — J. B.: Druhý večierok poézie v Bratislave (Verbum 1947, č. 10, s. 542-543). — M. G.: Nezomrela a ani nespí (Nová práca 1947, č. 5, s. 298-299).

[84] J. Smetana: Dve knižné výstavy v Bratislave (Verbum 1947, č. 5, s. 238-241).

[85] vj: II. zjazd slovenských umelcov a vedcov (Verbum 1946, č. 1, s. 38-39).

Akokoľvek bol slovenský život po vojne politicko-konfesionálne rozštiepený, na oboch stranách boli prezieraví jednotlivci, intelektuáli,[90] ktorí si uvedomovali potrebu národného ekumenizmu, už aj vzhľadom na nevyhnutnosť konfrontácie s komunistickým socializmom. Obe strany sa však dívali na situáciu dosť idealisticky, rátali viac s evolučným prerodom ako s revolučnou zmenou, a z tohto hľadiska usilovali sa aj o existenciálnu platformu kresťanstva a socializmu. Bola tu nielen snaha chrániť tradičné kresťanstvo a uchovať spoločnosti jeho náboženské, mravné a humanitné hodnoty, ale aj úsilie o záchranu demokratického poriadku, demokratického chápania slobody kultúry a individuálneho práva človeka. Chceli veriť, že kresťanstvo a socializmus možno spojiť v humanitnom poslaní o zlepšenie postavenia človeka a o rešpektovanie kultúrnej formy spoločenského prejavu. Tieto snahy boli myslené úprimne, ale boli málo realistické. Po porážke jednej totality ľudia aj na Slovensku nechceli veriť, že už bezprostredne ich ohrozuje nová a oveľa rafinovanejšia totalita komunistická, ktorá sa nechce človeka zmocniť len politicky, ale chce ovládať celú jeho duchovnú substanciu. Nepoznali podstatu komunistického dogmatizmu a jeho bezprostredné zámery so všetkým, čo mu stálo v ceste politicky i ideologicky. Prejavilo sa to aj pri formulovaní stanoviska o potrebe a možnosti kultúrnej orientácie. Aj tu prevládal idealistický prístup k problému, a to dokonca aj u niektorých komunistov (V. Clementis, L. Novomeský, M. Chorváth, I. Horváth, D. Tatarka a iní), ktorí si neuvedomili, že v sovietskej mocenskej stratégii má aj kultúra vyhradenú politickú úlohu.

---

[86] tamtiež.

[87] T. H.: K čudnej debate o funkcii umenia (Verbum 1946, č. 1, s. 46-48).

[88] tamtiež.

[89] -jn-: Nový činiteľ (Nová práca 1947, č. 1, s. 54).

[90] Na katolíckej strane sa exponovali hlavne: Š. Hatala, Š. Náhalka, Š. Barnáš, J. Banský, J. Butvin, M. Zjara, J. Greguškin, M. Barát, J. K. Šmálov, J. Smetana, J. Bubán, L. Hanus, P. Strauss, K. Kovačovský, Š. Jakubík a iní. Na evanjelickej strane to boli menovite: E. B. Lukáč, Ľ. Čečetka, R. Koštial, F. Jesenský, K. Tomala, D. Rapant, J. Marták a ďalší.

J. Boor, ktorého stanovisko možno považovať za hlas liberálnodemokratických Slovákov na strane protestantov, vyjadroval postoj ku kultúrnej orientácii Slovenska takto: «Problematika východ či západ je totiž pre nás definitívne vyriešená v zmysle pre nás jedine správnej syntézy: východ i západ».[91] Podobne sa k tejto otázke stavali aj katolíci. St. Šteblík formuloval svoje stanovisko slovami: «Nebolo v našom živote obdobia, v ktorom by sme boli svojou kultúrnou tvárou obrátení výlučne na východ alebo výlučne na západ. Žijeme uprostred Európy a už táto polohová danosť podmieňuje nevyhnutnosť našej kultúrnej orientácie na všetky strany, ale najmä na východ a na západ».[92]

Túto ilúziu, ktorá v tom čase pripadala zodpovedne mysliacim ľuďom ako jedine možná alternatíva, zastávali katolíci i evanjelici rovnako. Bolo ich zbožným želaním, aby sa národ nedostal do osídiel sovietskej moci. Vtedy sa ešte na Slovensku nevedelo, a ani by sa nebolo verilo, že západné mocnosti prepustili strednú Európu do sovietskej záujmovej sféry. Boor si uvedomoval čo je pre nás západná kultúra: «odkaz antiky, ideály kresťanstva, myšlienky francúzskej revolúcie, z ktorých sa zrodila demokracia a moderné chápanie slobody — ak chcete aj základy vedeckého socializmu»,[93] ale komunistické nebezpečenstvo si pre túto kultúru uvedomoval tak málo ako Šteblík, ktorý chcel veriť, že «nemožno ani myslieť na sovietizáciu nášho kultúrneho života, keď táto je nemysliteľná ani v sektore politickom, hospodárskom alebo sociálnom».[94] Nasledujúcich niekoľko rokov už ukázalo, ako bola možná sovietizácia všetkého: kultúry, politiky i ekonómie. S novou kultúrou,[95] ktorá prichádzala po r. 1948, prichádzali zároveň dogmatizmus, schématizmus, vulgarizácia, ktoré pod honosným štítom socialistického realizmu strhli do hlbokého úpadku celý kultúrny život. Fr. Vnuk poznamenáva, že socialistický realizmus bol na Slovensku «nedišputovateľne jediným prípustným literárnym smerom»,[96] ktorý slovenskej literatúre prinášal «bezfarebné a stereotypné diela bez umeleckej hodnoty, bez vzťahu k životu, bez úcty k pravde, bez ohľadu na cit čitateľa».[97]

---

[91] Ján Boor: Obracať sa na západ? (Slov. pohľady 1946, 2. 10, s. 506-511).

[92] St. Šteblík: Naša kultúrna orientácia (Nová práca 1947, č. 6, s. 378-380).

[93] J. Boor: tamtiež.

[94] St. Šteblík: tamtiež.

[95] L. Novomeský už r. 1949 v článku «O poslaní slovenskej literatúry» napísal, že «tajomstvom veľkého a opravdového umenia je tiež len to... k čomu vedie náuka socialistická», lebo «opravdové umenie i opravdový socializmus «sú zajedno» (Slov. pohľady 1949, č. 3, s. 122-130).

L. Novomeský o 25 rokov neskoršie, po otrasných skúsenostiach osobných i politických, po kultúrnych i hospodárskych škodách, po tragédiách ľudských i národných zvaľoval zodpovednosť za stratu demokracie a kultúrnej slobody na kapituláciu Západu r. 1938 v Mníchove. Bolo to pilátovské stanovisko, keď písal: «Nie Jalta v roku 1944, ale Mníchov v roku 1938 rozhodol s konečnou platnosťou o tom, akými cestami sa bude uberať český a slovenský vývoj po úspešnom zdolaní nacistickej vojnychtivosti».[98] Zamlčuje, do akej miery sa o túto novú orientáciu pričinili predstavitelia komunistickej strany a Eduard Beneš. Už počiatkom 50. rokov sa aj Novomeský dožil, že sa školské deti učili o ňom, Clementisovi, Husákovi a iných nacionálnych komunistoch ako o zradcoch a nepriateľoch robotníckej triedy, lebo vraj patrili do «povojnového kultúrneho orchestra, v ktorom hrali katolícki spisovatelia, surrealisti, «demokrati» i komunisti».[99] Taký otrasný bol vstup Slovenska do socialistickej éry, že zatriasol všetkým, čo malo kresťanský, demokratický a nacionálny znak na svojej tvári. Neušetril ani najväčšie hodnoty národnej kultúry.[100]

---

[96] František Vnuk: Sedemnásť neúrodných rokov, Middletown, Pa. 1965, s. 46-81.

[97] tamtiež, s. 44-45.

[98] Ladislav Novomeský: Jalta bola po Mníchove (Slov. literatúra 1970, č. 2, s. 129-131).

[99] Rudolf Kliský: Texty k dejinám literatúry pre IV. triedu výberových škôl III. stupňa, s. 28.

[100] Komunistický režim cenzuroval i vydania slovenských klasikov, deformoval zmysel a obsah slovenských dejín a r. 1954 zákonným nariadením zlikvidoval verejnú činnosť Matice slovenskej, zatlačil ju za múry ako národnú knižnicu a tak ju chcel vyhnať zo života.

Dilongovo vyznanie

V živote som poznal len dvoch ľudí, ktorí nikdy neváhali povedať o sebe «som básnik» s takou zrejmosťou ako keby vraveli «som človek», lebo poézia im bola práve takou zrejmosťou života ako ľudskosť. Bol to «cechmajster igricov» Valentín Beniak a svetom sa túlajúci františkán Rudolf Dilong. Valentín Beniak dožil roky svojej staroby v rodnej vlasti. Rudolf Dilong sa zrelosti veku dožíva po dlhej púti, ktorá ho zo Slovenska viedla cez Rakúsko, Bavorsko, Taliansko a Argentínu až do Spojených štátov. Na každej zastávke tejto svojej krížovej cesty akoby stony, výkriky bôľu a úzkosti zanechal knihy svojej poézie. Poézia, ktorú kedysi tvoril, ale dnes je ňou tak preniknutý, že ju žije a preto aj jeho diela sa viac nedotýkajú iba esteticky ladených zmyslov, ale objímajú čitateľa celého. Tvoria ovzdušie krásy, čo čitateľa odrazu prenikne i zahalí ako oblak, v ktorom sa nielen strácame, ale jeho podstatu aj dýchame. Je to zážitok taký suverénny, že by ho bolo ťažko opísať. Preto sa ani nepokúšam napísať recenziu jeho najnovšieho diela «*Otčina zhrievaj ma*», ktorá vyšla v náklade 50 exemplárov pre milovníkov poézie nákladom autora a tlačou Majstra Arnolda Krochmáľa v Pittsburgh, Pa v roku 1977. Kniha má 70 strán textu, ktorý autor nazval lyrizovanou prózou a rozdelil do šiestich kapitol. Máme však dojem, že špecifikovať knihu ako lyrizovanú prózu má význam len pre bibliografa, ktorý ju niekde musí zaradiť, lebo v živote sa škatuľkuje takmer všetko. Ale keby som sám mal vybrať názov na klasifikáciu knihy, bol by som v rozpakoch. Lebo neviem, či je to próza a nieviem či sú to básne. Ale viem, že je to poézia, poézia silná i krehká, jasná i zahalená v mystike, osobná i univerzálna, nacionalistická i ľudská, ľúbostná i náboženská. A podaná je vo forme, ku ktorej sa Dilong prepracoval v posledných zbierkach a v tejto knihe je už taká zdokonalená, že každý riadok je ako snehová vločka, jedinečný myšlienkou i obsahom a nenapodobiteľný formou. Preto nepíšem recenziu. Neviem ako by som ju mal a vedel napísať. Kniha je jedinečnosť zážitku, ku ktorému pristavil Dilong rebrík, ale sami sa musíme po ňom dostať do výšky, šteblík za šteblíkom. A keď ta dôjdeme, poďakujeme sa Pánu Bohu za to, že nám Dilonga požehnal, že žijeme, keď on žije a to najmä vtedy, keď je nám Dilong priateľom šiestich kapitol.

J.O.

Nepokojná hlbina tichých vôd

Keď som pred niekoľkými mesiacmi otvoril obálku s najnovšou zbierkou veršov básnika Mikuláša Šprinca a oči mi padli na jej titul «Tiché vody», akousi dávnou asociáciou slov doplnil som si ho slovami «brehy podmývajú». Skoro som sa zahriakol, že som sa tak dal strhnúť takej trochu ľahtikárskej myšlienke. Ale zahriakol som sa predčasne, lebo úplne slovenské príslovie o tichých vodách bolo by oveľa primeranejšie obsahu tohto diela, lebo vody, nad ktorými stál Šprinc pri písaní tejto knihy a prenikol celou svojou básnickou víziou, sú tiché iba na pohľad, iba na povrchu. Pod povrchom skrývajú v hlbinách strhujúce víry a neodolateľné spodné prúdy. Už sme boli v recenzii Šprincových Sonetov o kráse spomenuli, že Šprinc zriedka píše ojedinelé verše. Píše akoby na dúšok celé zbierky, ktoré by často mohli byť jednou básňou s menlivým rytmom a štruktúrou slohu. Najnovšiu zbierku Šprinc ani nerozdelil na jednotlivé básne, lebo Tiché vody sú jedna, aj keď nie tak celkom jednotná báseň. Ba mohli by sme povedať, že mnohé z tých Šprincových zbierok, obsahujúcich mnoho rozličných básní bolo jednotnejších ako táto jediná báseň zbierky. Šprinc nie je príležitostný básnik. Jeho témy sa v mnohých obmenách opakovali. Človek a príroda, človek a Boh, tajomstvá krásy a mystika ľudského hľadania podstaty. Sú to témy staré ako poézia a nové ako zajtrajšok a sú nevyčerpateľné, lebo ľudský duch ich prepodstatňuje v nespočetných variáciach, ktoré vyčerpať nemožno. Preto celá Šprincova poézia vyznievala ako harmónia, ktorú narušiť nemožno, dokiaľ nenarušiteľnú harmóniu nenarušili Tiché vody.

Málokto tak húževnato a zanovito bojoval v poézii za dávne istoty a pevné základne na nové rozlety ako Šprinc, a preto prišiel deň, keď aj on priznáva, že «hrozno jeho viníc má už inú chuť, ináč sa perlí víno jeho ťažké...» A tá chuť nových úrod už nie je zo samorodej dochovosti, lebo už «nieto nadprírody v ničom» a «všetko sme už znesvätili». Ak v Šprincovej poézii dosiaľ nebolo prísnych a ťažkých súdov, čo povedať o tých ešte ťažších, keď akoby v rezignácii vybuchne: «Večnosti nieto, pime teda hašiš;... ilúziu treba každodenne objať....» Alebo: «Hoviadka ľudské: Vraždy masové počatých živých nemluvniatok...» Pre básnika, ktorý mal tak rovno vymerané cesty ako Šprinc, je veľmi ťažké prebudenie, keď príde na to, že niet viac rovnej cesty, nezatarasenej zásekmi ľudskej biedy. A darmo si vraví, že ostane verný veršu svojej poetiky, ktorý mu tak verne slúžil toľké roky, keď sám mimovoľne napĺňa ho celkom novým stonom úzkosti, aký sme dosiaľ v Šprincovej poézii nespozorovali. Zdalo by sa nám, že tento nový ton žiaľu zaznieva ako rezignácia, ako záznam bezmocnosti stavu, ktorý básnik našiel vo svojom srdci. Ale na samom konci knihy nachádza ešte dosť poetickej sily, aby tmu i svetlo nazval božím darom. Preto je to rezignácia povrchná. Ponad ňu ako víťazná fanfára zvučí verš: «Chcem ostať svedkom apoštolskej viery, v nej šíri sa mi srdce najsmelšie...»

Tiché vody nie je kniha vyváženej poézie istoty. Je to kniha na prelome, keď sa staré formy stanú pritesnými na nové myšlienky, ale nové formy, ktoré by ich objavili sa ešte nezrodili. Ale nepochybujeme, že spodné dravé prúdy pod tichými vodami vynesú na hladinu novú variáciu Šprincovej chvály stvorenia.

J.O.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku

Pripravil Encyklopedický ústav SAV. Hlav. redaktor Miroslav Kropilák. Hlav. redakcia: J.Fraňo. J.Hudák, M. Kropilák, Rich. Marsina, Št.Pisoň, Adam Pranda a Ján Tibenský, 1977, Zv. I/ uzávierka 1970/ VEDA, vydavateľstvo Slov.Akadémie Vied, Bratislava, 20.000 výtlačkov, cena 150.00Kčs, str.526 /až po heslo -Jusková Vôľa/.

Po viacročnom úsilí konečne vychodí Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Stáva sa tak po barokových a osvietenských zemepisných — dejepisných a lexikografických popisoch obcí na Slovensku v rámci bývalého Uhorska /na pr.popisoch Mateja Belu—Funtíka, Jána M. Korabinszkého, Karla J.Rumyho a iných / v 18. až 19.storočí. Ide o nový pokus v 20.storočí; o zhrnutie základných vlastivedných údajov na území Slovenska podľa obcí v abecednom poriadku a slovníkovým spôsobom.

Na Slovensku dnes jestvuje vyše 3100 obcí. Ideové, ako aj výchovné zameranie tohoto najnovšieho lexikálneho diela je zrejmé. Forma podávania poznatkov je z hľadiska encyklopedického horizontálna, ako aj vertikálna. Vo vydaní na takýto spôsob sa podáva stručný mozaikový obraz Slovenska, v minulosti i dnes. Ako každé dielo slovníkové aj prítomný Vlastivedný slovník obcí je dielom stále otvoreným a základnou pomôckou o udalostiach a pomeroch každej osady. Zmeny v administratívnom usporiadaní alebo i v zmene zemepisného názvoslovia redakcia sľubuje uviesť až v treťom zväzku diela, keďže celkové lexikografické dielo je rozvrhnuté na viacero zväzkov.

S osnovou vydania nás vydavateľstvo zoznamuje na str. 8-9, ktorého členenie je nasledovné pre každú osadu alebo mesto: skladajúc sa zo 7 oddelení v nasledujúcom poradí: I. Všeobecné údaje /od starých aj inojazyčných názvov obce až po počet dnešného obyvateľstva a výmer chotára/. II. Prírodné pomery v obciach., III. Dejiny /počínajúc archeológiou až po r. 1970/. IV.Kultúra (začínajúc školstvom, divadlom až po pamiatky národopisné a osobnosti).V. Zdravotníctvo. VI.Šport a turistika. VII. Literatúra/ o obci, a to najzákladnejšia, podľa pripojeného zoznamu na str. 85—102/. Literatúra obsahuje 2057 diel, štúdií a článkov, ktoré sa citujú na konci popisu obce alebo mesta číslicami. Škoda, že zo zoznamu «Literatúra» boli vypustené príspevky autorov, ktoré akosi dnešným cenzurujúcim kruhom Slovenska celkom nevyhovujú, čím sa takéto dielo vlastivedy Slovenska, pravda ochudobňuje.

Výstižné sú ale krátke úvody a prehľady k prvej časti slovníka, zaoberajúce sa prírodnými pomerami Slovenska, začínajúc geologicko—klimatickými podmienkami až po živočíšstvo, ako aj schematická tabuľka pravekého vývoja Slovenska až po prvé zjavy belobrdskej kultúry okolo r.1000 po Kr./t.j.začiatok Arpádovskej dynastie/.

Krátke úvody a prehľady tiež doplňujú toto lexikografické dielo. Národopisné údaje sú viacnásobné z pera Adama Prandu, S.Kovačovičovej, M.Markuša/najmä národopisné/ od V.Nosáľovej, J.Podoláka, J.Pátkovej, Dariny Krausovej, Sv.Švehláka, S.Burlasovej, O.Elscheka, K.Lenga, Kl.Ondrejku, St.Dužeka a nenáročný prehľad slovenčiny od Ant.Habovštiaka. Pre orientáciu v stavebných slohoch, sú pripojené dve tabuľky slohov až po sloh secesný počiatkom 20. storočia.

Ináč prvý zväzok Vlastivedného zoznamu obcí doprevádzajú aj mnohé fotografie i farebné prílohy, ktoré mienia zvyšovať a dokresliť informačnú hodnotu diela.

Jozef G.Cincík

Veľká Morava.

Doba a umenie. /Napísal/ Ján Dekan.Úvod Josef Poulík.Fotografie Alex.Paul st. a ml. Vyd. Tatran, Bratislava, 1976. Str. 280, Cena viaz. 120.00 Kčs.

Po krátkom, ale jadrnom úvode moravského archeológa Jozefa Poulíka, Ján Dekan z Filozofickej fakulty v Bratislave snaží sa podať prehľad archeologických a dejinných nálezov doby veľkomoravskej. Činí tak v rozmernej monografii, upravenej Ivanom J.Kovačevičom s mnohými okrajovými i celostranovými farebnými prilbicami z

Dol.Semeroviec a zlomkami slonovinovej pyxidy zo Žuráne a vedie nás už po základy predrománskej rotundy v Dúcove.

Cieľom autora i vydavateľstva bolo dať do rúk čitateľovi dielo, v ktorom by boli zhrnuté doterajšie výskumy, či už na Slovensku a či na Morave, spôsobom viac—menej popularizačným. Cudzojazyčné a krátke prehľady knihy, obsah i zoznamy—katalógy k vyobrazeniam majú tiež /v reči ruskej a nemeckej/ upútať pozornosť čitateľstva inonárodného.

Takto sa dostáva do rúk čitateľstva prehľad o predmetných pamiatkach slovenského umenia v jeho prvopočiatkoch, a najmä v jeho starých európskych spojitostiach. Autor ich sleduje od 6.storočia po Kr. počínajúc až po zánik Ríše veľkomoravskej; v spojitosti s prvými kostolnými stavbami, až do doby pocyrilometodejskej.

Hoci kniha je graficky vystrojená vzorne, najmä jeho bibliografia /str.251-254/ zaiste vzbudí záujem o prvopočiatku dejín slovenského umenia a o jeho základy.

Jozef G.Cincík

Pamätnica slovenských jezuitov v Kanade 1952—1977, Cambridge 1977, s.240. Zostavili: Félix Litva a Ján Moravský.

Po ročenke slovenských verbistov o 50 ročnej činnosti tejto rehole na Slovensku a vo svete, prišli teraz slovenskí jezuiti s bilanciou svojej 25 ročnej práce v Kanade, ale aj mimo Kanady. Kto raz bude písať dejiny zahraničných Slovákov, neobíde sa bez takýchto publikácií. Toľko je v nich dokumentárneho materiálu nielen o činnosti jednotlivých spolkov, reholí, škôl a pod. ale aj o rozmiestnení, živote a pohybe slovenských vysťahovalcov. Po Kirschbaumovej a Smerekovej knihe o kanadských Slovákoch je Pamätnica slovenských jezuitov v Kanade vari najprehľadnejšou a najstarostlivejšie zostavenou dokumentáciou o živote Slovákov v tejto krajine. Lebo aj duchovná a národno—kultúrna činnosť jezuitov nie je ničím iným ako sumou slovenského myslenia a konania za hranicami vlasti.

Cennými príspevkami do tejto Pamätnice prispeli Štefan Senčík, Vincent Dančo, Karol Strmeň, Jozef Vavrovič, Jozef Cincík, Mikuláš Šprinc a Ján Mešťančík. Bohatá je aj obrazová časť. Z obsahu Pamätnice sa dozvedáme o slovenských osadách v Kanade, o živote, práci a organizovaní slovenských prisťahovalcov, o práci a starostlivosti slovenských jezuitov o tieto osady a ich obyvateľov, ale aj o kultúrnej činnosti strediska slovenských jezuitov v Cambridge, Ont., o Meštrovičovom pomníku Martina Kukučina a pomníku černovských obetí na areále ich domova, o vlastnej tlačiarni a časopisoch a publikáciach, ktoré tu vychádzajú. Keď si uvedomíme, že túto prácu vykonáva, popri pastorácii, čiže vlastnej činnosti jezuitov, pár oduševnených jednotlivcov, možno ich smelo prirovnať k priekopníckej generácii mladých bernolákovcov, ktorí koncom 18. a začiatkom 19. storočia vychádzali z generálneho seminára pod bratislavským hradom, a ktorí svojou kultúrnou aktivitou pohýbali celým Slovenskom. Oni vlastne zobudili Slovákov ku kultúrnemu životu. A tak aj slovenským jezuitom, a kňazom vôbec, treba ďakovať za udržanie slovenského života v kanadských provinciách. Pochopiteľne, že aj funkcionárom slovenských organizácií, redaktorom slovenských časopisov, slovenským umelcom, mládeži a ochote Slovákov samých zostať Slovákmi. Lebo bez tohto predpokladu by námaha všetkých bola márnou.

Slovenskí jezuiti od svojho príchodu na Slovensko r.1561 vykonali pre slovenskú kultúru nesmierne mnoho. Najprv na univerzite v Trnave a v Košiciach, ale aj šírením duchovnej osvety prostredníctvom divadelných predstavení. Podľa výskumu literárnej histórie len v rokoch 1601 až 1773 predviedli rehole, jezuiti a piaristi, v Uhorsku, čo znamená prevážne na Slovensku, vyše desaťtisíc hier. Len v Trnave samej okolo 180. Prvé jezuitské predstavenie bolo v Šale r. 1601. Mená veľkých jezuitov ako Martin Szentivány, Fr. Adam Kollár, Benedekt Szöllösi a iní zostávajú pre slovenský kultúrny život nevymazateľné. A tak isto nevymazateľnou zostáva aj práca terajšej provincie slovenských jezuitov v Kanade. O nej básnik Dilong hovorí: «Tak bolo treba ísť / do polí žatevných, / prebrodiť šíre more, / prebudiť vodu dravú, / dať Bohu ruky v zbore / na jeho česť a slávu». Na česť božiu, ale i na česť národa. Tak sa jednotlivci zapisujú trvale do dejín národa. V duchu jeho tradície, ale aj podľa potreby nových čias.

I.Kružliak

VINCENT TATRANSKÝ, *Biskup Ján Vojtaššák,* Slovenský ústav, Cleveland, Ohio. Tlačou Friends of Good Books, Cambridge, Ontario, Kanada, Strán 515, cena $5.00.

Mal som česť poznať biskupa Vojtaššáka osobne. On ma birmoval r. 1925 v Krivej na Orave. V lete 1945 prechádzal som sa ako väzeň na dvore Krajského súdu v Bratislave v tom istom kruhu ako pán biskup. V auguste 1947 navštívil som rektora seminára, Msgr. Štefana Barnáša na Spišskej Kapitule. On hneď zatelefonoval pánu biskupovi, ktorý ma vzápätí pozval na obed. Prítomný bol tiež Msgr. Štefan Náhalka, vtedy biskupský tajomník. Ostatný raz som počul biskupa Vojtaššáka už v Paríži, keď 11. januára 1951 bratislavské rádio vysielalo zlopovestný proces proti trom slovenským biskupom. Bo to jeden z tých mnohých súdnych procesov, ktoré zostanú v dejinách českej justície večnou škvrnou. Biskupa Vojtaššáka, ako «prominentného zločinca» priviedla polícia z Ruzyne pri Prahe na súd do Bratislavy v putách, keď ho boli fyzicky vyhladovali a psychicky spracovali známou Pavlovovou technikou «brain—washing—u». Súdu predsedal český komunista Karel Bedrna a obžalobcom bol internacionalista Ján Feješ. Človek musel žasnúť nad nehoráznosťou tej justície. Všetky právne a procesné pravidlá, ktoré sme sa predtým boli na právnických fakultách učili, boli tam postavené naruby. Lettrich, Fraštacký, Kvetko, Generál Ferjenčík, atď., ktorí boli nanútili Slovákom Česko–Slovenskú republiku, Beneša a komunistickú spravodlivosť, boli už za hranicami. Celý súd bol tragikomická fraška právneho systému západnej civilizácie v 20. storočí. Zakiaľ Slovenská republika zachránila Bedrnu, Vila Širokého, Jula Ďuriša, ba aj Gusta Husáka, ktorý bol v tom čase predsedom Zboru povereníkov, títo komunisti išli sa teraz «triedne» pomstiť hlavne na biskupovi Vojtaššákovi pre jeho členstvo v Štátnej rade Slovenskej republiky. «Socialistickú zákonnosť» komunisti boli definovali zhruba v Ústave z r.1948, ktorá obsahuje tiež obvyklé paragrafy o ústavných právach občanov. No aký rozdiel medzi literou zákona a praxou, medzi ústavnou koncepciou občana a väzňom, vystaveným svojvoľnej politickej brutalite, medzi štátnictvom a českou švejkovinou! Bol to návrat k barbarstvu, ktoré dočista zatieňuje stredovekú inkvizíciu.

Kde bola vtedy česká inteligencia, liberáli, masarykovci, profesori Právnickej fakulty chýrnej Karlovej Univerzity, ktorí znamenite vedia prekrútiť, pokriviť každú pravdu, všetko preinterpretovať, len nie sa jej podívať rovno do očú? Táto doba gottwaldovského stalinizmu v Česko—Slovensku bola a je teraz pokračovaním neslýchanej kolektívnej zrady českých vzdelancov a ich slovenských pomáhačov, ktorí dovolili, aby primitívovia Gottwaldovho kalibru viedli štáty a vystavili Slovensko, krajinu s tisícročnou kresťanskou kultúrou, manipuláciam na Moskvu zapojených nedoukov a aparátčikov.

Vojtaššáka, ktorý r. 1951 mal 74 rokov, odsúdil ten komunistický súd na 24 rokov žalára, t.j. na doživotie, za činy, za ktoré v inom právnom systéme by nikomu nebolo prišlo na um ho žalovať a prenasledovať. Bolo to číre šikanovanie ideového odporcu. Na to sa nedá povedať iné, než že Česko—Slovensko, Masarykovo či Gottwaldovo, bolo pre Slovákov «magnum latrocinium» (Sv.Augustín).

Po rozsudku odviedli Vojtaššáka do väzenskej pevnosti v Leopoldove, kde bol terčom denno—denných posmeškov a surovostí. Tu tiež sa prichodí pýtať, kde boli Chartisti 77, keď dozorca, ktorý prijal hlásenie od staručkého a uboleného biskupa Vojtaššáka, mu cynicky hodil do očú:«Keď ste boli biskupom, tak si dajte päťdesiat drepov.» Kde boli títo terajší hrdinovia? Všetci sa švejkovsky schovávali pod krídlami «rodnej» strany.

Po tragickej a nikdy neobjasnenej smrti Gen.M.Štefánika a po obesení Dr.Jozefa Tisu, biskup Ján Vojtaššák je ďalšou obetou ukrutného martýria v dejinách nového Slovenska. Tido Gašpar vo svojej ostatnej knihe *Zlatá fantázia,* Bratislava, Tatran, 1969, na strane 287—288 hovorí o Orave ako kraji, kde sa rodia siláci ducha, duchovní velikáni, Atlasovia, ktorí na svojich pleciach nesú náš národný glóbus; ktorí vyšli zo skromných sociálnych pomerov, no svojou živelnosťou a železnou vôľou vyrástli ako štihle jedle a týčia sa vysoko ku hviezdam ponad prízemnú kosodrevinu všedného života. Vojtaššák, ktorý sa na všetky nízke výčiny komunistov díval z vŕšku večnosti, bol taká majestátna postava našich dejín, bol taký grandiózny Oravec. Pred svojimi trýzniteľmi opakoval nahlas:«Bože, odpusť im, lebo nevedia, čo robia!»

Z knihy Tatranského vystupuje nám pred oči biskup Vojtaššák ako svätec a nedostižný slovenský národovec. Z jeho pastierskych listov, diecéznych obežníkov a inštrukcií kňazom zračí sa on ako hrdinský typ muža. Z celej jeho osobnosti a života žiari dobrota, ľudomilnosť, ženeróznosť,veľkorysosť a menovite smelosť. Keď mnohí ľudia, ba celé kategórie ľudí, laikov i kňazov sa ustrašene dali do služieb komunizmu, on zostal nepohnute stáť ako tatranská jedľa vo víchrici.

Vojtaššák bol zároveň mysliteľ a muž veľkých činov. Keď po maďarskom biskupovi na Spiši, Alexandrovi Párvym, prevzal diecézu, zreorganizoval ju od základov, staval fary, zakladal školy, rehole, sirotínce, podporoval misie, bol mecenášom slovenských literárnych a duchovných podujatí. Slovom — bol to biskup — budovateľ!

Komunizmus, v mene moskovského nadutého internacionalizmu urobil zo Slovenska svoju satrapiu. V takej istej nadutosti, záludnosti a farizejstve založil vládnu «Katolícku akciu» alebo organizáciu režimistických kňazov «Pacem in Terris». Toto všetko vrhá príkre svetlo na celý dnešný tzv. medzinárodný poriadok, na feudalizmus komunistického bloku a na český sociálny fašizmus. Je neslýchanou českou aroganciou, že Vojtaššákom renovovaný spišský seminár pretvorili na kasáreň Jána Žižku z Trocnova.

Životopis Vojtaššákov je hlasom Slovenska volajúcim do neba o pomoc. Nie s uzurpátormi moci, ako bol Široký a Bacílek, alebo ako Husák, ale s Vojtaššákom sú späté súčasné dejiny Slovenska. Áno, celkom tak, ako to zaznamenáva záverečná kapitola knihy: «Vo Vojtaššákovi sa zhliadol celý národ so svojím údelom, ponížením a nádejou na večnú spravodlivosť dejín, ktoré riadi konečnoplatne večný Boh.»

Na konci diela na 121 stranách je kytica spomienok Msgr. Jozefa Kapalu na nášho martýra. Sú to vzácne situačné momenty z čias, keď Monsignore bol jeho osobným tajomníkom. On mal najviac príležitosti poznať pána biskupa zblízka ako človeka, kňaza a národovca. Sú to výstižné črty ľudskej veľkosti Vojtaššákovej, ktoré znamenite dokresľujú celé dielo, stavané na šedivých faktoch a udalostiach.

Slováci v slobodnom svete, ktorí si prečítajú túto knihu, nebudú môcť zostať ľahostajní voči ďalším osudom našej rodnej vlasti. Je načase, aby sme sa zomkli v úsilí o oslobodenie Slovenska spod surovej komunisticko—aziatskej a vôbec cudzej nadvlády, ktorá teraz láme v kolese náš národ a nedovolili, aby sa história s Tisom a Vojtaššákom ešte niekedy opakovala.

O vydanie knihy majú zásluhu okrem nebojácneho autora menovite naši dvaja znamenití mužovia: Prof. Mikuláš Šprinc, kňaz spišskej diecézy a bývalý riaditeľ Slovenskej Katolíckej Akadémie, ako upravovateľ konečného textu a Msgr. Jozef Kapala, bývalý tajomník biskupa Vojtaššáka, ktorý sa finančne zaslúžil o jej vydanie.

Univerzálna Cirkev, menovite v týchto chaotických dobách, má svojich mučeníkov. Preto knihu o tomto slovenskom mučeníkovi treba zhustiť, obsahove učleniť, opatriť poznámkami a indexom a preložiť aspoň do angličtiny, nemčiny a francúzštiny.

J. A. Mikuš

ESTEBAN POLAKOVIC, *Que Es Una Nacion?* Buenos Aires (Asociacion Cultural Eslovaca) 1976. 208 strán. Cena neudaná.

Knižka zapodieva sa problematickosťou politickej vedy, kde na rozdiel od prírodných vied niet presných pojmov a definícií. I také markantné skutočnosti ako národ a štát patria medzi najspornejšie pojmy sociálnych vied. Keďže politická veda je otázkou ľudskej činnosti a rozhodovania, hlavným predmetom jej analýzy sú ciele a prostriedky. Tieto sa rôznia podľa ideológie, t.j. podľa základnej predstavy určitého politického systému alebo režimu o úlohe človeka v spoločnosti. Takto vznikli základné protivy: individualizmus a kolektivizmus. Na rozdiel od oboch, katolícky svetonázor hlása prostrednú filozofiu, t.j. personalizmus, ktorý do istej miery zastáva individualitu osôb, no začleňuje ich zároveň do vyšších prirodzených sociálnych celkov, ako sú rodina, národ a ľudstvo. Konfúznosť, ktorá prevláda v politickej vede, neodvratne vtláča tejto empirický charakter. Nemecký profesor Reinhard Holubek dôkladne rozobral túto povahu štátovedy v knihe *Allgemeine Staatslehre als Empirische Wissenschaft,* Bonn 1961. Empirická politická veda odlišuje sa takto základne od exaktných, prírodných vied.

Vedy ako mineralógia, zoológia, botanika, fyzika, chémia, atď., majú svoju definíciu v odlišnej podstate. Kôň je niečo iného než strom. No v politickej vede existujú rozdiely i vo forme i v podstate. Ak základným činiteľom politickej vedy je človek, podľa Aristotela zoon politikon, vo vyšších organizačných sférach človeka často zatieňujú územné kooperácie (obec, okres, župa, kraj, provincia, štát, blok štátov), ktoré sú skôr odstupňovanými formami organizovania rôznych služieb a záujmov než ľudí.

Toto vzťahuje sa hlavne na štáty. Podľa Aristotela štáty sú alebo monarchie, aristokracie alebo demokracie, t.j. odlišujú sa podľa vládnej formy, ktorá sa môže zvrhnúť v tyraniu, oligarchiu alebo ochlokraciu. Každý štát má tri pojmové činitele: obyvateľstvo, územie a vládu. Obyvateľstvo je samozrejme najdôležitejším prvkom. Dalo by sa preto očakávať, že na ňom budú závisieť ostatné dva, t.j. územný rozsah štátu a vláda. R. 1576 Francúz Jean Bodin vydal chýrne dielo *Šesť kníh o štáte,* v ktorom formuloval svoju teóriu o štátnej suverenite. Podľa neho suverenita patrí štátu bez ohľadu na obyvateľstvo a vládnu formu. Na tejto teórii francúzski a iní králi založili svoj obsolutizmus. Proti tomu Francúzska revolúcia zdôraznila význam národa, t.j. obyvateľstva. No dodnes jestvujú mnohé krajiny, kde v pojme štátu prevláda územie. Všetky historické impériá patria do tejto kategorie; všetky patrimoniálne a absolútne monarchie tiež. V tomto prípade územie, alebo vláda nad ním, je dôležitejšie než obyvateľstvo, ktoré je len podružným personálnym substrátom. Túto výčitku možno tiež vzniesť proti koloniálnemu systému, feudalizmu to politickému, hospodárskemu, vojenskému a kultúrnemu (jazykovému). Sovietsky zväz je typickým prípadom mnohonárodného štátu, kde rozloha územia prevláda nad obyvateľstvom, kde kolektívne družstvá a továrne sú dôležitejšie než družstevníci a robotníci, čo v nich pracujú. To je materialistické znehodnotenie obyvateľstva ako nástroja komunistickej politiky. Komunisti, ktorým nejde o presnosť pojmov ale o moc, urobili zdanlivý ústupok národnostiam, kde zaviedli tzv. «zväzové republiky», ktoré namajú suverenity. Sovietsky zväz a po ňom Jugoslávia a Česko—Slovensko urobili z národnostných oblastí «republiky», aby pojmove zmiatli jednoduchých občanov. «Republika» znie oveľa krajšie než provincia alebo oblasť. No táto zdanlivá decentralizácia Sovietskeho zväzu neubrala v ničom na absolútnej kontrole impéria zväzovou vládou.

Spojené štáty, žiaľ tiež prispeli ku semantickej konfúzii v politickej vede. Z konfederácie štátov z r. 1776 stali sa Federatívnym štátom r. 1787, t.j., zväzom už nie štátov, ale územných jednotiek nižšej kategórie. No jednako názov «Spojených štátov» zostal. O veľa realistickejšou je Kanada, ktorá má približne podobnú ústavnú štruktúru ako majú Spojené štáty, no ktorá volá svoje dielčie územné útvary správne provinciami a nie štátmi.

V medzinárodných vzťahoch sa táto konfúzia ešte viac zvýšila založením Organizácie Spojených Národov. V skutočnosti ide o organizáciu štátov ako územných jednotiek bez ohľadu na ich obyvateľstvo. Okrem Sovietskeho zväzu, Jugoslávie a Česko—Slovenska je ešte celý rad štátov, ktoré nie sú národmi ale len územiami. Tu možno menovať Indiu, Pakistan, Indonéziu, Sri Lanka v Ázii, Nigériu, Zair, Rodéziu, Juhoafrickú Republiku a mnohé iné štáty v Afrike a Belgicko, Švajčiarsko a Veľkú Britániu v Europe. Zvláštnym prípadom štátu je Panama, ktorá vznikla na medzimorskom kanáli. Je aj Panama národom?

Všeobecný vývin vo svete ide však vo smere národných štátov. Územné koncepcie sa neodvratne drobia a rozpadávajú na národné celky. Tento proces nemožno zastaviť. Neslobodné národy sa dožadujú teraz a budú dožadovať v budúcnosti štátnej nezávislosti, t.j., hľadajú alebo budú hľadať zabezpečenie vlastnej existencie v takom svetovom poriadku, v ktorom by neboli viac závislé na mocnejšom susedovi.

Toto je teda problematika, ktorá upútala pozornosť Polakovičovu. Vo svojej knihe on analyzuje otázku národností a národov na svete a kritizuje pojmové nezrovnalosti a z toho vyplývajúci politický neporiadok. Jeho znalosť pomerov v tomto ohľade v najodľahlejších krajinách zemegule je prekvapujúca. Ona mu dovoľuje rozoberať zložité skutočnosti z hľadiska filozofa, ktorý hľadá univerzálne riešenie pre pokojné súžitie rás, kultúr, národov a kmeňov. Týmto postojom predčí zďaleka rôznych pragmatistov, ktorým ide len o vnútroštátne, regionálne alebo kontinentálne záujmy a riešenia.

Polakovič ostro kritizuje filozofický a štátny pozitivizmus, ktorý príjma dnešnú organizáciu «medzinárodných», správne medzištátnych vzťahov a pospolitostí za platný status quo. Ďalej dômyselne polemizuje s tzv. «nation builders», t.j., politickými vedátormi, ktorí v určitých mechanických opatreniach, ako je podpora industrializácie alebo tzv. sociálnej pohyblivosti obyvateľstva, vidia prostriedok, ako vyvolať národné uvedomenie u emigrantov, ktorí sú v adoptujúcich krajinách takto vystavení hospodárskemu a sociálnemu tlaku a teda asimilácii. Za prototyp takého vedátora pokladá Polakovič profesora K.W. Deutscha z Harvardu. Je možné, že ľudia, hodení do takéhoto «taviaceho kotla» stratia svoje pôvodné národné povedomie. No je otázka, či nadobudnú nové. Je veľmi pravdepodobné, že sa stanú obeťou odcudzenia (alienation) a schizofrenie a ako duševne chorí zostanú na ťarchu spoločnosti. Na podporu tohoto náhľadu Polakovič hojne cituje spisy Michaela Novaka.

Autor ďalej konštatuje, že doterajšie bádanie o národe a štáte je iba v začiatkoch. Etnografia či etnológia sú vedy čisto popisné, preto snaha nesamostatných národov stať sa štátmi vystupuje z ich rámca. Ani sociológia nemá v tomto ohľade žiadneho normatívneho významu. Polakovič preto navrhuje novú vedu, nacionológiu alebo národovedu, ktorá by mala za úlohu študovať duchovné národotvorné hodnoty. Sem prichodí do úvahy reč, náboženstvo, mentalita alebo všeobecne kultúra a to mystické spojivo, ktoré je tajomstvom bytostnej podstaty národa. Štáty s kultúrnym pluralizmom nie sú národy i keď sa za také pokladajú. Čím zjednotenejší je národ, tým je dokonalejší. A každému národu patrí vlastný štát. Národoveda by tedy mala rozhodnúť, ktorá spoločnosť je národom a potom presadzovať, aby sa národy stali členmi opravdivej medzinárodnej pospolitosti.

Nový svetový poriadok nebude viac poriadkom štátov v starom zmysle (impérií, území) a rôznych feudálnych jednotiek. Rozličnosť národných kultúr vyústi do harmonickej jednoty sveta a podčiarkne jednotný osud ľudstva. Americké heslo *E pluribus unum* bude platiť v budúcnosti pre celý svet. No «plures» v tomto poňatí nebudú viac formy (štáty), ale ontologické podstaty, t.j. národy.

Tento reformný postoj k svetovému poriadku je významným prínosom Polakoviča do terajšej politickej vedy. Vnáša svetlo pevných kritérii do mocensko—empirického poľa. Z chaosu chce vytvoriť skutočnú vedu.

Kniha, vybavená rozsiahlym poznámkovým aparátom, vyznieva jasnou rečou. Je ona ohnivom v reťazi, ktorú Polakovič začal svojou prvou knihou na túto tému, *Tvárou k budúcnosti* (Zahraničná Matica Slovenská, Buenos Aires 1975) a ktorá — ako oznámil autor — bude pokračovať v ďalších publikáciach.

Jozef A.Mikuš

JOSEPH STASKO, Ph.D., *Slovensko po druhej svetovej vojne: Aprílova dohoda r. 1946*. Good Books, 1977, Strán 64. Cena neudaná.

Jozef Staško, bývalý poslanec Demokratickej strany, zapodieva sa vo svojej publikácii dramatickou periódou slovenských dejín, ktorou bol pre slovenský katolicizmus prechod zo Slovenského štátu do tretej Česko—Slovenskej republiky.

Koniec druhej Svetovej vojny a Sovietske obsadenie Strednej Európy, čo nasledovalo, mali v tom priestore účinok politického zemetrasenia. V prípade Slovenskej republiky išlo nielen o zmenu režimu, ale aj o zmenu štátneho rámca. Ako dôsledok Benešovej propagandy, Slovenská republika nenašla milosť v očiach Západu. Západní odborníci o politike Nemecka z druhej Svetovej vojny boli vyhlásili Slovensko a Chorvátsko za «bábkové štáty».Vari najvplyvnejšou knihou na osud týchto štátov bolo dielo Rafaela Lemkin-a, *Axis Rule in Occupied Europe,* Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C. 1944. Na 11. strane tam možno čítať: «Slovakia and Croatia are exemples of puppet states.» Zdá sa, že tento náhľad prevládol u Americkej armády po porážke Nemecka.

Okrem toho Benešova zmluva z 12.decembra 1943 so Stalinom zaistila obnovenie Česko—Slovenska. Takto Sovietska armáda za súhlasu Západu nanútila Slovákom Benešovo Česko—Slovensko krátkou cestou, t.j., bez akéhokoľvek plebiscitu. Nikto si navšimol podstatného rozdielu medzi parlamentárnym vznikom Slovenskej republiky a osobným vyhlásením samostatnosti Chorvátskej državy Maršalom Kvaternikom.

Táto zmena zaľahla na Slovensko ako prírodná katastrófa. Slovenský katolicizmus, tradičná to ideológia drvivej väčšiny obyvateľstva, sa bol prirodzene stotožnil so štátnou nezávislosťou Slovenska. Po tej zmene sa musel cítiť akoby veľmoci boli vytrhli koberec spod jeho nôh. V novej situácii, predstavujúc 82 percent obyvateľstva, katolicizmus ocitol sa medzi dvoma menšinami, t.j. protestantmi, ktorých bolo 14 percent, a komunistami, ktorých r. 1938 nebolo viac než 10 percent. Obe menšiny našli však protektora v Sovietskom zväze a odvádzali svoje «vodčie» postavenie z účasti na povstaní, ktoré nebolo ani slovenské, ani národné. Realizmus diktoval, aby väčšina Slovákov a katolicizmus sa voľky—nevoľky prispôsobili nanúteným pomerom. Stáť takrečeno mimo zákona, by bolo bývalo nemúdre. Ako Staško zdôrazňuje, bolo treba tak či onak legalizovať postavenie katolíckej väčšiny slovenského obyvateľstva v nových pomeroch.

Na Slovensku sa teda horúčkovite predebatovávali možnosti tejto legalizácie. Tvorili sa skupiny a hľadali riešenia. Jedni navrhovali založiť katolícku stranu, ktorá by s českými «lidákmi» utvorila katolícky blok. Tá strana by však bola musela dostať súhlas strán Národného frontu, teda i komunistov. Keďže «lidáci» vo svojej benešovskej bigotnosti neprejavili žiaden záujem o utvorenie takého bloku, nezostávalo iné než sa dohodnúť s protestantským vedením Demokratickej strany. Lettrich a jeho užší pracovníci boli však zaťažení Vianočnou dohodou z r.1943 s komunistami a «odkazom Slovenského národného povstania.» To znamenalo prijať záväzok k spolupráci v základných veciach s komunistami a Čechmi, zaujať kladné stanovisko k Sovietskemu zväzu a fakticky odsúdiť Slovenský štát. Katolíkom bolo ťažko prijať tento odkaz do svojho programu. A keby sa Demokratická strana bola zriekla odkazu povstania, komunisti by boli ešte pred voľbami zahájili kampaň proti nej. Za týchto okolností slovenskí biskupi a katolícki intelektuáli museli uznať, že bude múdrejšie ustúpiť od katolíckej strany a dohodnúť sa s evanjelikmi,nech už bude ako bude.

Staško bol v ten čas účastníkom viacerých skupín a mnohých rokovaní. Bol naozaj povolaný nakresliť obraz o tejto krízovej dobe slovenského katolicizmu. V jeho práci odráža sa mikroskopický pohľad zasvätenca na udalosti, osobnosti, myšlienky a riešenia. On správne pokladá Aprílovú dohodu za sťažajnú alebo predeľovaciu skutočnosť medzi tým, čo bolo a čo nastalo. Bola to dohoda medzi nerovnými partnermi. Podľa nej vedenie Demokratickej strany zostalo v rukách protestantskej menšiny, zakiaľ kmeň strany bol katolícky. No v Benešovej demokracii, kde základné otázky sa riešili v Národnom fronte, akejsi nadstraníckej lóži, táto zvrátenosť bola neodvratná.

Staško vhodne poukazuje, že problém Slovenska po r. 1945 bol základne determinovaný medzinárodnými pomerami, t.j. dominantným postavením Sovietskeho zväzu v Strednej Európe, ktoré vyplynulo z Jaltskej dohody medzi Spojencami. Bez vplyvu Sovietov by sa nikdy nebolo dalo myslieť, aby slovenskú politickú scénu boli ovládli v tých rokoch menšinové zjavy ako bol Lettrich a Husák.

Z hľadiska heuristiky, publikácia je ozajstný výkon. Má slovenský a anglický predslov, 22 strán slovenského textu, 13 strán slovenských poznámok a 14 strán anglického resumé. Na konci je bibliografia a text Aprílovej dohody.

Dúfame, že Staško bude pokračovať vo svojej téme Slovensko po druhej svetovej vojne ďalej, t.j., od roku 1946 až do svojho úteku. Tiež by sme si želali, aby on, ktorý za svoju politickú činnosť strávil 7 rokov vo väzení v Bratislave, Jáchymove a Leopoldove a potom musel pracovať ako robotník, odhodlal sa ešte podrobne opísať svoje trpké skúsenosti v systéme komunistickej justície a «sociálnej politiky».

Jozef A.Mikuš

JOZEF M. RYDLO, *Slováci v európskom zahraničí včera a dnes.* Vyšlo vo vyd. Liber, Lausanne, 1976. 110 str. Graficky upravil Jozef Trnka. Venované pamiatke Št. Náhalku, zakladateľa SÚ v Ríme.

Táto štúdia vyšla pôvodne v zborníku Slovensko v retrospektíve dejín. Autor nazval svoju prácu «profilom na skúšku». Informáciami mu pri obraze jednotlivých časových a geografických úsekov pomohli viacerí zahraniční kultúrni pracovníci. Nejde však o dielo kolektívu, ale o cennú, historicko—dokumentárnu publikáciu autora samého. V úvode zhrnul dejiny slovenskej emigrácie, ktoré správne začleňuje do dejín národa. Sústredil sa však hlavne na obdobie od masového vysťaho valectva Slovákov v druhej polovici 19. st. Staršie úseky slovenskej emigrácie alebo vypustil, alebo zhrnul iba stručne. Celú problematiku posudzuje historicko—dokumentárne, sociálne—demokraticky a literárno—umelecky. Tieto kritéria mu obmedzili možnosť všímať si aj iných aspektov tejto problematiky, hlavne národných a náboženských.

Periodizačne rozdelil slovenské vysťahovateľstvo do štyroch geograficky, kvalitatívne i historicky diferencovaných skupín: v rámci uhorského štátu (od druhej polovice 17.st. do r.1867), masové vysťahovalectvo (od r.1867 až do polovice 20.rokov t.st.), sociálne vysťahovalectvo (často iba sezónne) v období r.1920—1945 a politická emigrácia od r.1938, pričom práve tu retrospektívne sleduje stopy politických vyhnancov až do obdobia Veľkej Moravy. Periodizáciu dejín slovenského vysťahovalectva možno stanoviť aj podľa iných kritérií. Rydlo si zvolil spôsob, na ktorom mohol plasticky vari najpresvedčivejšie dokumentovať otázku slovenského vysťahovalectva ako národnú tragédiu. Dôkazom toho je aj jeho bohatá dokumentácia.

Ak Fr. Bielik a E.Rákoš v obsiahlych troch zväzkoch zhŕňajú dokumenty, osvetľujúce problematiku slovenského vysťahovalectva všeobecne, Rydlovi išlo o Slovákov v európskom zahraničí, pričom sleduje ich osudy až po najnovšie časy. Na rozsahu 110 strán zhrnul a zachytil takmer všetko, čo sa povedať dalo. Nejde tu však o popularizačnú informáciu o slovenskom vysťahovalectve v Európe, ale o dokumentárnu štúdiu, ktorá sa opiera o spoľahlivé pramene a literatúru. Pre historika dejín zahraničných Slovákov bude raz Rydlova štúdia spoľahlivým sprievodcom, aj keď jeho kvalitatívne posudky o emigračných zjavoch, o funkcii, význame a činnosti spolkov, organizácií, časopisov a jednotlivcov sa nebudú zhodovať s Rydlovými.

Iste, že aj táto štúdia má niektoré «biele okienka», ale pri množstve materiálu, ktorý mu bol dostupný len čiastočne, nebolo ani mysliteľné, aby sa vyporiadal so všetkými problémami. Takáto štúdia si zasluhuje prácu kolektívu, a to čo zhrnul Rydlo na 110 stránkach je materiálove obdivuhodné, obsahove spoľahlivé a historicky mimoriadne potrebné. Ide o doteraz najspoľahlivejšiu a systematicky najlepšie spracovanú publikáciu o Slovákoch v európskom zahraničí, aká vyšla na Západe. Celej problematike bude sa treba aj naďalej vedecky venovať najmä pokiaľ ide o Slovákov v socialistických krajinách, lebo táto otázka má pre nás aj mimoriadnu politickú dôležitosť.

I. Kružliak

BYSTRÍK M. BRÁZDA, *Na špirále života.* Krátke prózy. Vydal literárny klub združenia Slovák 74 v roku 1977 vo Vancouver, B.C., Kanada. Strán 112, cena neudaná.

Mnoho rokov uplynulo od tých čias, čo sa na stránkach slovenských literárnych časopisov veľmi vážne debatovalo o príčinách, že nemáme prozaické diela zo spoločenského života v mestskom prostredí. Pokladalo sa to za nedostatok a múdri teoretici uvažovali o tom, kto a ako túto medzeru zaplní. Od tých čias vyrástlo niekoľko pokolení slovenských prozaikov a so vznikom spoločenského prostredia v našich väčších mestách vznikli aj diela literátov, ktorým toto prostredie bolo také blízke, ako ich rodičom prostredie malomesta alebo dediny.

Prišlo mi to na um pri čítaní novej knihy noviel Bystríka Brázdu, ktorá tématicky rozširuje pole slovenského literárneho záujmu do takej šírky, ako to u nás dosiaľ nielenže nebolo, ale akosi nikto ani takúto tématiku v našej literatúre ešte nežiadal tak, ako pred dvoma pokoleniami spoločenský román z veľkomestského prostredia. Ak niekedy autor predbehol očakávania, celkom isto tak spravil Bystrík Brázda už vo svojej prvej, ale najmä v tejto druhej zbierke krátkych próz. Svojich hrdinov stavia buď do sveta neskrotenej prírody alebo do sveta najpokročilejšej technológie robotov a kompúterov. I v jednom i v druhom prípade autor nevidí viac svojho hrdinu (ak jeho postavy vôbec možno hrdinami v tradičnom zmysle slova nazývať), ako vladára živlov alebo tajomných síl, ktoré odkrýva jeho veda, ale skôr ako nekonečne zvedavého obdivovateľa, ktorý za skúsenosť stavia do sádzky svoj život. Zážitok, skúsenosť, vedomosť sú odmenou tak horolezcovi, ktorý lapajúc dych zatína raky svojich bagandží do ľadovca, aby sa mohol aspoň pozrieť, čo je za štítom, ako učencovi, zdolávajúcemu ďalšiu tajnosť molekuly alebo elektrického okruhu v novom kompúteri. Ľuďom, ktorých Brázda pri hľadaní zážitku skôr načrtol ako nakreslil, je zážitok všetkým, lebo na jeho okraji ich život je v ľudských dimenziách skoro rudimentálny. Niet v ňom miesta na citové a spoločenské vyžívanie sa. Zážitok, skúsenosť, vedomosť a možno ako dôsledok vedomosti moc, konzumuje týchto ľudí tak, že emocionálne nedorastú ani na osobnosti s vlastnou personalitou citovej a intelektuálnej jedinečnosti. Brázda nie je prvý autor, ktorý vidí tieto dôsledky technologického vývoja, ale je jedinečný práve preto, že ho už pred oči čitateľa nestavia ako strašidlo budúcnosti, ale zrejmosť, ktorá zhltne ten starý, ľudsky nedokonalý, ale ľudsky krásny svet. V tomto diele sa B.Brázda predstavil ako syn tejto doby a prvý slovenský autor, ktorý ju zachytil asi tak, ako maliar vo veľkých črtách zachytí krajinu v kresbe prv, ako ju v súkromí svojho atelieru pretaví na prepracované a doriešené dielo.

J.O.

DANTE ALIGHIERI, *Božská komédia I, Peklo.* Preložil Andrej Žarnov v jazykovej spolupráci s Mikulášom Pažítkom. Cambridge, Ontario: Dobrá kniha, 1978, str. 198.

Historika slovenskej literatúry budú raz zujímať spoločensko—psychologické príčiny, ktoré v štyridsatich rokoch tohto storočia viedli až troch slovenských básnikov do náročnej oblasti prekladu Danteho Božskej komédie, konkrétne jej prvej časti, «Pekla»; nám nech postačí sám fakt. Prvé dva vyšli tlačou r. 1965, v jubilejnom roku Danteho: preklad Viliama Turčániho s obsiahlym komentárom Jozefa Felixa (ktorý spracoval pre prekladateľa všetok «prozaický» text) v Bratislave, druhý v mojom preklade v Ríme, prakticky však v Pádue. Vtedy sme ešte nevedeli, že «Peklo» preložil aj Andrej Žarnov a pracoval na ňom približne v tom istom čase, keď ostatní dvaja prekladatelia. Pozoruhodné je už to, že tieto tri preklady sú navzájom nezávislé a zhody medzi nimi sú skutočne náhodilé, ale ich väčšou zvláštnosťou je skutočnosť, že sa v nich stretajú a zrážajú nielen tri rozličné názory na prekladanie, ale aj tri rozličné poetiky.

Turčániho preklad je parnasistický. Je to práca so silným dôrazom na formu, ktorú básnik chápe ako podstatu a súhrn všetkých poetických a viac menej aj lyrických kvalít. Keby Turčáni nebol básnikom, vyhlásili by sme ho za univerzitného profesora poetiky (čo je i dobré i zlé). Použiť tú istú rýmovku v tom istom speve «Pekla» pokladal by si vari za smrteľný hriech, keďže nič takého Dante nikdy nerobí. Tak mu záleží na forme, že kvôli nej nebojí sa jazykových deformácií a najmä nie licencií, ktoré čerpá z tradície (to prečasté«ho» a «ju» namiesto «ktorého» a «ktorú», ktoré nás v samom strede krásy oberá o nervy — a keďže mu to nikto nikdy nepovedal a nikdy sme neboli v nijakom listovom styku, tu mu to musím povedať, veď je to hrôza! — a jeho skoky z minulého času do prítomníka... a jeho slovník, napr. to hviezdoslavovské «kvil»!) Pri tom všetkom Turčáni, tak v prekladoch ako v pôvodnej poézii, je plavec, ktorý pláva proti prúdu, a radi ho máme azda aj preto, že vidíme, ako napína sily a priam na smrť sa vyčerpáva na poetické márnosti. V prekladoch je taký presný, že je to nepresné: mám na mysli jeho preklady z francúzskej parnasistickej poézie, o ktorej kvôli spravodlivosti musím priznať, že ju pokladám za užitočnú len ako výstražný príklad. Pravda, Turčániho básnický fond je oveľa hlbší ako parnasizmus a všetok jeho «šlingeraj», čoho svedectvom sú viaceré jeho žeravé básne.

Môj preklad Danteho — musím tu o ňom hovoriť, hoci je mi to ľudsky veľmi nepríjemné — vychádza zo stanoviska (nazvite ho estetickým predsudkom), že básnické dielo je živý tvor, *animal vigens* *naturale,* a hlavnou povinnosťou prekladateľa je vystihnúť, kde sa len dá, tú jeho živú jasnosť (a ak ide o hermetických básnikov ako Scève, sv. Ján z Kríža, Gongora alebo Mallarmé, tú «jasnosť» nejasnosti), ktorá je dušou, životom slovenského prejavu. Pre mňa ako prekladateľa vyplýva z toho veľa podstatných povinností, z ktorých však ani jedna nevedie k prekladateľskému «libertinizmu», skôr opačne. Ale to sú moje trápenia...

Náš tretí preklad je od Žarnova. Andrej Žarnov je rýdzi, veľký básnik; jeho škála je oveľa širšia ako to, čo sa z neho citúva a recitúva; čítajte ho celého, a naraz zistíte, že aj v obrube jeho rúcha trasie sa tvrdé, ale nekonečne citlivé srdce, také citlivé, že si ho chráni štítom, lebo tak strašne bije za spravodlivosť, že by ste to hádam nevydržali. Jeho básnický jazyk má zuby, keď chce a musí mať zuby, a krídla, keď treba pohladiť krídlom. Žarnov čo do básnického jazyka je náš slovenský Dante, a nemusím dodávať, že básnický jazyk je sám osebe najjasnejším výrazom hodnôt a stanovísk. Tak je naším Dantem a v tom istom, ako je Beniak naším Petrarcom v ich spoločnej fascinácii Laurou, ktorá sa volala neskôr Žofia.

A keď teda náš Dante prekladá Alighieriho, nemôžeme nenapäť oči a nezbystriť uši. Aký je Žarnov Dante? Nie je parnasistický, nie je ani strmeňovský (a len sám Pán Boh vie, čo to slovo znamená). Je teda bližšie k Dantemu? Rád by som prikývol, ale narážam na otázku, na ktorú niet odpovede. Bližšie ku ktorému , k akému Dantemu, a z akého hľadiska? Každý jedinečný preklad — a Žarnovov preklad je fenomenálny — stavia nám pred oči túto fatálnu, nezodpovedateľnú otázku. Lebo práve tak ako je nekonečné matematické nekonečno, je nekonečný aj počet zložiek, z ktorých sa básnické dielo, nepoviem skladá, ale ktoré ho predsa len definujú, vymedzujú a typizujú, takže každý preklad je úsilím o zrkadlový obraz konkrétneho nekonečna. (Básnik, ktorý nikdy neprekladal iného básnika, ba sa o to ani nepokúsil, to nikdy nepochopí. Hrozí mu, že pochodí ako Victor Hugo a jeho osobný svet sa mu stane vesmírom. Mňa osobne dojíma, že Krasko prekladal Eminesca, a myslím, že nie Hlaváček mu otvoril oči, ale ten záhadno postromantický Eminescu, ktorý nás dvoch tak tajomne spája... Lebo iné je čítať poľských poetov a iné byť nimi v tom, čo je v nich najlepšie. Pre mňa sú Žarnovovi «Poľskí básnici» klasickou knihou slovenskej poézie.) Aký je teda Žarnovov Dante? Kto je to v jeho podaní?

Žarnovov Dante je veľký básnik. Veľký znamená skutočne dobrý. Hovorí, tak ako jeho prekladateľ, s istou nadprirodzenou prirodzenosťou. Počúvajte ho na mieste osudnom pre každého Danteho prekladateľa, pri nápise na pekelnej bráne:

Mnou vedie cesta k žalostnému mestu,
mnou vedie cesta do večného bôľu,
mnou vedie cesta k zatrateným z trestu.
To spravodlivosť pohla božiu vôľu,
všemohúcnosť ma zdvihla nad podsvetie
i s praláskou a všemúdrosťou spolu.
Niet vecí prvšie vytvorených v svete
než ja, krem večných, a ja trvám večne.
Odhoďte nádej, kto sem vstupujete!

Alighieri nespomína «prallásku» ani «veľmúdrosť», hovorí iba o Múdrosti a Láske, ale taliančina nemá žarnovovské slová, ktoré jedinečne vystihujú práve to, «čo chcel básnik povedať».

Sám — a nie som jediný — najradšej mám z celého «Pekla» to rezavé «Godi, Fiorenza». Žarnov ho má takto:

Ó, Florencia, plesaj, tvoja sláva
otiera krídlom končiny a moria,
ba aj tam v pekle povestnou sa stáva!

A keď už uvádzam samé známe miesta, čo by som rozhodne nemal, keď viem z osobnej skúsenosti, čo všetko treba k znesiteľnému prekladu «Pekla», ako necitovať aj prvé *tercetto* Danteho Komédie? (Ale je to akýsi prekladateľsko-kritický hriech, i mňa v tom porovnával s Turčánim O. F. Babler v *Deutsches Dante Jahrbuch.*) Tu Žarnov prichádza s riešením, ktoré nemožno neobdivovať:

Priam na polceste našou zemskou púťou
nachodil som sa v hustom tmavom šere,
odbočiac z pravej cesty vyšinutou.

To «vyšinutou» v súvislosti s «púťou» je skvelé, jedinečné, lebo ide o sémanticky významné rýmy «vita—smarita», ktoré udávajú tón celej básni. Ale menej sa mi páči «husto tmavé šero», ktoré nahradzuje «tmavú horu» (una selva oscura) a ešte menej to «nachodil som sa», lebo «mi ritrovai» je vari najslávnejšie «passato remoto» v dejinách taliančiny a v slovenčine mu zodpovedá «ocitol som sa», «akosi som sa znova nečakane ocitol» alebo, ak sa už máme múdriť, «prišiel som k sebe». Podobných výhrad, a neraz nie tak ani výhrad ako otázok, mám v tomto preklade viacero, ale ani jedna neuberá na cti básnikovi a vlastne ani Dr. Mikulášovi Pažitkovi, s ktorým básnik spolupracoval a ktorému pravdepodobne vďačíme aj za krátky, ale potrebný a výstižný komentár k dielu. Nerád by som bol, keby týchto pár postranných, náhodilých kritických slov zastrelo význam tejto veľkej práce, lebo ide o naozaj obrovský výkon, ktorý vyžaduje od prekladateľa oveľa viac, než aby bol iba básnikom, a to, rozumie sa, dobrým. Tu musí básnik prekonať v sebe básnika (ale nezabudnúť, že je a musí byť básnikom) a začať od abecedy.

Chváliť Žarnova by bolo skoro urážkou, ale povedať, že ide o klasické dielo a v jeho tvorbe má postavenie, ktoré vysvetľuje a teda nepriamo rozširuje jeho pôvodnú tvorbu, to by sa malo niekde pribiť zlatými klincami. Žarnov je skutočne «anima degna» náročnej (a teda až výlučnej) dantovskej rodiny. A to nie je chvála, to akoby som povedal, že Tatry alebo Alpy sú vysoké.

Karol Strmeň

FRANTIŠEK Z ASSISI, *Pieseň Brata Slnka* v preklade S. Veigla a *Slnečná pieseň* od tohože prekladateľa. Cyklostilované, oktávový formát. Strán 2 a 6.

Veiglov preklad Piesne na brata slnko nie je prvý, a vari ani posledný v slovenskej prekladovej literatúre. Viacerí prekladatelia pokúšali sa v slovenčine pretlmočiť túto perlu, vzácnu svojou jednoduchou priezračnosťou a svojou neobyčajnou krásou. No Svetloslav Veigl, sám syn sv. Františka, vedel sa výborne vžiť do priezračnej jednoduchosti tejto piesne, vziať túto perlu, nadstaviť ju proti slnku a vidieť ako žiari dúhovitými farbami.

Keď čítame jeho preklad nemôžeme sa dať neuniesť tou božskou jednoduchosťou, ktorá dýcha z tejto piesne a jej krásou, ktorá opantúva ľudské srdcia a dáva cítiť, ako celé stvorenstvo dvíha v nevýslovnej jednote k Pôvodcovi všetkej krásy.

Nasleduje Slnečná pieseň básnika Svetloslava Veigla. Je to básnicky zvýraznený a vyrozprávaný životopis jeho duchovného otca Sv. Františka. Je to oslava života a smrti assiského svätca. Ale čo iného je dobrá báseň, ak nie oslavou: vziať istý výsek skutočnosti, poľudštiť ho básnickým videním, zdvihnúť ko k trónu božiemu a povedať ľudským bratom a sestrám: Pozrite sa, svet je krásny a hodný oslavy. Radujme sa, že svet je vykúpený, nuž spievajme všetci pieseň radosti, pieseň slnečnú.

Ako by bolo pekné a literárne záslužné, keby tento slovenský samizdat vyšiel v Amerike v peknom grafickom vydaní ako oneskorený trochu síce, ale hodnotný príspevok k 750. výročiu smrti jedného z najväčších básnikov všetkých čias sv. Františka z Assisi.

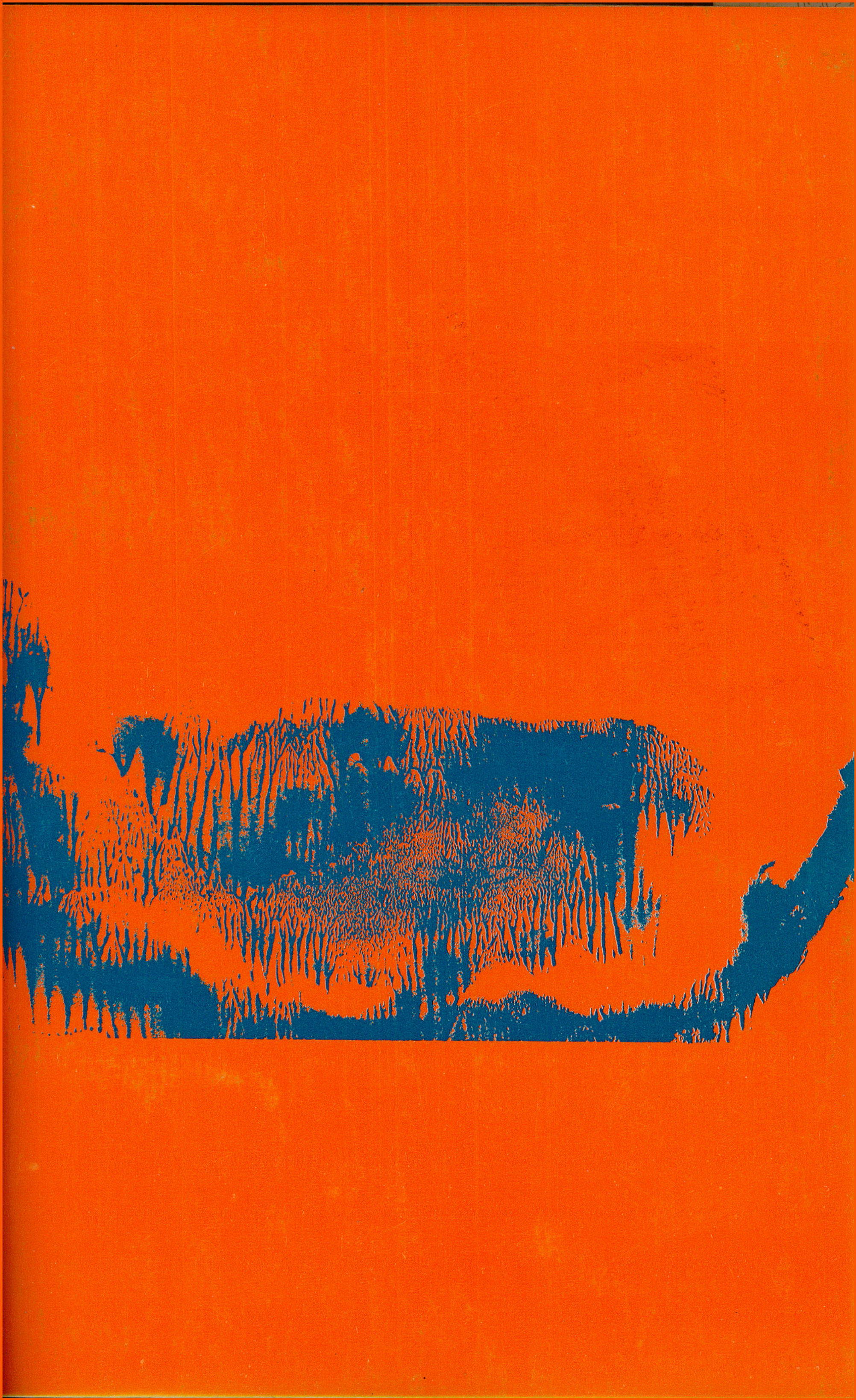M.Š.